Nem csak az ipar kenyere...

A 100 éves tatabányai szénbányászat krónikája

NEM CSAK AZ IPAR KENYERE...

A 100 éves tatabányai szénbányászat krónikája

1894— 1994

Írta:
SZABÓ LÁSZLÓ

Szerkesztette:
CSICS GYULA

Előszó

A fennállásának 100. évfordulójához érkezett tatabányai szénbányászat történetéről ez év tavaszán egy szép kivitelű, gazdag tartalmú kiadvány jelent meg.

Anyagának összegyűjtése és feldolgozása kitűnő szakemberek több nemzedékének szorgalmas és lelkiismeretes munkáját, a szakma iránti szeretetét és elkötelezettségét dicséri. A zömében szakmai tényeket rögzítő, dokumentumértékű monográfia — bár szélesebb körben is érdeklődésre számottartó történelmi részekben is bővelkedik — azonban jellegénél és természeténél fogva mégis inkább a szakmával elmélyültebben foglalkozók számára készült.

Ugyanakkor azt reméljük, hogy nagyon sokan vannak olyanok, akiket érdekel a szénmedence története, mert vagy maguk vagy családtagjaik munkás életük révén részesei a medence történetének. Vannak akik itt születtek és itt nőttek fel, vannak olyanok akiket a tisztes megélhetés lehetősége hozott ide, de ezer szállal kötődnek ehhez a csodálatos szakmához. A szén nem csak, az ipar az ő kenyerük is. Számukra készült ez a könyv.

De szól azokhoz lokálpatriótákhoz is, akiknek semmi közvetlen kapcsolata nincs a bányászathoz, hiszen a település 1902-ben azért lett önálló község, 45 évvel később város — sőt — megyeszékhely, mert itt szenet találtak. De szól.azokhoz is, akik ha azt a köszönést hallják, hogy Jó szerencsét! — remélhetőleg évtizedek múlva is — ebből a kis könyvből is elolvashatják ennek gyökereit.

A Tatabányai bányász hagyományokért alapítvány kuratóriuma szeretettel és tisztelettel ajánlja ezt a könyvet mindenkinek, hogy megismerje ennek a sokat megélt, nagy múltú szénmedencének a történetét.

Tatabánya, 1994. október 23.

Jó szerencsét!

Dr. Csiszár István

Bevezetés

A krónika anyaga az előszóban is említett monográfia mellett, szakterületükön járatos—régebbi és újabb—szerzők tanulmányaira, szakcikkeire támaszkodik. Felhasználja a korabeli újságok híradásait és természetesen a vállalat beszámolóit és egyéb iratait. Mindezeket olyan mélységben és részletességgel, amennyit a könyv tervezett terjedelme is megenged.

Ugyanazon eseményt az egyes szerzők esetenként más időpontra teszik, vagy más megvilágításba helyezik. A krónika a leginkább bizonyítható és elfogadható változatot tartalmazza, megjegyezve azt is, hogy az esetleges eltéréseknek sehol sincs nagyobb jelentőségük.

A vállalat története természetesen hozzátartozik egy-egy adott korszak történelméhez is. Csak rövid utalások jelezhetik a történelem eseményeit, hiszen a mű terjedelme sem engedi meg, de nem is célja és még kevésbé szándéka azok mélyebb elemzése.

Ahogy az előszó ugyancsak jelezte, a könyv feladatának tekinti, hogy azok az olvasók is jól eligazodjanak benne, akik a bányászatot nem csak mélyebben, de esetleg még közelebbről sem ismerik. Ezért a — nyilván elkerülhetetlen szakmai leírásoknál inkább az egyszerűség kapott helyet a feltétlen szakszerűségnél.

A "bányászmesterség" jobb megismerését szolgálja az első öt fejezet is, amely valóban csak dióhéjban (hiszen mindegyik témának könyvtárnyi irodalma van) foglal össze néhány — szorosan a szakmához tartozó — témát.

FÖLDTANI ÉS SZÉNBÁNYÁSZATI ISMERETEK

Valamit a földtörténeti korokról

Alighanem igen sokan vannak, akiknek ismerősként hangzik az "eocén" szó. Ha máshonnan nem, hát az utóbbi két évtizedben oly gyakran emlegetett "eocén program" elnevezésből minden bizonyára.

A szó pedig nem jelent mást, mint azt a földtörténeti kort, amelyben a Tatabányán és környékén található szenek döntő többsége keletkezett.

De hát mik is azok a földtörténeti korok?

A Nap körül keringő jó öreg bolygónk korát a tudósok mintegy 4,6 milliárd évre becsülik. Ez alatt — a röpke emberi léthez mérve szinte felfoghatatlan — idő alatt Földünk természetesen igen nagy változásokon ment át.

Hatalmas természeti erők alakították ki, mind a belsejét, mind a felszínét, létrehozták a mai világrészeket és tengereket, azokat a hasznos ásványokat és kőzeteket, amelyeket aztán a bányászkodó ember a fejlődés és haladás szolgálatába állított. A lassan lehűlő bolygón, mintegy 2 milliárd évvel ezelőtt jelentekmeg az élet első csírái, kezdetleges egysejtű élőlények formájában. A sokszáz millió év során, mind újabb és újabb — megjelenő, majd kihaló —, de egyre fejlettebb élőlények végtelen sora váltja egymást. Benépesítik a földet, a levegőt, a vizeket, amíg végül kialakul bolygónk jelenleg ismert élővilága. Az állatvilág mellett hasonló fejlődésen megy át a növényvilág is.

Mintegy 1 millió évvel ezelőtt jelenik meg az az élőlény, amelyet — vagy inkább akit — közhasználatú nevén "előembernek, tudományos nevén Homo erectus-nak vagyis "felegyenesedett" embernek hívunk. A tudomány által ismert több változata közül az egyik azért is nevezetes, mert a közelmúltban a szomszédos Vértesszőlősön bukkantak a nyomára. A néhány koponyadarabból és az agyagos talajban ottmaradt lábanyomáról megismert távoli ősünket a népnyelv Samu-nak becézi, a tudomány pedig Homo erectus paleohungaricus néven tartja számon.

Az előembert mintegy 350 ezer évvel ezelőtt az "ősember"-nek nevezett Homo sapiens, vagyis az "értelmes" ember követi. Ők mintegy 35-40 ezer évvel ezelőtt adták át helyüket a Homo sapiens sapiens-nek keresztelt, ma is élő emberfajtának.

Most, hogy ebben az iszonyatosan hosszú időben valahogyan el lehessen igazodni, hogy meg lehessen határozni mikor is jelentek meg a különböző élőlények, mikor keletkeztek a különböző hasznos ásványok és kőzetek, valamiféle rendet kellett teremteni. A tudósok ezért — elsősorban a különböző kőzetekben fellelhető ősállat és ősnövény maradványokra támaszkodva — meghatározták a Föld fejlődésének jellegzetes időszakait, azok hozzávetőleges korát és időtartamát. Ezeknek az időszakoknak a sorát — bolygónk keletkezésétől napjainkig — nevezzük földtörténeti koroknak.

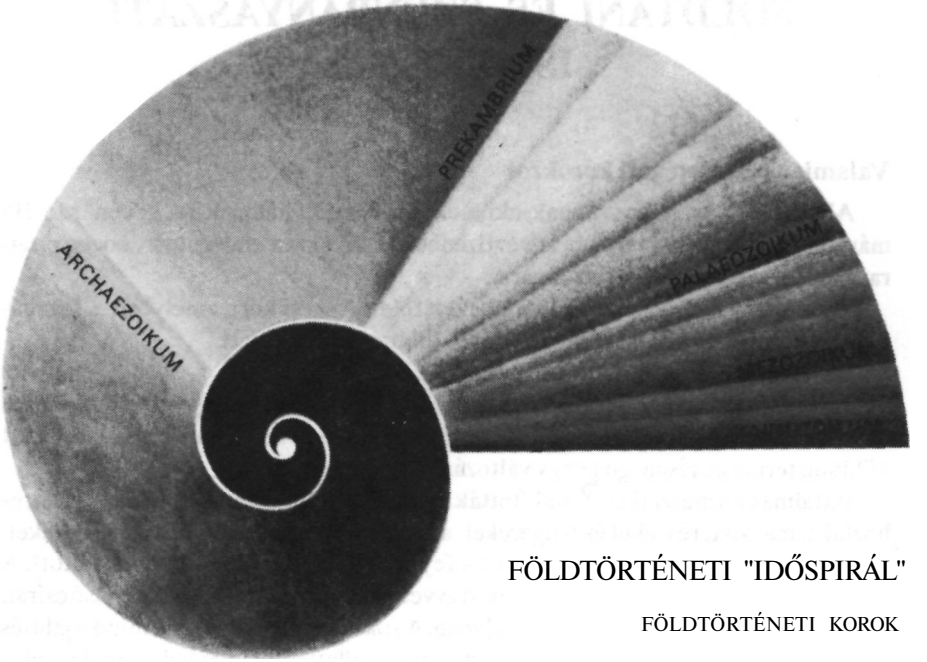

FÖLDTÖRTÉNETI "IDŐSPIRÁL"

FÖLDTÖRTÉNETI KOROK

elnevezése		kezdete (millió év)
ARCHEOZOJKUM (ŐSKOR)		4600
PREKAMBRIUM (KAMBRIUM ELŐTTI KOR)		2600
PALEOZOIKUM (ÓKOR)		570
Kambrium		570
Ordovicium		500
Szilúr		440
Devon		395
Karbon		345
Perm		280
MEZOZOIKUM (KÖZÉPKOR)		225
Triász		225
Júra		195
Kréta		135
KAINOZOIKUM (ÚJKOR)		60
Harmadkor	Eocén	60
	Paleogén	
	Oligocén	38
	Miocén	26
	Neogén	
	Pliocén	12
Negyedkor	Pleisztocén	3
	Holocén	10 ezer év

Az ábra —, amelyet akár "időspirálnak" is nevezhetnénk, mutatja a legfőbb földtörténeti korokat és azok egymáshoz való időarányát.

A táblázat a földtörténeti korok egy részletesebb felosztását mutatja be, jelezve azt is, hogy az egyes korok hozzávetőlegesen milyen idősek. Nevüket részben földrajzi helyekről kapták (A devon, pl. egy angol grófságtól, a perm egy orosz várostól) részben, mint a karbon vagy a kréta a legjellemzőbb kőzetükről, jó néhány kornak pedig ógörög szavakból képzett nevük van. Az eocén pl. az "eosz" vagyis a "hajnal" szót őrzi a nevében. A korokat még korszakokra és emeletekre is felosztották, de ilyen részletességre itt nincs szükségünk.

A számos kor közül itt talán még a triászt (amely a nevét három részre tagolható fejlődéséről kapta) kell megemlíteni. Ezzel a névvel ugyanis a későbbiek során gyakran találkozunk, mert ebben a korban keletkeztek azok a mészkövek és dolomitok, amelyek az itteni szénmedencék úgynevezett alaphegységét képezik. Ez volt egyébként az a kor, amikor megjelentek a leginkább ismert ősállatok, az egyre hatalmasabb testű Dinoszauruszok, amelyek aztán a júrakori virágzások után — több, mint 150 millió évig uralva az állatvilágot — a krétakorban puszultak ki.

A szén keletkezéséről

A szén szerves eredetű-döntő többségében növényi származású-üledékes kőzet.

A széntelepek képződésének leggyakoribb helye a láp. A sok-sok millió évvel ezelőtt még szinte állandó mozgásban lévő földkéregben nagykiterjedésű medencék keletkeztek, amelyek lassan feltöltődtek vízzel. A lefolyástalan sekély medencékben dús mocsári növényzet jött létre. Az elhaló majd újrafejlődő növények az évmilliók során hatalmas mennyiségben halmozódtak fel. Kialakulhattak felettük hatalmas erdőségek is, melyeknek elpusztuló és újranövő fái — a mocsári növényzethez hasonlóan — ugyancsak óriási mennyiségben rakódtak le.

Hogy némi fogalmunk legyen, milyen irdatlan tömegről van szó: egy méter vastag szén telep kifejlődéséhez — anyagától függően — 3-20 vagy még ennél is több méter növényi réteg szükséges. Gondoljunk csak bele: a tatabányai medencében 30 m vastag telepek is voltak!

Amikor a fölhalmozódott és már jócskán elkorhadt növényi réteg felett további földkéregmozgások, vagy más egyébokok miatt egy takarórétegképződött.alevegőtőlelzárva egy igen lassú szenesedési folyamat indult meg. Minél hosszabb ez a folyamat (természetesen itt is évmilliókról van szó) annál jobb minőségű lehet a szén. Az idő mellett jelentős szerepet játszhat még az adott helyen kialakuló nyomás és hőmérséklet is.

Leegyszerűsítve tehát az egész folyamatot: a Nap sugárzó energiájának egy nagy része, kémiai energia formájában a növényi sejtekben majd az ebből képződött szénben halmozódik fel és ezt a felhalmozott energiát nyerjük vissza a szén elégetésekor hőenergia formájában, amelyet aztán mechanikai vagy villamos energiává változtathatunk át.

A széntelepek képződésének folyamata
(Vadász E.: Kőszénföldtan c. könyvéből)

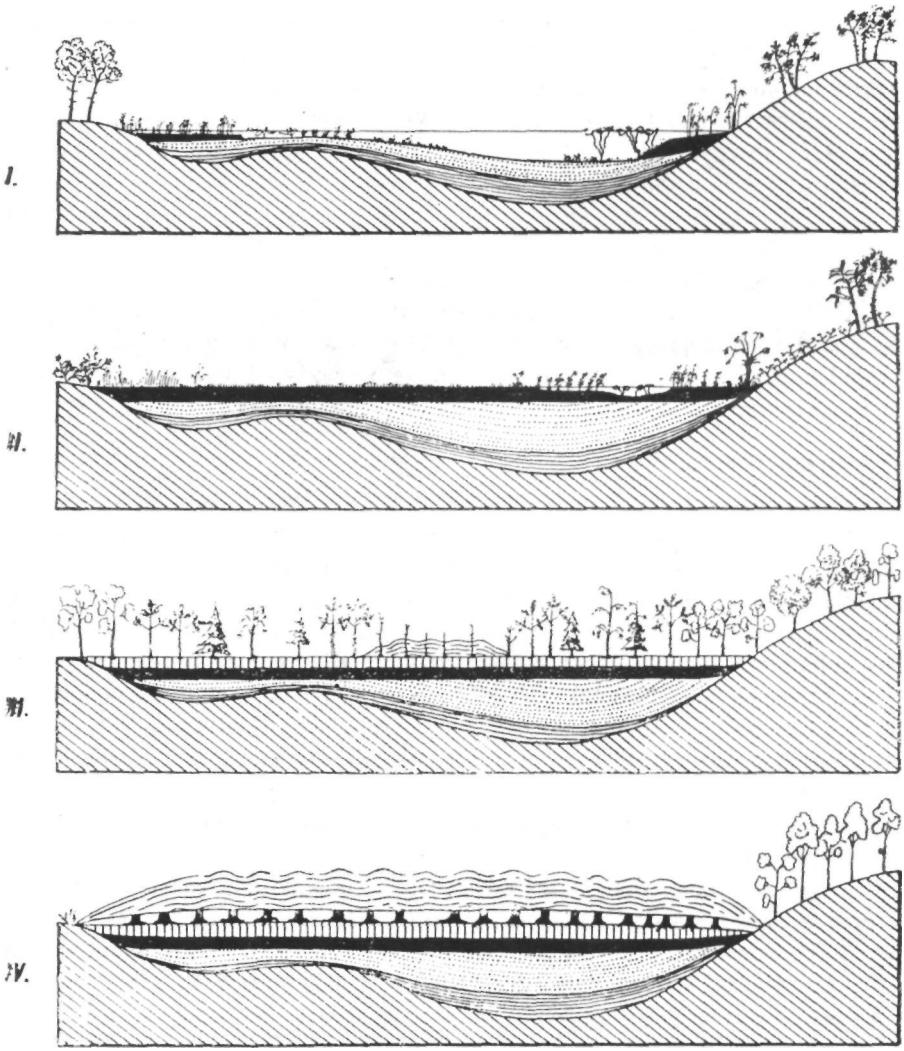

I. A láp kezd lassan feltöltődni (fekete rész).
II. A feltöltődés már majdnem teljes.
III. A takaróréteg alatt megkezdődik a lassú szenesülés, a takaróréteg felett pedig dús növényzet fejlődik ki.
IV. Az elpusztult növényzet ismét takaróréteg alá kerül és folytatódik a szenesülés.

A keletkezett szeneket többféle szempont szerint lehet osztályozni. Legismertebb az a módszer, amelyik a szenesülés fokának megfelelően rendszerez. E szerint van tőzeg vagy turfa — barnakőszén — feketekőszén — antracit.

A tőzeg valójában még nem tekinthető szénnek. Mind a barna-, mind a feketekőszénnek több fajtája is van.

Barnakőszénfajták pl. a földes barnaszén — a darabos fás barnaszén vagy lignit — a fényes, illetve fénytelen kemény barnakőszén, mely utóbbiakhoz az eocénkorú szenek is tartoznak.

A földtörténeti őskorban még nem volt földünkön számottevő növényzet, így ebben az időszakban jelentősebb széntelepek sem képződhettek. A leghatalmasabb, igen kiváló minőségű széntelepek a karbon korszakban fejlődtek ki, amely korszak a nevét is éppen ezért kapta.

Hazánkban sajnos nincs karbonkorú szén. Legidősebb hazai széntelepünk — a Pécs környéki — a júra korszak liász elnevezésű szakaszában keletkezett.

Hazánk szénelőfordulásait az alábbi ábra igen jól bemutatja, és ha valakit érdekel, a szenek hozzávetőleges "életkorát" a földtörténeti korok táblázata alapján meg is határozhatja.

(Vadász E. után)

A szén keletkezésének igen rövid leírásához talán még annyit, hogy a földkéregnek már korábban is említett mozgásai a széntelepek kifejlődése alatt és után is folytatódtak. A korábban egységes medencék táblákra töredeztek szét, és a táblák

egy képzeletbeli sík, az úgynevezett "vetők" mentén lesüllyedtek vagy kiemelkedtek. Az elvetési magasságok néhány cm-től többszáz, sőt többezer méterig is terjedhetnek. Az eredeti szinthez képest jelentősen kiemelkedett táblákat sasbércnek, a jelentősen lesüllyedt részeket pedig ároknak hívjuk.

A lesüllyedt és kiemelkedett táblákat keresztirányú vetők még tovább tagolhatják. Ezek az ún. tektonikai vagy szerkezeti változások bizony jócskán megnehezítik az amúgy sem könnyű bányászkodást.

Mindez talán sokkal világosabb és egyszerűbb ha megnézünk egy gyakorlati példát. Az alábbi rajzon a XIV. sz. bányaüzem telepszelvényét látjuk. Nem kell sok magyarázat hozzá, hogy mintegy 1,5 km távolságon belül a vetőkmilyen mértékben szabdalták fel a széntelepet és hogy az egyes táblák között akár 100 m-es szintkülönbség is lehet.

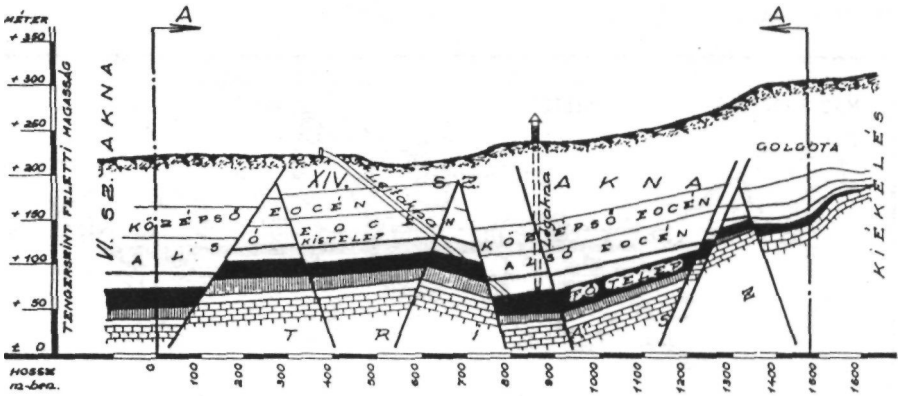

XIV. sz. bányaüzem telepszelvénye.

Röviden a szén világtörténetéről

A bányászat szinte egyidős az emberiséggel. Már az ősember is bányászkodva jutott hozzá a barlangrajzokhoz, vagy akár a saját felékesítéséhez szükséges festék-

földekhez, kezdetleges szerszámaihoz és fegyvereihez, majd a tűzcsiholáshoz alkalmas kövekhez. A kőkorszak után a rézkor, a bronzkor, majd a vaskor embere már évezredekkel ezelőtt bányákat nyitott, hogy hozzájusson azokhoz az ércekhez, amelyekből kiolvaszthatta a számára létfontosságú fémeket.

Feltehetően ismerhették a föld felszínén kibúvásokban is előforduló szenet és talán olyan tapasztalatuk is volt, hogy az egy égethető valami, de hasznosítható nyersanyagként igen sokáig nem vették figyelembe. Fa bőven volt, s az ércek kohósításához, a kinyert fémek feldolgozásához évezredeken át inkább fát, illetve faszenet használtak.

Jelenlegi ismereteink szerint a szenet fűtőanyagként először Kínában használták, időszámításunk kezdete előtt mintegy 1000-1200 évvel. A mai napig is ismert mandzsúriai szénmedencében, — Fu-shun-ban — bányászott szénnel fűtöttek, sót főztek, rezet olvasztottak. A kínaiak szénhasználatáról a világhírű utazó, Marco Polo ad számot — az 1298-ban genovai fogsága idején lediktált — könyvében. Így ír: *"Való igaz, hogy egész Kathajban a hegyek belsejében fekete kövek találhatók, melyeket kibányásznak és úgy égetnek el, mint a tüzifát. Teljesen úgy hamvadnak el, mint a faszén. Tartják a tüzet és jobban lehet velük sütni, mint a fával /.../ Igaz, hogy van fájuk bőven, de gazdaságosan bánnak vele és nem égetik el, mert ezek a kövek jobban égnek és kevesebbe kerülnek."*

A szenet ekkor már Európában is ismerték. Theophrasztosz ókori görög bölcs egy i.e. 315-ben írt munkájában említi, hogy léteznek olyan kövek, melyek meggyújtva úgy égnek, mint a szenek (itt szén alatt természetesen faszénre gondolt) és azoknál tovább tartják a tüzet. Lelőhelyként a Bina közelében lévő bányákat említi. Szól még az Olympia felé vezető út mentén található szenekről is, melyet az ottani kovácsok használnak.

A római Plinius (i.e. 23-79) az ókor leghíresebb természettudósa a "Historia naturalis" (A természet története) című művében ezt írja: "Egyes írókállítása szerint a Sabinok és Sidicinok földjén olyan követ találtak, amelyet ha olajjal megkennek, lángot vet."

Egy másik ókori író, Dionysius Aphrus már arról tudósít, hogy kb. az időszámításunk kezdete táján, Brittania római tartományban (a mai Anglia területén) az ott élő vasmunkások, valamint az egész lakosság már igen nagy bőségben használja a szenet tűzgerjesztés céljára. A későbbi kutatások az úgynevezett "Hadrianus út" mentén, Durham, Northumberland, Cumberland és Lancashire területén kőszénhamu halmokat találtak igazolva az ókori híradást.

A tizenkettedik század fordulóján a kontinensen ismegindul a szénbányászat. Az első hiteles adatok Hollandiából származnak, ahol is Kerkrade-ban a Klosterrode apátság közelében 1113-ban kezdtek szénkibúváson bányászkodni. Belgiumban a történelmi monda szerint 1198-ban Liége környékén indult meg a széntermelés egy Hullos vagy Hulleux nevű kovács felfedezése nyomán (francia nyelvterületeken azóta is huille-nek hívják a kőszenet). Más belga források — a St. Lamberg apátságban talált iratokra hivatkozva — 1049-re teszik szénbányászatuk kezdetét. Franciaor-

ságban az 1300-as évek kezdetén St. Etienne környékén bányásztak először szenet, amit a vidék fegyverkovácsai azonnal használni is kezdtek.

Tárólhajtás az 1500-as években

Nagyjából erre az időszakra esik Németország szénbányászatának indulása is Westfaliában, Dortmund környékén. A középkor szénbányászata — talán az ókori előzmények alapján — a legerőteljesebben Angliában fejlődött. Itt követhető legjobban a szén ipari szerepének kialakulása és a róla alkotott korabeli vélemények is.

A már említett ókori közlések után a 833-ból származó "Szász krónika" (Saxon Chronicle) tesz említést kőszén használatáról. 1130-ban Durham püspöke azzal a feltétellel enged át földterületeket egy szénkereskedőnek, hogy az ennek fejében ellátja szénnel a püspökség kovácsát.

Sheffield környékén már 1183-ban ástak szenet, amit a környék vaskohóiban is felhasználtak.

A dél-skót szénmezők művelését Edinburgh környékén 1190-ben kezdték.

1210-1212 között Winton grófja szénbányát ajándékoz a Newbottle-i kolostornak.

Az első "hivatalos engedély" 1239-ből származik, amikor is III. Henrik király megengedi "Newcastle jó polgárainak" hogy városuk közelében szenet ássanak és azzal kereskedjenek. A század végére a bányászat itt annyira felfejlődik, hogy Newcastle a szénkereskedelem központjává válik. Innen látják el Londont szénnel és 1315-ben a kikötőjéből indulnak Franciaországba az első "exportszállítmányok".

Hogy Londonban mikor tüzeltek először szénnel, az pontosan nem állapítható meg, de 1300 tájékán már általánosan használták, nem csak a háztartásokban, ha-

nem a kézműipar számos területén is. Kiterjedt használatára utal, hogy 1300-ban I. Edward király — a parlament kezdeményezésére — a kőszénnel való tüzelést betiltotta, mert a polgárok, különösen pedig a nők igen erélyesen tiltakoztak a kénes füst bűze miatt. De sem a tiltakozás, sem a királyi rendelet nem állhatott azúj tüzelőanyag térhódításának útjába. Néhány év múltán újból engedélyezni kellett és 1320-ban már a királyi palotában is szénnel fűtenek. Ebben nyilván közrejátszott a fakészletek fogyása és növekvő ára is. A fejlődés útja ettől kezdve töretlen.

Befejezésül még néhány mondat. Az emberiség történetének talán egyik legjelentősebb találmánya a gőzgép volt, amely a hőenergiát mechanikai energiává alakította át. A gőzgép is Angliából származik és fejlődése szorosan összekapcsolódik a bányászattal, miután Newcommen első—gyakorlatban is használható—gépeit már 1712-től kezdődően alkalmazták az angol bányákban. Igazi térhódítása 1765 után indult meg, amikor is James Watt a korábbiaknál jóval tökéletesebb, már széles körben használható gőzgépet szerkesztett. Találmánya révén a szén hosszú időn át az emberiség legfontosabb energiaforrásává vált.

A magyarországi szénbányászat kezdetei

Hazai szénbányászatunk jóval később kezdődött, mint Európa számos más országában, pedig bányászati hagyományaink igen régiek. Már honfoglaló őseink számottevő arany, ezüst és sóbányászatot találtak a Kárpát-medence területén, és mert korábbi hazájukból is hoztak bányászati ismereteket, csakhamar Európa-szerte ismertté vált, virágzó tevékenységgé fejlesztették. Mint az új állam számára sok egyéb más fontos dolgot, a bányászatot is Szent István királyunk rendeletei szabályozták első ízben. A Felvidék és Erdély bányáiból kikerülő nemesfémek, illetve az azokból vert pénzek csakhamar igen jelentős szerepet játszottak az ország gazdasági életében. A királyi kincstárat gyarapította a sóbányászat monopóliuma is.

Az ércek utáni kutatások során minden bizonnyal találkoztak a szénnel is, de nagyobb jelentőséget nyilván nem tulajdonítottak neki.

A szénről szóló első híradások egyike Csiba István jezsuita atyától származik, aki 1714-ben írja, hogy Dobsina valamint Zsolna környékén található *"...egy bizonyos fekete színű, kellemetlen szagú kö is, amely képes úgy égni mint a fekete faszén, tüzet fog és táplálja a lángot".* Bél Mátyás, a tudós evangélikus lelkész szerint a felvidéki Túróc megyei szén telepek már 1730 körül ismertek voltak, de miután bőségesen volt fa, hasznosításukra nem került sor.

Arról is van híradás, hogy egy Tichy József Menyhért nevű polgár Késmárk környékén már 1735-ben használt tüzelésre szenet. Az Esterházy család tatai ágának 1746. január 17-én keltezett, ún."tisztiszéki" ülésének jegyzőkönyvéből az alábbiakat tudhatjuk meg: A földesúr utasítja az erdőmestert, hogy a Vértessomló (akkor Zsemlye vagy Semle, illetve német nevén Schemling) határában ásott szén mérésére készíttessen két pozsonyi mérő (kb. 1251) űrtartalmú edényt, valamint egy fészert a szén tárolására. Alkudjon meg a falu lakosaival, hogy mennyiért ásnák és szállítanák

Részlet a " ülés" jegyzőkönyvéből

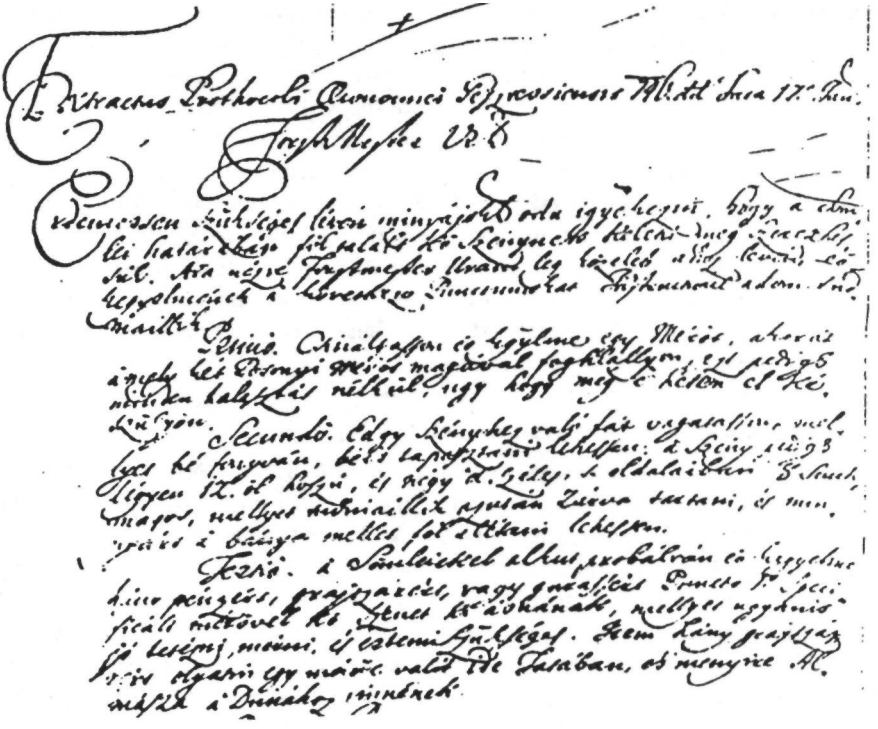

A fenti részlet szószerinti szövege:

Extractus Prothocoli Oeconomei Gesztesiensis, 1746 datum de Tata, 17-o Jan. Forstmeister Urnak,

Érdemessen szükséges lévén minyájoknak oda igyekezni, hogy a Sömlei határában föltalált kő szénynek keletit meg szerezhessük. Arra nézve Forsmeister Uram legközelebb ahoz lévén, eő kegzelmének a következő Punctumokat Instructioul adom, tudniaillik:

Primo: Csináltasson eő kegyelme egy Mérőt, akorát amely két Posonyi Mérőt magával foghlallyon, ezt pedigh minden halasztál nélkül, ugy hogy méh e héten el készüljön.

Secundo: Edgy Szényhez való fát vágasson, melyet bé fonyván bé is tapasztani lehessen: a Szény pedigh lényen 12 öl hosszu és négy öl széles s oldalaival 8 sinch magos, mellyet tudniaillik azután zárva tartani és minnyárt a bánya mellett föl álétani lehessen.

Tertio: A Sömleiekel alkut probálván eő kegyelme hány pénzért, grajtzárért vagy garassért: Puncto 1-o. specificált mérővel kő szenet ki ásnának, mellyet ugyanis jó tetézni, mérni és érteniis szükséges. Item hány grajtzárért olyatin egy mérővel valót ide Tatában és mennyire Almásra a Dunához vinnének.

a szenet. Ha legtalább 200-300 mérő szén rendelkezésre fog állni, a faszénégetést meg fogják tiltani.

A rendelkezés következményeiről többet nem tudunk. Ismereteink szerint a rendszeres vértessomlói bányászkodás 1780-ban indult meg és 1893-ig tartott. A kitermelt szenet eleinte csak az uradalom használta fel, de később már a közeli szeszes téglagyárak, majd az államvasút is. A vértessomlói bányászkodást — amint azt később látni fogjuk — bizonyos szempontból — a tatabányai bányászkodás előfutárának tekinthetjük.

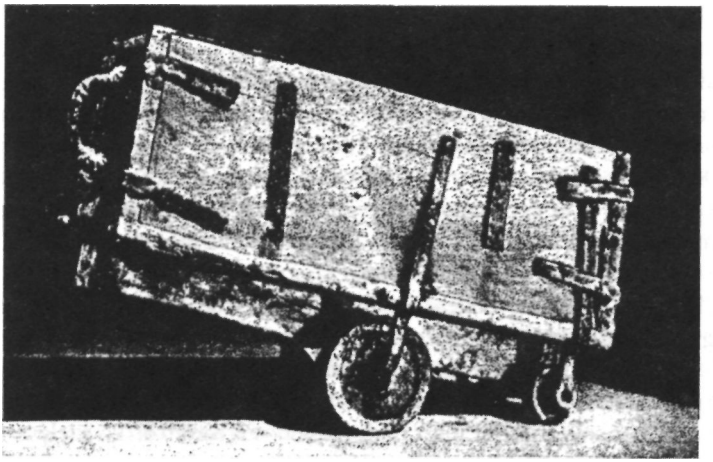

Még a XIX. században is Európa-szerte használták a "magyar" csillét

1753-ban Rieder János soproni szegkovács a környékbeli Wandorf falucska közelében a felszínre kibújt szénre bukkan és műhelyében használni is kezdi. A hely Brennberg (Égő-hegy) néven válik közismertté, miután a szénkibúvások a pásztorok tüzeitől több helyen meggyulladtak. A rendszeres bányászkodás 1759-ben indul meg és elég nehézkesen, több éves kihagyásokkal folytatódik. Az előző fejezetben már említett gőzgép a kontinensen először Magyarországra jut el. Isaak Potter angol gépész a felvidéki Újbányán (ma Nova Bana) helyezi üzembe, amelyet később más ércbányákban még több is követ.

Mária Terézia 1749-ben megvizsgáltatja a Selmec környéki ércbányákban működő gőzgépek helyzetét. A jelentés szerint a gőzgépek használatának legfőbb baja a tetemes f af ogyasztás, ezért a királynő úgy rendelkezik, hogy a már ismert széntelepek mellett még újabbakat kell felkutatni és a gőzgépeket ezzel fűteni. Javasolta a szénnek kovácsműhelyekben, valamint házi fűtésre való felhasználását is.

1766-ban, majd 1768-ban pedig rendeletet ad ki, amelyben jutalmat tűz ki azoknak, akik fa helyett tőzeggel, illetve szénnel tüzelnek, vagy új tőzeg és széntelepeket kutatnak fel. 1766. és 1771. között 17 helyről jelentik, hogy széntelepeket találtak.

1768 -ban gróf Migazzi Kristóf váci püspöki helytartó a Börzsönyben, Nógrádverőcén nyit bányát. A kitermelt szenet a környékbeli iparosok között ingyen osztja szét, de azok idegenkednek az egyébként igen gyenge minőségű szén használatától.

A Pécs környéki Vasason 1780-ban, Eszergom környékén 1781 -ben, Borsodban 1786-ban bányásznak először szenet.

II. József, a "kalapos király" 1782-ben elrendelte a szénlelőhelyek összeírását.

Árva, Bars, Bereg, Borsod, Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén és Varasd megyék, illetve Bártfa, Breznobánya, Késmárk, Pécs, Sopron, Szabadka, Szeben, Székesfehérvár, Sziszek és Temesvár városok jelentik, hogy területükön szén van. Hogy Komárom megye miért nem, ezt már aligha tudjuk meg.

A hazai szénbányászat kezdeti időszakában iparról alig, gyáriparról pedig egyáltalán nem beszélhetünk, így a szénfelhasználás igen nehézkesen indul. Komoly akadály a nagyobb tömegű szállítás megoldatlansága is.

Tisztázatlanok voltak a bányajogi kérdések is, és ez rengeteg vita forrásává vált a földtulajdonosok és az egyébként csekély számú vállalkozók között. A földbirtokos réteg amely az ipart és kereskedelmet lenézően kezelte, saját maga csak elvétve vállalkozott a szén kitermelésére. A sok esetben évtizedekig tartó vitákat és pereskedéseket II. József — aki egyébként felvilágosult uralkodó volt — úgy kívánta eldönteni, hogy az 1788. június 20-án kelt rendeletében kimondta: "akié a föld azé a benne rejlő kőszén bányászatának joga is." A rendelet nem volt szerencsés, mert a szénbányászatot a "földesúri vállalkozások" igen szűk keretei közé szorította.

Meglehetősen sok idő telt el, míg a földtulajdonosok bérleti díj követelése találkozott a bányavállalkozók lehetőségeivel és végül is a tőkés vállalkozások szétfeszítették a "földesúri vállalkozások" már említett igen szűk kereteit. A hazai szénbányászat fellendüléséhez természetesen alapvetően hozzájárult a XIX. század második felében igen nagy lendülettel megindult iparosodás és a vasút rohamos fejlődése.

Bányaművelés dióhéjban

Ha egy bizonyos területen akár külszíni kibúvások, akár egyéb jelek arra utalnak, hogy ott szén található, megkezdődhet a kutatómunka. Először csak néhány felderítő, majd kedvező eredmény esetén mind több fúrás mélyül, amelyek segítségével megállapítható a szénmező kiterjedése, a széntelepek vastagsága, elhelyezkedése, a kitermelhető szénvagyon, a kísérő kőzetek fajtája és tulajdonságai, víz- és gázviszonyok és még számos — később igen hasznos — dolog.

Amikor minden szükséges adat rendelkezésre áll elkészülhet a feltárási terv és — ha a kellő mennyiségű tőke is biztosított — megkezdődhet a bányanyitás.

Legkedvezőbb a helyzet akkor, ha a széntelep csak néhány méterrel van a felszín alatt. Ilyen esetben a takaróréteg eltávolítása után — viszonylag hamar — igen gazdaságos külszíni művelés indulhat meg.

Meglehetősen előnyös az is, ha a szén telep — mondjuk — egy hegy gyomrában, a külszínnel nagyjából azonos szinten helyezkedik el, mert az esetben vízszintes

vágattal is elérhető. Az ilyen bányanyitó vágatot tárónak vagy régies — ma már inkább csak az újságokban használatos — kifejezéssel tárnának hívjuk.

A széntelepek azonban az esetek nagy többségében mélyebben fekszenek, ezért elérésükhöz aknákat kell mélyíteni. Aknából legalább kettőre van szükség. Nem csak azért, mert a bányákat szellőztetni kell, hanem azért is, hogy a szén- és személyszállítást egymástól függetlenül lehessen végezni. A nagyteljesítményű ventilátorokkal megmozgatott friss levegő az egyik aknán beáramlik a bányába (ez a behűzó akna egyben a szállítóakna is), majd bejárva a bányatérségeket, az elhasznált levegő a másik aknán át) (ez a személyszállító vagy légakna) távozik.

Ha a széntelep nem túl mélyen fekszik, rendszerint egy — a szénszállításra szolgáló — lejtős aknát és egy — személyszállításra szolgáló — függőleges légaknát mélyítenek.

Nagyobb mélység esetén mindkét akna függőleges kivitelben készül.

Amint a — minden szempontból megfelelő helyen telepített — aknák a szükséges mélységet elérik, megkezdődhet az ún. állandó bányatérségek kiképzése. Ilyenek a szállítást kiszolgáló aknarakodó, szivattyúk és földalatti szállító gépek kamrái, villamos fülkék, a víz összegyűjtésére szolgáló zsompok, robbanóanyag-kamra, stb...

Egy-egy bánya kiterjedése több km is lehet, melyet bányamezőkre osztanak fel. A bányamezők felé az aknarakodóról indulnak el a főszállítóvágatok, a légaknához csatlakozóan pedig a főlégvágatok. A felsorolt bányatérségekre a bánya egész élettartama alatt szükség van, azért ezek tartós kivitelben, általában betonidomkővel — régebben téglával — kifalazva készülnek.

Mind az aknák, mind az állandó bányatérségek védelmére pilléreket jelölnek ki, ami azt jelenti, hogy a pilléren belül fejtési munkákat folytatni csak a bánya végleges befejezése előtt lehet.

Amikor a főszállítóvágatok és a velük egyidőben hajtott főlégvágatok elérkeznek a művelésre szánt bányamezőkhöz, akkor lehet kezdeni azoknak a vágatoknak a kihajtását, amelyek a mezőn belüli szállítás és szellőztetés megoldását, illetve a tulajdonképpeni termelést adó fejtések előkészítését szolgálják.

A széntelepek rendszerint nem vízszintesen fekszenek és a vetők miatt feljebb vagy lejjebb került teleprészeket is el kell valahogy érni, ezért igen gyakran kell lejtős vágatokat is kiképezni. Ha egy ilyen vágatot alulról felfelé hajtanak (majd később benne felülről lefelé szállítanak) akkor siklónak, ha felülről lefelé hajtják (majd később benne alulról felfelé szállítanak) akkor ereszkének hívják. A teljesen függőleges vágatoknak gurító a neve. A fejtési mezőkben lévő vágatokat régebben kizárólag fával biztosították. Ma már a nagyobb kőzetnyomásnak kitett, vagy hosszabb ideig szükséges vágatok biztosítására acélgyűrűket használnak.

A szén kitermelésére a széntelepek vastagságától, dőlésétől, a terület zavartságától függően számos fejtéstípus alakult ki.

A tatabányai medencében két fő típus honosodott meg. Az egyik az ún. "keskenyhomlokú" (max. 7-8 m széles) kamrafejtés, a másik a "széleshomlokú" vagy közis-

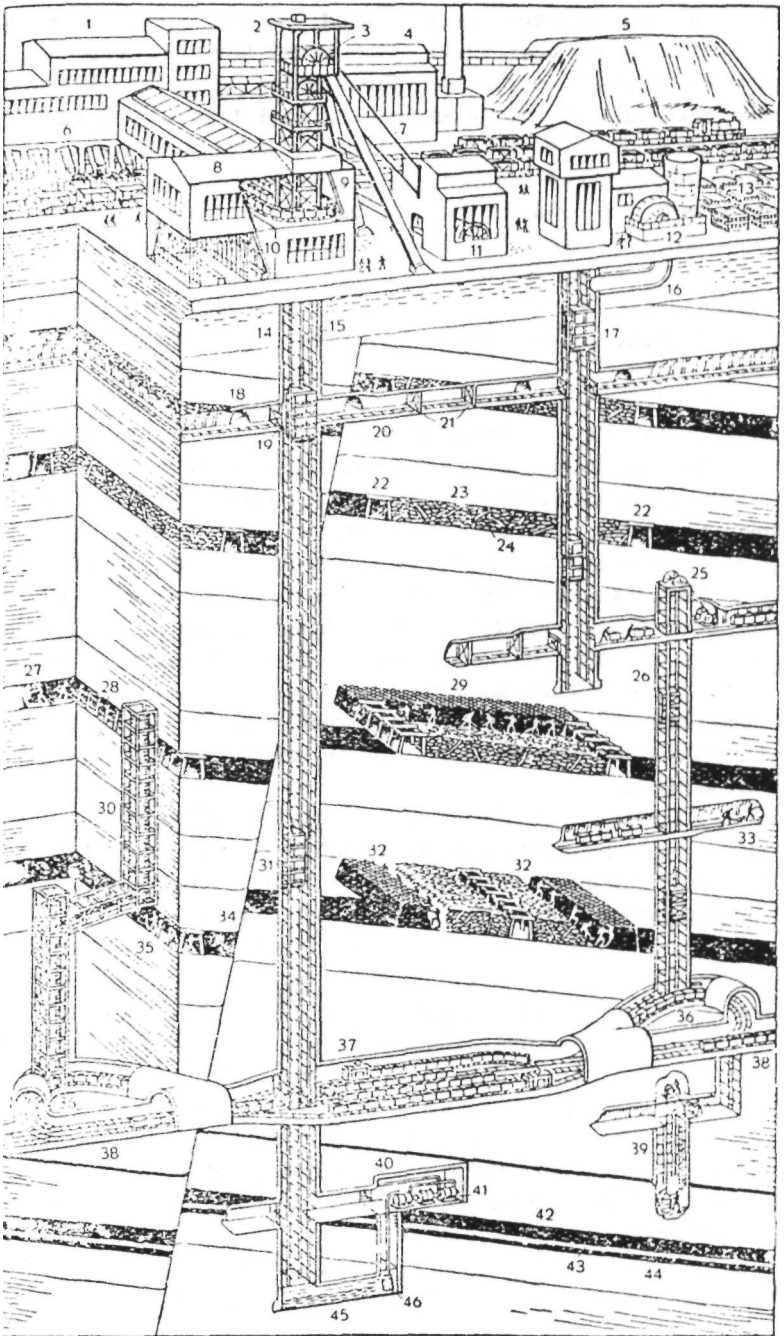
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46

A leírtak jobb megértését minden bizonnnyal segíteni fogja a képzeletbeli bányáról készült rajz. Ezen egy több vékony telepet művelő bányát látunk ami az általában szokásostól csak annyiban tér el, hogy a függőleges légaknája nem megy le a legalsó szintig, hanem megszakítva vakaknával folytatódik. A vakakna jellegzetessége, hogy nem ér fel a külszínig és szállítógépe a bányában van elhelyezve.

1. szénosztályozó
2. aknatorony
3. kötéltárcsa
4. kazánház
5. meddőhányó
6. szénrakodó
7. szállítókötél
8. aknaház
9. lengőpad a csillék ki-betolására
10. fürdő
11. szállítógépház
12. főszellőztetőgép
13. fatelep
14. szállító és levegő behúzó akna
15. aknafalazat
16. légszívótorok
17. kihúzó légakna
18. feltáró vágat kezdete
19. szállító kas
20. összekötővágat
21. légajtók
22. fejtés előkészítő vágat
23. lefejtett terület
24. tömedékanyag
25. a vakakna szállítógépe
26. vakakna
27. elővájási munkahely
28. vágat
29. frontfejtés dőlésben
30. gurító csúzdával
31. szállítókas
32. frontfejtés csapásban
33. vágathajtás acélgyűrűvel
34. vető
35. vágathajtás fa ácsolattal
36. töltőhely kerülővágatban
37. aknarakodó
38. főszállítóvágat
39. vakakna továbbmélyítése
40 szívattyúkamra
41. szivattyúk
42. fedükőzet
43. meddőbeágyazás a széntelepben
44. fekükőzet
45. aknazsomp (vízgyűjtőhely)
46. szívókosár

mertebb nevén a frontfejtés. Ezek egy- vagy kétszárnyúak lehetnek és kedvező esetben a fejtési homlok hossza a 100 m-t is meghaladhatja.

A szén fejtését kezdetben fúró-robbantó munkával végezték, vagyis a szénhomlokba lyukakat fúrtak, azokba robbanóanyagot helyeztek, majd a szénhomlokot lerobbantották.

A szenet az esetek többségében lapáttal csillékbe rakták. A későbbi fejlődés során a szén jövesztését, felrakását és elszállítását egyre korszerűbb gépek végzik. Ezekről a későbbiekben majd szó lesz.

A kifejtett fejtési üregeket, a nemkívánatos kőzetmozgások és süllyedések elkerülése, valamint a bányatüzek megelőzése érdekében ki kell tölteni, vagyis be kell tömedékelni. Vastag telepek esetén, amikor a szenet csak több szeletben lehet lefejteni, ehhez többnyire homokot használnak. Vékonyabb telepek esetén a kifejtett üregeket mesterségesen beomlasztják.

Természetesen az alapvető bányászati tevékenység, vagyis a feltárás, fejtés, szállítás mellett még számos tennivalója van a bányásznak, mint pl. az elemi csapások vagyis a tűz, víz, gáz, omlások elleni védekezés, de ez egy rövid ismertetőbe nyilván már nem férhet bele. A legfontosabb dolgokkal azonban a medence történetének ismertetésekor találkozni fogunk.

A MÁK RT. ALAPÍTÁSA

Ahogy elkezdődött…

A múlt század utolsó évtizedeiben rohamosan fejlődésnek indult hazai gyáripar, valamint az egyre jobban terjeszkedő vasút, mind több és több szenet igényelt. A jelentős szénfogyasztók közé tartozott a diósgyőri és az ózdi vaskohászat is, ezért hasznos vállalkozásnak ígérkezett a környéken, újabb és újabb szénbányák nyitása. Többek között így alakult meg 1889-ben *"Melczer Géza és Társai Center-Királdi Bányavállalata"* is. A kedvező szénpiaci helyzet hamar lehetővé tette a viszonylag kis vállalkozás bővítését, ehhez azonban nem rendelkeztek elégséges tőkével. Ezért az egyik cégtárs, Herz Zsigmond, miskolci vállalkozó javaslatára elhatározták, hogy részvénytársasággá alakulnak át, és a fejlesztéshez szükséges többlet tőkét, részvények kibocsátásával szerzik meg.

Az alakuló közgyűlést 1891. június 9-én Budapesten tartották és 400 ezer forint alaptőkével sikeresen létre is jött a *"Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat"* vagyis — a csakhamar közismertté vált rövidítéssel — a **MÁK** Rt. Az alaptőke felét a Melczer-féle vállalkozás képezte, a másik felét magánszemélyek jegyezték.

A részvénytársaság elnökének gr. Teleki Géza, volt belügyminisztert., vezérigazgatónak Herz Zsigmondot, bányaigazgatónak pedig Hönsch Edét, a királdi bánya vezetőjét választották.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS KŐSZÉNBÁNYA RÉSZVÉNYTÁRSULAT TATAI BÁNYÁSZATA 1894—1946.

A tatai szénmedence százéves történetének első fele a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.-hez kötődik. Ez a vállalkozás volt az, amelyik felfedezte és megkutatta a szénmedencét és az idők folyamán a legjelentősebb hazai szénbányászatot hozta létre. Alapítása után alig két évtizeddel már Európa 50 legjelentősebb ipari vállalkozásai között tartották számon. A MÁK Rt. — ahogyan ma mondanánk — több lábon álló vállalkozás volt. Az itteni bányászkodás mellett érdekelt volt a borsodi, az Esztergom vidéki és a zsilvölgyi szénbányászatban is, és számos egyéb ipari vállalkozás tartozott még az érdekkörébe.

Ilyen elvek alapján épült fel a tatabányai birodalma is. Ahogyan — ha csak néhány mondat erejéig is — látni fogjuk a bányák mellett erőművet, téglagyárat, mészégetőt, cementgyárat, alumíniumkohót és még számos más üzemet is létrehozott. Kórházakat, iskolákat, kulturális és szociális intézményeket tartott fenn. Csöppet sem túlzás azt állítani, hogy alkalmazottai életét szinte a bölcsőtől a koporsóig elkísérte. Rendkívül szigorú szabályok szerint felépített szervezeti és működési rendje az alkalmazottainak nem csak a munkáját, de jószerével az életét is meghatározta és egy egészen sajátos, "mikrotársadalmat" hozott létre.

A könyv terjedelme azonban nem engedi meg, hogy ez utóbbi — egyébként igen érdekes — témával bővebben is foglalkozhassunk.

A SZÉNMEDENCE MEGKUTATÁSÁTÓL TATABÁNYA-BÁNYATELEP KIALAKULÁSÁIG 1894—1902

1894

A MÁK figyelme Észak-Dunántúl felé fordul...

A kereskedelmi akadémiát végzett, rendkívül tevékeny és kiváló szervező képességgel megáldott Herz, már kezdettől fogva arra törekedett, hogy a borsodi medencéből kilépve, mind szélesebb alapokra fektesse a vállalkozást. Erre ösztönözte az is, hogy a közeli szomszéd — a későbbiekben is örök vetélytárs "Salgó Rt." az erdélyi Zsil-völgyben bányákat vásárolt, és az ott termelt kiváló minőségű szénnel jelentős

piaci sikereket ért el. A terjeszkedés lehetőségeit kutatva fordult Herzék figyelme Észak-Dunántúl felé. Ennek az érdeklődésnek természetesen igen reális alapjai voltak. A hazai szénbányászat kezdeteiről szóló fejezetben már említett Vértessomlón éppen ez idő tájt fejezték be a bányászkodást. A műveletek itt oligocénkorú — vagyis az eocénnél fiatalabb és annál magasabban fekvő—telepekben folytak. A szakemberek előtt az is ismeretes volt, hogy a légvonalban nem túlságosan messze fekvő esztergomi szénmedencében — ahol már ugyancsak több, mint száz éve bányászkodtak — szintén megtalálhatók a vértessomlóihoz hasonló oligocén széntelepek, de megkutatták és feltárták már az az alatt lévő, gazdagabb és jobb minőségű eocénkorú széntelepeket is. Herz és munkatársai ennek alapján joggal feltételezhették, hogy Vértessomlón illetve környékén is, a mélyebb rétegekben eocén széntelepek húzódhatnak meg.

A kutatási jog megszerzése...

Azt azonban már mi is tudjuk, hogy II. József rendelete óta a szén azé akinek a földje alatt található. A föld itt az Esterházyaké volt. Részben, mint a "Tata-Tóvárosi Uradalom" elnevezésű hitbizomány, részben, mint szabad rendelkezésű földek.

A hitbizományról röviden annyit, hogy az egy sajátos birtokforma volt, amelynek alapítását törvény szabályozta. Alapvető célja a családi birtokok széthullásának a megakadályozása volt. A hitbizományt tilos volt felosztani, elajándékozni, vagy eladni. Az öröklés rendjét az alapító határozta meg, és a mindenkori örökös mellett egy gondnokság is működött, hogy adott esetben megakadályozza a birtokot fenyegető esetleges rossz lépéseket. A hitbizomány ura — és egyben a szabad rendelkezésű földek tulajdonosa is — ebben az időben gr. Esterházy Miklós József volt. A MÁK Rt. képviselői *1894. december 4-én* vele írták alá azt a szerződést, amelynek értelmében mintegy 56 ezer holdnyi területen a szénkutatás és kitermelés jogát két próbaévre megszerezték. Ezt a dátumot tekintjük a tatabányai szénbányászkodás kezdetének. A haszonbérleti szerződés szerint a MÁK Rt., bérbe vette a felhagyott vértessomlói bányát is, a hozzá tartozó ingóságokkal együtt.

Ilyen hatalmas terület megkutatása azonban meghaladta volna a fiatal részvénytársaság anyagi lehetőségeit, ezért a MÁK keretein belül, de mégis egy különálló kutatótársaságot, ún. konzorciumot hoztak létre. A meglehetősen bonyolult pénzügyi műveletek árán létrejött társaságban a MÁK 20 % részesedéssel vett részt, a többi 80 % megoszlott Herz Zsigmond, Hönsch Ede, Pekár Imre a Leszámítoló Bank elnöke, és még néhány más személy között.

Javaslat a kutatásra

Hönsch Ede bányaigazgató már a szerződés megkötése előtti időszakban megkezdte a részletesebb tájékozódást és bejárva a területet igen alaposan tanulmányozta a bezárt somlói bányaüzem akkori helyzetét, illetve korábbi működését.

Észrevételeit (az 1894. december 7-én beterjesztett) szakvéleményben foglalta össze. Ebben rámutatott arra, hogy valóban igen jellegzetes geológiai hasonlóság van

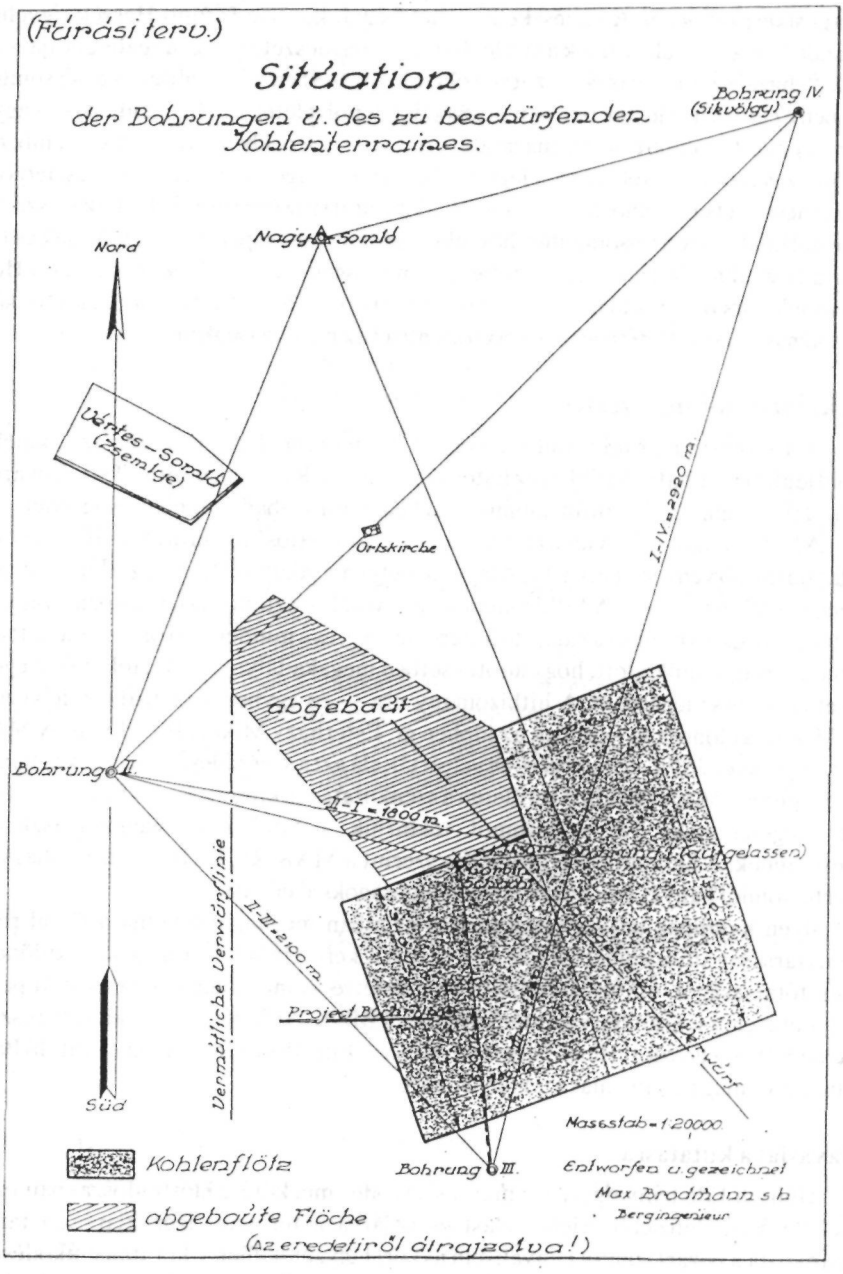

Max Brodmann fúrási terve

Vértessomló és az Esztergom-vidéki Annavölgy bányái között, ezért igen nagy annak az esélye, hogy az eocénkorú telepek itt is megvannak. Kimutatta azt is, hogy az uradalmi keretek között folytatott bányászkodás, a tőkeszegénység, a gyenge műszaki felszereltség, a szakszerűtlen vezetés, valamint a vasút hiánya miatt valóban gazdaságtalan volt és jelentősebb piaci sikerre nem számíthatott. Annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a terület alapos megkutatása után elegendő szén fog rendelkezésre állni és a szükséges csatlakozó vasútvonal kiépítésével, valamint megfelelő színvonalú bányászati beruházásokkal eredményes és virágzó bányászkodás teremthető meg.

Első feladatként néhány mélyfúrás elvégzését javasolta, hogy az eocén telepek helye megállapítható legyen. A fúrások költségét mintegy 25—30 ezer ft-ra becsülte (a tényleges költségek meghaladták a 60 ezer ft-ot).

1895

A kutatás megindul...

A kutatási munkák irányítására Max Brodmann osztrák bányamérnököt hívták meg. Brodmann tapasztalt szakember volt és ebben az időben az osztrák eredetű Trifailer Kohlenbergbau A. G. dorogi bányájának mérnökségét vezette.

Rövidesen elkészítette és 1895. január 14-én már be is nyújtotta fúrási tervét. Négy fúrólyuk mélyítésére tett javaslatot, amelyekből három, nagyjából a régi somlói bányaműveletek területére esett, a negyedik pedig Síkvölgy pusztára.

A fúrásokat a jónevű budapesti Zsigmondy cég végezte.

Az I. sz. fúrás 1895. június 19-én, a II. sz. július 26-án, a III. sz. augusztus 13-án, míg a IV. sz. november 12-én indult.

A reménytelenség időszaka...

A reményteli várakozást csakhamar a csalódások sorozata váltotta fel. Az első fúrólyuk októberben elérte a mészkő alaphegységet, de csak az ismert oligocén telepeket találta meg. A második fúrás végig meddő kőzetekben haladt és a harmadik is csak igen vékony szenes agyagokat harántolt. A helyzet már-már teljesen reménytelennek látszott. A kutatótársaság alaptőkéje kimerülőben volt, a részvényeseket egyre nehezebben lehetett rávenni a pótlólagos befizetésekre. Az igen sikertelennek bizonyult 1895-ös év vége felé a konzorcium már a fúrások végleges felhagyását fontolgatta.

Tette ezt annak ellenére, hogy a szakvéleményezésre felkért Telegdi Róth Lajosnak — a kor kiváló geológusának — december 5-én átadott véleményében már felcsillant némi remény. Telegdi ugyanis a novemberben indult IV. sz. fúrás kőzetmintáiból arra a következtetésre jutott, hogy a fúrás eocénkorú kőzetrétegekbe ért és ezért azt javasolta, hogy azt mindenképpen folytassák az alaphegység eléréséig.

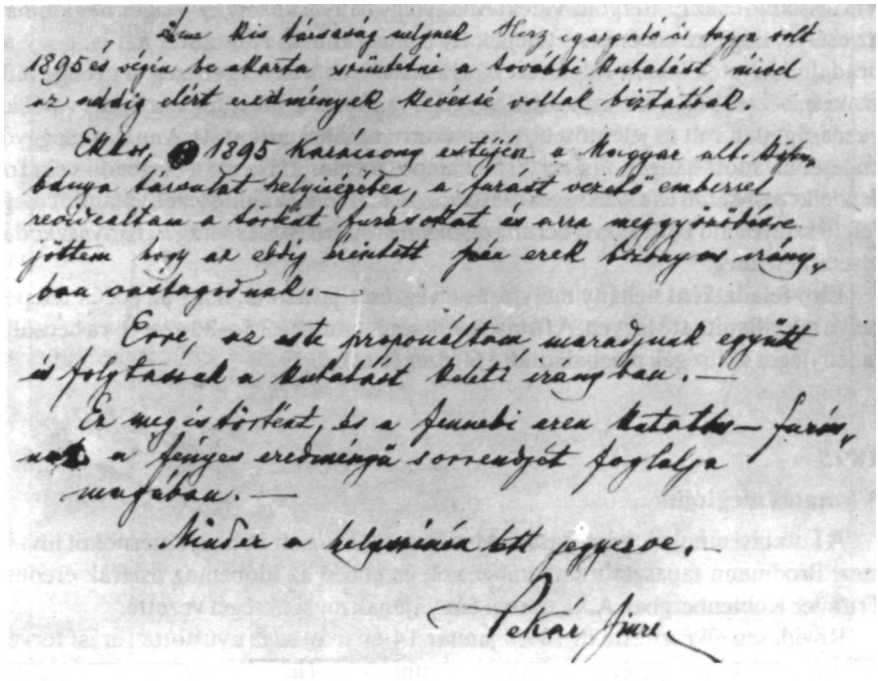

Pekár Imre feljegyzése

A kutatás mégiscsak folytatódik…

A kialakult hangulatot talán jól jellemzi az a képen látható néhány soros feljegyzés, amit Pekár Imre a Leszámítoló Bank elnöke és egyben a kutatótársaság tagja, egy valamivel későbbi — már sikeres fúrásokról készült — térképvázlat szélére írt.

Feljegyzése így hangzik:

"Ama kis társaság, melynek Herz igazgató úr is tagja volt, 1895. év végén be akarta szüntetni a további kutatást, mivel az addig elért eredmények kevéssé voltak biztatóak. Ekkor, 1895. Karácsony estéjén a Magyar ált. kőszénbánya társulat helyiségében a fúrást vezető emberrel revidealtam a történt fúrásokat és arra a meggyőződésre jöttem, hogy az eddig érintett szén erek bizonyos irányban vastagodnak. Erre, az este proponáltam, maradjunk együtt és folytassuk a kutatást keleti irányban. Ez meg is történt és a fennebi ezen kutatás-fúrásnak a fényes eredményű sorrendjét foglalja magában. Mindez a helyszínen lett jegyezve."

Pekár Imre

Pekár Imre véleménye ma már kicsit naivnak látszik, mert azok a "szén erek" amelyeknek vastagodásáról ír az oligocén széntelepek voltak, hiszen az eocén szénnek még nyoma sem volt. Mégis mint kutatótársasági tagnak és egyben ismert pénzembernek az állásfoglalása elősegítette a kutatások folytatását.

A várva várt siker...

A feljegyzésben hivatkozott "fúrást vezetőember" Brodmann volt, aki ekkor már feltétlen bízott a sikerben és bizodalma nem is volt alaptalan. Ugyanis már a III. sz. fúrás egyes rétegsoraiból és a IV. sz. fúrás teljes rétegsorából mintákat küldött korábbi munkatársának, Kubiás János tokodi bányagondnoknak. Kubiás — aki az eocén igen jó ismerője volt — a IV. sz. fúrás kőzetmintáiból, az abban lévő ősövület maradványokból megállapította, hogy azok nagyon hasonlítanak az esztergomi medencében már jól ismert, eocénkorú rétegsorokhoz. Minden remény megvan hát arra, hogy a kőzetrétegek alatt ott kell lennie az eocénkorú szénnek is.

A munkálatokat végül is folytatták és a IV. sz. fúrólyuk valóban meghozta a várva várt eredményt, mert 1896 márciusában 118,3 m mélységben közel 6 m vastag, jó minőségű eocén széntelepet harántolt.

Egy kis ugrás a jövőbe...

És most, hogy egy kicsit pletykáljunk is, ugorjunk előre néhány évtizeddel. Az 50-es évek végén a Síkvölgyi aknában — egy vágathajtás során — ez a fúrólyuk, illetve annak egészen jó állapotban maradt béléscsöve előkerült. A széntelep vastagsága megegyezett az 1896-ban jelzettel, a telep azonban mintegy 35 méterrel lejjebb feküdt a megadott mélységnél. Miután a fúrást nyilván igen gondosan végezték — hiszen létkérdés volt — nem valószínű, hogy tévedtek. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a kisebb mélység megadásával, még a valóságnál is kedvezőbb képet akartak az egyébként már ugyancsak elcsüggedt részvényeseknek mutatni.

További fúrások...

E kis kitérő után visszatérve 1896-ra, a vállalkozási kedv természetesen ugyancsak megnőtt. A vállalat alaptőkéje a közbenső emelésekkel együtt júniusban már 2,2 millió ft, illetve miután közben Korona lett a hivatalos magyar pénznem, 4,4 millió Kvolt.(1 ft = 2 K).

Újabb 3 fúrógarnitúrát helyeztek üzembe és nyárra már 12 db fúrólyuk mélyült le. Az eredmények egyre jobbak lettek. Ahogy közeledtek a leendő szénmedence középpontja felé, úgy vastagodott a telep és helyenként elérte—sőt meghaladta a 30 m vastagságot is.

Különösen biztató volt, hogy a legjobb eredményt mutató fúrások a vasútvonal közelébe estek. Ezzel megvalósulni látszott a MÁK tulajdonképpeni álma, hogy bányászatát a Budapest—Bruck—Bécs vasútvonal mentén alakíthatja ki. Az a körülmény, hogy a magyar gyáripar igen jelentős hányada a főváros közelébe települt, valóban a legszebb reményekre jogosíthatta a vállalkozást és reális lehetőségnek látszott a Bécs felé való szállítás is. A hozzáértés, a vállalkozási kedv és képesség, a kitartó munka — és talán egy kicsit a jó szerencse — végül is meghozta gyümölcsét.

Mit tudtak az itteni szénről ?

Utólag azért joggal merül fel a kérdés: a tatabányai medencében végzett kutatások idején, már majd 150 éve ismert volt az igen közeli vértessomlói szénelőfordulás. Semmi jele nem volt korábban, hogy itt is lehet szén?

Erről a kérdésről a következőket tudjuk. Grósz István, Kálmán Miksa, Schwartz István, hajdani kiváló MÁK szakemberek egy kéziratos munkájukban az alábbiakat írják

"Semmi biztos jel nem mutat arra, hogy a szénmedence területén valaha élt emberek a szénbányászatot ismerték vagy avval foglalkoztak volna. Bizonytalan eredetű szájhagyomány szerint az alsógallai templom, vagy Alsógalla község déli bejárata körül a jelenlegi lakóházak egyikének udvarán lett volna régebben bányaművelés, ennek látható nyomai azonban fel nem lelhetők."

Ha a szájhagyománynak valóban igaza lenne, akkor is a később megismert, kb. 0,6 — 1 m vastag, a felszínhez valóban elég közel fekvő oligocén telepről lehetett szó.

Ami az oligocén telepet illeti, erről egy másik híradásunk is van.

Faller Jenő bányamérnök, a magyar bányászattörténet kiemelkedő képviselője — a Soproni Központi Bányászati Múzeum későbbi megalapítója — egy 1931 -ben írt cikkének lábjegyzetében az alábbiakról tudósít:

"Nem szólva Vértessomlóról, Tatabánya környékén mindössze Felsőgalla határán találkozunk szénbányászat nyomaival. A felsőgallai fazekaskerti felső oligocénkorú szénelőfordulást Risz Eduárd főmérnök vezetésével a tatai gróf Esterházy hitbizomány 1858-tól 1860-ig 42 fúrással tárta fel. Ezen fúrások alapján Risz Eduárd a fazekaskerti kis szénelőjövetelt mindössze 115.200 q-ra becsülte, mely szénmennyiséget a hitbizományhoz benyújtott, s 1875. március 13-án kelt előterjesztésében 10 év alatt kívánta lemüvelni 1801 forint befektetéssel, évi 1152 forint tiszta hasznot biztosítva. A széntelep művelését valóban meg is kezdték, de csakhamar abbahagyták, a bányászat nyomai azonban még ma is fellelhetők."

Más jelzés erről a bányászatról nincs. A fazekaskert feltehetően az a terület lehetett, ahol a fazekasmesterek a munkájukhoz szükséges agyagot kitermelték és talán egy ilyen agyaggödör fenekén bukkanhattak először a szén nyomára.

Hantken Miksa a múlt század kiváló geológusa, az 1878-ban kiadott könyvében megemlíti, hogy Felső-Galla határában ismeretesek ugyan szénelőfordulások, ezek azonban nem műrevalóak, azaz nem érdemesek a bányászatra.

Vitális István professzor a közelebbi múlt geológus szaktekintélye egy 1940-ben írt cikkében megemlíti, hogy a Földtani Intézet 1870-esévekben kiadott térképén jelez ugyan Alsó-Gallán szénkibúvásokat, de ezeket ugyancsak művelésre alkalmatlannak minősíti.

Ami pedig a legrégebbre visszautaló emlék: a volt régi külfejtés helyén egy római kori lakóház alapjait széntelepbe beépítve találták meg és ez a szén már eocénkorú volt.

Mindent összegezve, ha voltak is bizonytalan és halvány jelei az itt lévő szénnek, a tatabányai eocénkorú szénmedence felfedezése — ha sokan mások is munkálkodtak rajta — elsősorban és vitathatatlanul Herz Zsigmond, Hönsch Ede és Max Brodmann érdeme.

Kell a jó szerencse is…

Említettük, hogy a szénmedence felfedezésében talán a jó szerencsének is volt egy kis szerepe. Hát ebben a szakmában bizony a véletlennek, vagy ha úgy tetszik a szerencsének valóban fontos szerepe lehet. Ha ugyanis azt a bizonyos IV. számú fúrólyukat csak 15 m-rel arrébb — Vértessomló irányába — telepítik, a fúrás egy meddő vetőzónába került volna és a sikertelenség bizonyos, hogy hosszú időre visszavetette volna a további kutatásokat.

Más példák az ellenkező oldalról. Már a medence bányászatának kezdetén, a szénosztályozó alapjainak kiásásakor kiderült, hogy azon a területen a jó minőségű eocén szén alig néhány méterrel fekszik a föld felszíne alatt, csak éppen korábban senki nem akart azon a tájékon egy kutat ásni, vagy esetleg pincét építeni, hogy rábukkant volna a szénre.

Az 1950-es évek végén, amikor az akkori Tatabánya-Középső vasútállomás tájékán a vasútvonalat arrébb helyezték, a felszabaduló pillérben egy kis lejtős akna készült az addig lekötött szén kitermelésére. Az itteni műveletek során világosan észlelhető volt, hogy a széntelep mintegy 50—60 cm-rel fekszik mélyebben, mint annak az ároknak az alja, amelyből az 1870-es években a vasúti töltés anyagát kitermelték. Csak akkor is éppen az a két ásónyom hiányzott. Ha ez megtörtént volna, talán 25 évvel idősebb lehetne a medence szénbányászata.

Néhány szó a szénmedencéről…

Mielőtt elkezdenénk a szénmedence feltárásának történetét, tekintsük át röviden annak kialakulását. Mai ismereteinkhez természetesen nem lenne elég az első évek néhány fúrása. Ehhez szükség volt az elmúlt száz év során lemélyítettt sok száz fúrólyukra, amelyek közül számos már a környező szénmedencékben mélyült, de az ezekben a medencékben folytatott bányászkodás is szerves része a tatabányai bányászat történetének.

Ezeket a medencéket a mellékelt térképen láthatjuk és jelölésük szerint a következők
A/ Tatabányai szénmedence
B/ Oroszlány — bokodi szénmedence
C/ Csordakúti szénmedence
D/ Nagyegyházi szénmedence
E/ Mányi szénmedence
F/ Mány kelet — zsámbéki szénmedence
G/ Vértessomlói szénmedence

A medencék rövid leírását abban a sorrendben találjuk majd meg, ahogyan bekapcsolódtak a tatabányai szénbányászatba.

A Tatabányai szénmedence földtani leirása

A medencét É-on és ÉK-en a Gerecse, K-en a Vértes hegység mészkő és dolomit rögei határolják, D-i peremén ugyancsak mészkő és dolomit képződményeket találunk, míg ÉNy és Ny felé a medence nyitott.

Ez a triász korabeli mészkő és dolomit képezi a medence alaphegységét. A tulajdonképpeni medence a krétakort követő ún. hegyképző mozgások során alakult ki, és elsősorban az eocén, kismértékben az oligocén korszakban rakódtak le benne a széntelepeket is tartalmazó vastag üledékek.

Az eocén korszak elején a medence még szárazulat volt, ezért a legalsó ún. fekü kőzeteket zömmel szárazföldi tarka agyagok, majd édesvízi homokos, illetve kaolinos agyagok alkotják. (Itt jegyezzük meg, hogy azt a kőzetet, amelyen a széntelep fekszik "fekünek" azt a kőzetet, amely a széntelep felett helyezkedik el és azt mintegy befedi "fedőnek" nevezik.)

A feküre települ a minőségben és vastagságban egyaránt változatos szénösszlet, melyet a részben édesvízi, részben csökkent vagy félsósvízi meddőbeágyazások több részre (vagy padra) tagolnak. A széntelep közvetlen fedőjét ugyancsak csökkent sósvízi agyagmárgák képezik. Az a fogalom, hogy "csökkent sósvízi" arra utal, hogy a területen — annak lassú süllyedése következtében — megjelent a tenger és így a partvidéki terület édesvizei már sós vízzel is keveredtek. A fokozatosan előrenyomuló tenger hullámverése pedig a már kialakult széntelep egyes részeit elmosta. Ezt a jelenséget abrázió-nak hívják.

Később amikor a medence még tovább süllyedt, a tenger teljesen elborította és vízéből agyagmárgák rakódtak le, amelyekben igen gazdagon fellelhetők a földtörténeti korra jellemző csigák és egyéb apró tengeri állatkák mészvázai.

Az eocén korszak végén, illetve az azt követő oligocén elején a medence újból kiemelkedett és ismét szárazulattá vált. Ez a mozgás a medence É-i és K-i peremén a széntelepeket igen nagymértékben elpusztította. Ezt a jelenséget "infraoligocén dcnudációnak" nevezik.

A TATABÁNYAI MEDENCE FÖLDTANI SZELVÉNYE

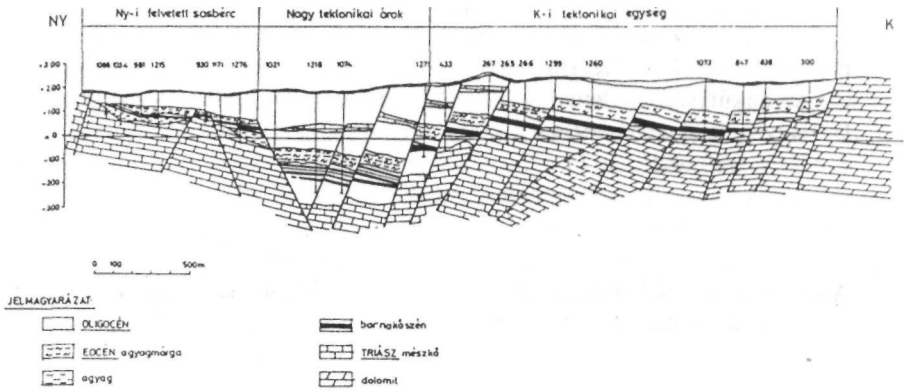

Az oligocén korban lerakodó — most már ismét édesvízi és szárazföldi üledékek — itt-ott, művelésre általában alkalmatlan —vékony szénzsinórokat is tartalmaznak.

Az üledéksorokat végül a medence legnagyobb részén pleisztocénkorú homok borítja.

Már a széntelepek keletkezéséről szóló fejezetben is említett hegyszerkezeti mozgások a tatabányai medencét sem kímélték.

A széntelepek keletkezése előtti időszakban a mészkő és dolomit alaphegységet törték táblákra, a széntelepek keletkezése utáni mozgások pedig a medencét három nagy — egymástól jól elkülöníthető — részre tagolták.

A keleti tektonikai egységben — amelynek területére a későbbi I — I/a — II — III — Ili/a — V — V/a — VI — VII — VIII — IX — XI és XIV. aknák, a régi és az új külfejtés esik — általában három széntelep fejlődött ki, a főtelep, a kísérő telep és a kistelep. A főtelep a tektonikai egység legvastagabb telepe, amely eléri a 20—32 m-t is, két — minőségileg különböző — padra oszlik. Az alsó teleprész, amely 7—12 m vastag, gyengébb minőségű ún. égőpala vagy helyi néven "karósszén." (Ez az elnevezés onnan származik, hogy a gyengébb minőségű szenet tartalmazó csilléknél, a szén tetejére hulladék bányafából hasított kb. arasznyi hosszúságú karócskát kellett tenni. Minél gyengébbnek minősült a szén, annál többet. Így, volt 1—2—3 "karós" szén is. Ez arra volt jó, hogy a szénosztályozóra beérkezett csilléket a jelzés alapján a megfelelő osztályozási helyekre lehessen irányítani.)

A jobb minőségű felső pad 14—20 m-es, és É-i irányban fokozatosan vékonyodik.

A kísérő telep mindössze 0,2—0,6 m vastag, így művelésre nem alkalmas.

A kistelep számottevő mennyiségben csak a tektonikai egység D-i részén fejlődött ki, helyenként 1,5 — 2 m vastagságban.

A tektonikai árok — területén a XII — XH/a — XV és XV/a aknákkal — a szénmedence középső, legmélyebbre levetett része. A főtelep itt erősen tagolt és vastagsága is eléggé ingadozó. D-i részén a 20—22 m-t is eléri, É-felé elvékonyodik és számos meddő beágyazás 8—10 padra osztja. Alsó gyengébb minőségű része 5—10 m vastag és általában 5—25 m édesvízi üledék választja el a felső — jobb minőségű — teleprésztől, amelynek összvastagsága 5—12 m.

A tektonikai árok egy elég nagy részén a minőségi széntelep jelentős része áldozatul esett a már korábban is említett abráziónak, vagyis az eocénkori tenger romboló hullámmozgásának. A kísérő telep ezen a részen is jelentéktelen vastagságú.

A nyugati tektonikai egység vagyis a medence harmadik része egy "sasbérc" vonulat, azaz a legmagasabban fekvő területrész, rajta a Síkvölgyi — XV/b és XV/c aknák.

A széntelep itt egy jó minőségű felső padból és egy alsó — gyengébb minőségű — égűpala padból áll. Az előbbi átlag 2—6 m, az utóbbi 2—5 m vastag. A terület É-i és Ny-i részén a már ugyancsak említett "infraoligocén denudáció" végzett jelentős teleprombolást.

Talán még annyit, hogy a jó minőségű szenek átlagos fűtőértéke 21 MJ/kg körül van, míg a gyengébb minőségű égőpaláké kb. 13 MJ/kg. Bizonyára legtöbben arra emlékeznek, hogy a szén fűtőértékét kalóriában szokták kifejezni. Ez valóban hosszú ideig így is volt, a J vagyis joule újabban használatos mértékegység. (A MJ jelölés megajoule-t vagyis millió joule-t jelent.) A fenti értékek kalóriában kb. 5200 kalóriának, illetve 3100 kalóriának felelnek meg.

A medence földtani leírásánál feltétlen szót kell ejteni annak hidrogeológiájáról, vagyis a vízviszonyokról.

A medence mészkőből és dolomitból álló aljzatában, a légköri csapadék szénsavas oldóhatására, bonyolult vízjáratok, kisebb-nagyobb térfogatú üregek keletkeztek és egymással összefüggő rendszert alkotnak. Ezt hívjuk karsztosodásnak.

Ezek a járatok és üregek egyrészt a helyi csapadékokból, másrészt a Dunántúli Középhegység vízgyűjtő területéről egy bizonyos magasságig — az ún. "karsztvízszintig" vízzel feltöltődtek és állandó utánpótlást kapnak.

Ez a bizonyos karsztvíz-szint a bányászkodás kezdetén a + 135 m-es magasságban volt, majd az egyre növekvő vízkiemelés következtében a + 90 m-es szintre süllyedt, a medence bányászatának befejezése után pedig újból emelkedni kezdett.

Ha a bányaműveletek egy-egy ilyen járattal találkoznak, a percenkénti néhány litertől sok köbméterig terjedő vízbetörést kaphatnak, amelyek — mint később látni fogjuk — a bányák teljes elfulladását is okozhatják.

Előfúrásokkal, csapolófúrásokkal, a veszélyesnek minősülő területeken védőrétegek bennhagyásával bizonyos mértékben védekezni lehet ellene. Arra is van néha mód, hogy a vízjáratokat megfelelő tömedékelési eljárással el lehessen zárni, de ezzel együtt a vízveszély a medence bányászatának állandó kísérője volt és jelentősen nehezítette, illetve drágította a széntermelést. A szénmedence másik veszélyforrása a gáz- és robbanásveszély. A széntelepek keletkezésekor jelentős mennyiségű metán vagy más néven mocsárgáz képződik, amely az évmilliók során nem biztos, hogy eltávozik, hanem üregekbe zárva — meglehetősen nagy nyomás alatt — bennmarad a széntelepekben. Ha a bányaműveletek során kiszabadul, mint éghető és lélegzésre alkalmatlan gáz, már önmagában is nagy veszélyt jelent. A levegővel egy bizonyos arányban keveredve azonban pusztító erejű "sújtólég"-gé válik és egy parányi szikra elég ahhoz, hogy iszonyatos erejű robbanás keletkezzen.

A medence bányái kisebb-nagyobb mértékben sújtólégveszélyesnek minősültek és ennek megfelelően szigorú előírások szabályozták a védekezés módjait.

A sújtólégrobbanásokat rendszerint tűz is követi, de mert a medence széntelepei öngyulladásra is igen hajlamosak, robbanás nélkül is állandó veszélyt és gondot jelentettek a bányatüzek.

Mi is az öngyulladás? A levegővel érintkező szén oxidálódni kezd. Az oxidáció egy vegyi folyamat, amely során a szén a levegőből oxigént von el és eközben felmelegszik. Ha a környezetében lévő levegő le tudja hűteni, akkor nincs semmi baj, de ha nem akkor a fokozatos hőfejlődés során elérheti a gyulladási hőmérsékletét. Törésben lévő, levegőtől elzárt, rosszul szellőzött helyeken ez viszonylag könnyen bekövetkezhet. (Ilyen jelenség egyébként a külszínen felhalmozott nagy széntömegek belsejében is előfordulhat. Elég gyakoriak a füstölgő meddőhányók is, ahol a meddőkőzetek közé keveredett szén gyullad be.) A bányabeli tüzeket részben a szagukról lehet felfedezni, részben megfelelő mérőműszer segítségével, miután a tűz környezetében megnő a levegő szénmonoxid (CO) tartalma.

A felsorolt veszélyek elhárítására a medence bányászata óriási erőfeszítéseket tett és hatalmas összegeket áldozott — de ahogyan majd a részletes történetben látni fogjuk, jó néhány esetben az elemi erők erősebbnek bizonyultak az embernél és súlyos áldozatokkal járó katasztrófák elkerülhetetlenül bekövetkeztek.

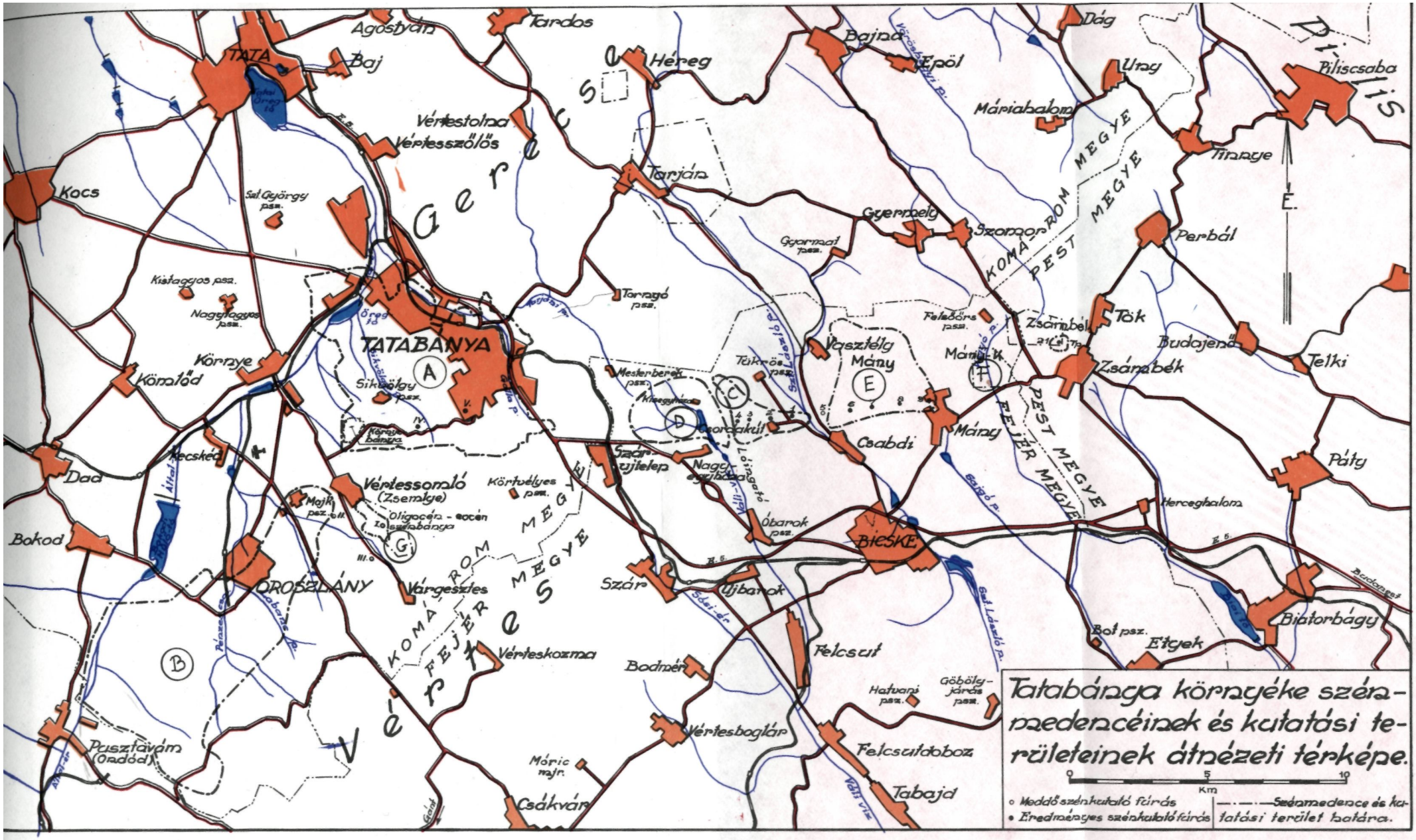
Tatabánga környéke szénmedencéinek és kutatási területeinek átnézeti térképe.
0 5 10
Km
Meddő szénkutató fúrás
Eredményes szénkutató fúrás
Szénmedence és kutatási terület határa.
TATABÁNYA
TATA
Agostyán
Baj
Tardos
Héreg
Bajna
Épöl
Dág
Ung
Piliscsaba
Máriahalom
Vértestolna
Vértesszőlős
Tarján
Gyermely
Szomor
Tinnye
Perbál
Kocs
Sal György psz.
Kistagyos psz.
Nagytagyos psz.
Torrató psz.
Gyarmat psz.
Feleőrs psz.
Zsámbék
Tök
Budajenő
Telki
Vasztély
Mány
Csabdi
Mány
Zsámbék
Páty
Herceghalom
Kömlőd
Környe
Sikloós
Kecskéd
Dad
Bokod
Vértessomló (Zsemlye)
Oligocén - eocén
Kőrtvélyes psz.
Majk psz.
Óbarok psz.
Bicske
Oroszlány
Várgesztes
Szár
Újbarok
Vértesboglár
Felcsut
Hatvani psz.
Göbölyjárás psz.
Bot psz.
Etyek
Biatorbágy
Pusztavám (Oroszlány)
Vértesakarattya
Bodmér
Móric majr.
Csákvár
Tabajd
Felcsutaboz
Vértes
Gerecse
Pilis
KOMÁROM MEGYE
FEJÉR MEGYE
PEST MEGYE
Budapest
Szár-ujtelep
Nagy-szurdokbánya
Mesterberek psz.
Kőrtvélyes bánya
Sikloós bánya
Tükrös psz.
Csordakút
Lóingató
Sárvíz
Sió
Sió-csatorna
Sió-csatorna
Sió-csatorna

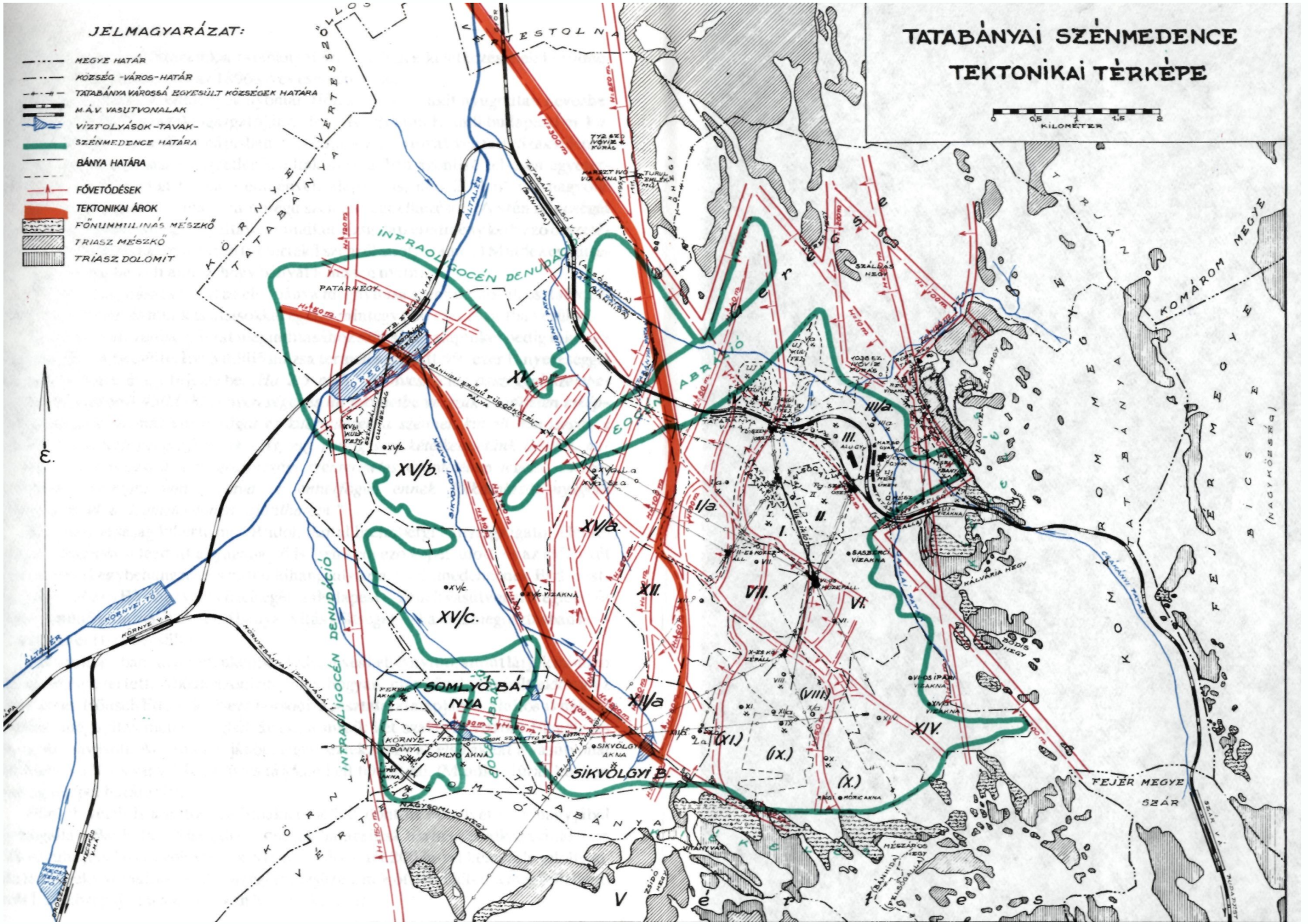
TATABÁNYAI SZÉNMEDENCE
TEKTONIKAI TÉRKÉPE
0 0,5 1 1,5 2
KILOMÉTER
JELMAGYARÁZAT:
MEGYE HATÁR
KÖZSÉG -VÁROS- HATÁR
TATABÁNYA VÁROSSÁ EGYESÜLT KÖZSÉGEK HATÁRA
M.Á.V. VASUTVONALAK
VÍZTOLYÁSOK -TAVAK-
SZÉNMEDENCE HATÁRA
BÁNYA HATÁRA
FŐVETŐDÉSEK
TEKTONIKAI ÁROK
FŐNUMMULINÁS MÉSZKŐ
TRIASZ MÉSZKŐ
TRIASZ DOLOMIT
É.
KÖRNYE VÉRTES SZÖLLŐS
TATABÁNYA
INFRAOLIGOCÉN DENUDÁCIÓ
EOCÉN ABRÁZIÓ
KOMÁROM MEGYE
FEJÉR MEGYE
BICSKE (NAGYKÖZSÉG)
SZÁR
PATARMEGY
XV.
XV/b.
XV/a.
XV/c.
XII.
XIII/a
I/a.
I.
II.
III.
III/a.
VI.
VII.
VIII.
(VIII.)
(IX.)
(X.)
(XI.)
XIV.
V
SOMLYÓ BÁNYA
SIKVÖLGYI B.
KÖRNYE-BÁNYA
SOMLYÓ AKNA
SIKVÖLGYI AKNA
NAGYSOMLYÓ HEGY
KÖRNYE VÁ.
ÁLTALÉR
SZÁLDÁS HEGY
KÁLVÁRIA HEGY
MÉSZÁPOS HEGY
ZSIDÓ HEGY
SÁSBÉRC VÍZAKNA
VÍROS IPARI VÍZAKNA
MÓRC AKNA
TATABÁNYA ALSÓ VÁ.
TATABÁNYA FELSŐ VÁ.
BÁNHIDA (BÁNYAIPAR)
BÁNHIDAI ERŐMŰ FŰGŐVONAL
BÁNHIDAI PATAK
SIKVÖLGYI PATAK
GÁNÁNYI PATAK
KÖRNYEI TÓ
KÖRNYEI BÁNYAI PÁLYAUDAR
HEGYÉRI VÁ.
BÉRÁ VÁ.
TUTAJ VÁ.
KOMÁROM MEGYE

Az első bányanyitás...

Most, hogy már ismerjük a tatabányai szénmedence keletkezésének körülményeit, térjünk vissza újból az 1896-os év eseményeihez.

A sikeres fúrási eredmények nyomán Hönsch Ede — akit nyugodtan nevezhetünk a MÁK első műszaki igazgatójának is — Kaufmann Kamill budapesti m. kir. bányakapitánnyal együtt, májusban helyszíni vizsgálatokat végzett. Szakvéleményüket ugyan egymástól függetlenül adták meg, abban azonban teljesen egyetértettek, hogy az eddigi fúrási eredmények alapján is, már 20 km^2 -nél nagyobb területen, több millió tonna jó minőségű szén áll rendelkezésre. (A szén minőségét közben két helyen is megvizsgálták és mindkét vizsgálati eredmény kedvező összetételű, 5 ezer kalóriánál magasabb fűtőértékű szénről adott számot.) Mindez együttesen elégséges adat volt ahhoz, hogy bányát lehessen nyitni.

Hönsch számításai szerint az első bánya megnyitása szénrakodóval, osztályozóval, tiszti, altiszti és munkáslakásokkal együtt mintegy 600 ezer forintba kerülne.

A tatabányai szénbányászat megindításához szükséges alaptőkét pedig mintegy 2,5 millió ft-ra becsülte. Évi 3 millió mázsa termelés mellett 450 ezer f t nyereséggel számolt. Jelentését így fejezte be: *"Ha 2,5 millió ft invesztíciós összeggel szembeállítjuk az elérhető 450.000 ft nyereséget és ha tekintetbe vesszük e területen kiképződött telepek tetemes vastagságát és kiterjedését, a szénnek kitűnő minőségét, a medence kedvező geográfiai fekvését, egy percig sem kételkedhetünk afölött, miszerint ez a bányászat a magyarországi széntermelés tekintetében legelső és legfontosabb szerepre van hivatva és ennélfogva ennek fölkarolását nyugodt lelkiismerettel a legmelegebben ajánlhatom."*

A kutatótársaság kikérte még Rudolf Antal brennbergi bányaigazgató véleményét is. Júniusban leadott anyagában ő is igen kedvező képet adott, és az előző két véleménnyel egybehangzóan szintén kihangsúlyozta a szénmedencének Budapesthez, Győrhöz és Bécshez való közelségét, a Budapest—Bruck vasútvonal meglétét és a szén kitűnő minőségét. Az első bányanyitás költségét—ha más megosztásban is — ő is 600 ezer f t-ra becsülte.

Abban, hogy bányát mindenképpen érdemes és kell is nyitni, amint látjuk minden szakértő egyetértett. Abban azonban, hogy hogyan, már közel sem volt ekkora az egyetértés. Hönsch Ede—kedvező borsodi tapasztalatai alapján — a lejtős aknákkal történő megnyitás mellett foglalt állást, a másik két szakértő viszont függőleges aknapárt javasolt. Abban nagyjából megegyeztek, hogy az első aknát a vasútvonal közelében a X-es vagy XII-es fúrás tájékán kell telepíteni. (Mindkét fúrás kb. 8 m vastag telepet harántolt).

Hönsch végül is a lejtős szállítóakna mellett döntött és helyét — a nagyjából Felsőgalla—Bánhida—Alsógalla községek határainak hármas találkozásánál — a "Hosszúhajtás" nevű völgyben, a XII-es fúrólyuktól 200 m-rel kelet felé jelölte ki. Ha lennének nyomai, nagyjából a régi garázsüzem mögötti területen, a még fellelhető volt I. sz. középállomás környékén lehetne keresni.

A lejtős akna mélyítését 1896. augusztus 1 -jén kezdte meg egy Borsodból érkezett vájár csoport, Scheidhauer Fülöp főaknász közvetlen felügyeletével. A munkák műszaki irányítója — a kutatásokat is vezető — Max Brodmann bányamérnök volt. A műszaki felszerelés egy deszkabódéból és egy álló gőzgépből, illetve az általa meghajtott — a csillék mozgatására szolgáló — vitlából állt. Az akna viszonylagos kis szelvénye és meglehetősen nagy dőlésszöge (28°) arra utal, hogy a széntelepet minél előbb el akarták érni.

A vita tovább folyik...

A lejtős akna megindulásával a műszaki viták még nem értek véget. Szeptember elején Gretzmacher Gyula m. kir. főbányatanácsos, a selmeci akadémia tanára járt itt és adott újabb szakvéleményt. Elfogadta ugyan a lejtős aknát, de úgy vélte, hogy a függőleges aknákkal olcsóbban elérhető lett volna a széntelep. Azt viszont elismerte, hogy a lejtős aknán nagyobb mennyiségű szenet lehet majd kiszállítani. Szeptember vége felé Jellinek Ernő ózdi bányaigazgató egészen más javaslattal élt. Ő két függőakna telepítését vélte jónak. Az egyiket — a Budapest felé szállítandó szén számára — a felsőgallai, másikat — a Győr—Bécs felé irányuló szállítás részére — a bánhidai állomás közelében.

Miért ez a sok szakvélemény...

Megkérdezhetjük, hogy valóban szükséges volt-e ennyi kiváló és ismert szakembertől véleményt kérni? Nos miután egy igen nagy horderejű és jelentős tőkebefektetést igénylő vállalkozásról volt szó, a MÁK Rt. vezetése természetesen szeretett volna meggyőződni arról, hogy a munkálatok a legjobb irányban haladnak.

Volt azonban emögött egy másik legalább ilyen fontos szándék is.

Ugye emlékezünk rá, hogy a várhatóan nagy kutatási költségek megosztására egy külön konzorciumot hoztak létre, amelyben a MÁK-nak csak 20 %-os részesedése volt. Most, hogy a kedvező eredmények alapján a jövő igen biztatónak tűnt, a MÁK nem akart sem a vezetésben, sem az eredményekben osztozni. Célul tűzte hát ki, hogy a konzorcium 80 %-os részesedését — amely tulajdonképpen az eddig ismert szénvagyon kitermelési jogának a 80 %-át is jelentette — minél előbb megszerezze.

Miután neves szakértők véleményei nyomtatásban is megjelentek és egybehangzóan igen előnyös képet festettek a leendő bányászkodásról, joggal tételezték fel, hogy ez felkelti a megfelelő pénzügyi körök érdeklődését, és a MÁK eddigi részvényeseit is a 80 % megszerzésére ösztönzi.

Ezt a célt szolgálta egyébként Herz Zsigmondnak a szeptember 25—26-án Budapesten megtartott milleniumi bányász—kohász—geológus kongresszuson tartott német nyelvű előadása is. Herz itt már 200 millió tonnás szénvagyonról beszélt és igen előnyösnek látta a kitermelés nemzetgazdasági vonatkozásait is. Az év júniusá-

ban ugyan újabb 600 ezer f t emeléssel már 2,2 millió f t-ra nőtt a társulat alaptőkéje, ennél azonban még több látszott szükségesnek.

A MÁK Rt. rendkívüli közgyűlése…

Ilyen előkészítések után került sor a MÁK Rt. rendkívüli közgyűlésére 1896. november 8-án Budapesten. Talán legegyszerűbb, ha a jegyzőkönyv egy részletét szó szerint idézzük:

"Mai napirendünk első tárgya alaptőkénk felemelése 1.200.000 forinttal. Ezen tőkefelemelés a tatai kőszéntelep vételárára és bányászati felszerelésre lesz fordítandó. Ugyanis a gr. Esterházy Miklós József tatai és tóvárosi uradalmához tartozó területeken, továbbá Felsőgalla, Alsógalla, Bánhida, Tarján, Környe és Szár községek területeiben köszénbányászati jogot evégre alakult consortiummal társaságban szerződésileg megszereztük; valamint gr. Esterházy Móric Miklós Csákvár-gesztesi uradalmának területén a kőszénbányászati jog gyakorlására nézve az optionális jogot biztosítottuk társulatunk részére 80 % részesedéssel. A nevezett helyeken két évvel ezelőtt lettek a fúrások megkezdve és a szakértöileg kijelölt 14 helyen folytatva, általában kitűnő eredménnyel, amennyiben 120—170 m mélységben 5—14 m-ig változó vastagságú szénréteg találtatott, minden helyen 5000-nél magasabb kalóriával. Ez a nagy mennyiségű szénvagyon olyan előnyös pontban fekszik, ahonnan domináló szerepre lesz hivatva a szénpiac. Ezekhez a feltűnően kecsegtető tünetekhez járulnak a földtani és bányászati szakértők — elsőrangú hazai és külföldi szakértők — véleményei is.

Ilyen viszonyok között igazgatóságunk kebelében feltámadt az eszme, hogy a szerzett kőszén kihasználási jogok azon 80 %-át, amely a consortium kezében van megszerezzük. Ezért, a consortium tagjaival megegyeztünk 1.000.000 forintnyi vételárban. 1.200.000 forint tőkeemelést kérünk erre a célra."

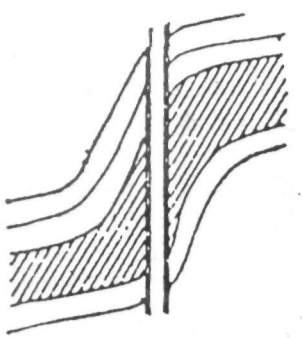

Így képzelték el a 30 m-es telepvastagságot

Az előterjesztést a részvényesek egyetértéssel fogadták és támogató hozzászólások után egyhangúlag megszavazták.

Ezzel megnyílt az útja annak, hogy a MÁK Rt. a hatalmas szénvagyon kitermelésének egyedüli birtokosa legyen. Bizonyosan feltűnhetett valakinek, hogy a jegyzőkönyv legvastagabb telepként 14 m-t említ, holott korábban 30 m-es telepekről is szó volt. Ebben nincs semmi ellentmondás. A 30 méteres telepvastagságot ugyanis annyira hihetetlennek találták, hogy arra gondoltak: a fúrólyuk pont egy telepgyűrődés helyén lett telepítve és ez okozta a látszólagosan nagy vastagságot. A későbbi feltárások azonban igazolták a fúrás helyességét.

Az első lejtős akna eléri a szenet...

Miközben a háttérben sikeresen folynak a pénzügyi manőverek, hasonlóan sikeresen halad a lejtős akna kihajtása is. Közvetlen az indulás után, egy vizes homokréteg rövid időre akadályozta ugyan a munkát, de ezen hamarosan túljutottak. A vasúti szállítás megteremtése érdekében a szeptember folyamán történt műszaki bejárással megindulnak a bánhidai állomásra vezető mintegy 4,5 km hosszú szárnyvasút építésének munkálatai.

Szeptember 13-án történt az első halálos baleset. Ricsmann Mátyás tarjáni külszíni munkás szabálytalanul döntött ki egy agyaggal teli csillét, ami rázuhant, és olyan súlyosan megsebesítette, hogy sérüléseibe másnap belehalt.

Novemberben a XII. sz. fúrólyuk közvetlen közelében megkezdték a függőleges légakna mélyítését is.

Több régi szerző egybehangzó leírása alapján az I. sz. lejtős aknából 1896. december 23-án gördült ki az első csille szén.

1897

Ranzinger Vince átveszi a vezetést...

A tatabányai — vagy ahogyan még akkor nevezték az alsógallai — bányászat vezetését 1897. január 1-jén Ranzinger Vince vette át, bányafelügyelői minőségben. Ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, kiemelkedő szerepe volt a medence szénbányászatának indításában. A kezdeti időszakban végzett szervező munkája, kitűnő műszaki elgondolásai hosszú időre megalapozták a tatabányai szénbányászat vezető szerepét. Nevéhez fűződik a tulajdonképpeni bányatelep megteremtése is, illendő tehát néhány mondatban már most megemlékezni róla.

Ranzinger Vince nem volt magyar állampolgár. A krajnai Gottschee-ben született (akkor az Osztrák—Magyar Monarchiához, később Jugoszláviához tartozott, ma Szlovéniához). Középiskoláit Laibachban (Ljubljana) végezte és az ausztriai Leobenben szerzett bánya- és kohómérnöki oklevelet 1882-ben. Még ebben az. évben az osztrák "Drasche" érdekeltséghez tartozó "Kőszénbánya 's Téglagyár Társulat" annavölgyi bányájának lett az üzemvezetője. Rövid időre a "Trifaili Kőszénbánya Rt." egyik isztriai bányájának a vezetője, majd 1891 -től az esztergomi szénbányászathoz

Az I. sz. (gróf Esterházy Ferenc) lejtős akna

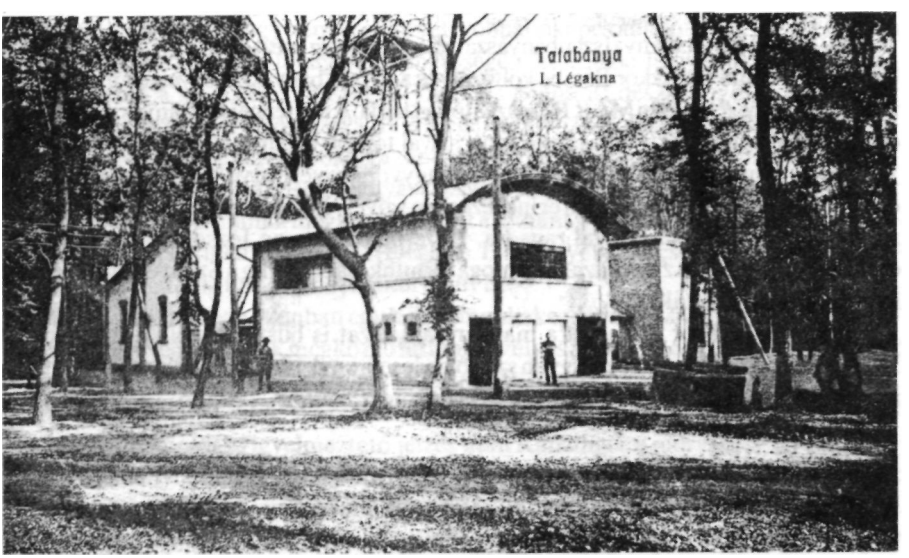

Az I. sz. függőleges személyszállító- és légakna

Ranzinger Vince 1856-1933

került, miután ez a medence a Trifaili-ak tulajdonába ment át. Kitűnő szakmai munkája alapján — Kauffmann Kamill bányakapitány ajánlásával — került itteni beosztásába.

1900 elejétől a tatabányai szénbányászat első igazgatója és ezt a posztot 1907. szeptember 1-jéig töltötte be. Ekkor Bécsbe költözött és a trifaili bányászat ügyeinek irányítását végezte. Ugyanezen évtől a MÁK Rt. igazgatósági tagja. A medence szénbányászatát állandóan figyelemmel kísérte és hasznos tanácsaival tovább is támogatta.

Kortársaink visszaemlékezése szerint nagyvonalú vezető volt, a fejlődés és haladás elkötelezett híve, személyes érintkezésben szívélyes, kedves modorú. Munkaszeretete környezetét is magával ragadta. 1902-ben I. Ferenc József bányatanácsosi címmel tüntette ki. Az egyházat is támogató munkájáért pedig a Szent Gergely Rend lovagjává választották.

Olyan szakember volt, akit a magyar bányászat is büszkén vallhat magáénak. Évtizedeken át nemigen esett ugyan szó róla, de az annak idején róla elnevezett utcát, még ma is sokan úgy emlegetik, hogy a "Ranzinger."

Ranzinger munkához lát...

Ideérkezése után, igen nagy lendülettel látott munkához. A már korábban említett szakemberek véleményét is figyelembe véve alakította ki a jövőre vonatkozó jegyzőkönyvileg is rögzített — elképzelést, ami a bekövetkező volt:

Egy 500 m sugarú körön belül három lejtős aknát kell telepíteni úgy, hogy azok szájnyílása a kör közepén felépítendő szénosztályozó felé irányuljon. Az osztályozó egyben a Bánhida állomásra vezető szárnyvasút kiindulópontja is, ahol az osztályozott szén közvetlenül a vasúti vagonokba kerülhet. A lejtős aknák egyenként 60—70 millió mázsa szénvagyont tárjanak fel, (abban az időben még nem tonnában számoltak) és így évi 2 millió mázsa termelés mellett várható élettartamuk 25—30 év lesz.

Az osztályozó mellé villamos erőközpontot kell építeni, hogy a szállítás, szellőztetés, vízemelés elektromos erővel történjen. A külszíni szállítás megoldására az I. és II. sz. lejtős akna közös, a III. sz. lejtős akna pedig önálló — az osztályozóig vezető függőkötélpályát kapjon. A lejtős aknákba függősínes szállítópályákat kell beépíteni.

Az említett körön belül kell felépíteni a munkáskolóniát is.

Száz év elteltével is csak a legnagyobb elismeréssel lehet szólni ennek a tervnek a célszerűségéről, átgondolt előrelátásáról.

Különösen kiemelkedő jelentőségű a villamos energia szinte azonnali alkalmazása.

Ennek a tervnek döntő szerepe volt abban, hogy a MÁK igen gyorsan a hazai szénbányászat élvonalába kerülhetett.

A sújtólég első jelei ...

A már szénbe ért I. sz. lejtős aknában 1897 februárjában elkészültek az aknarakodó kifalazásával és gyors ütemben folyt a főszállító és főlégvágatok hajtása. A metángáz jelenlétét már a vágathajtások kezdeti szakaszában is észlelték, de nem tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget, mert az. igen jó hatásfokú szellőztetés annyira felhigította, hogy nem kerülhetett robbanóképes állapotba. A felfelé haladó vágatszakaszokban ugyan nagyobb lehetősége volt annak, hogy a levegőnél könnyebb metán a vájvégeken összegyűljön, de a beépített deszka légcsatornák és az állandó légmozgással járó munka itt is megakadályozta a veszélyes mértékű felszaporodást. Munkaszüneti napokon azonban ez a metánfelgyülemlés mégis csak nagyobb volt az átlagosnál. Régi bányász szokás szerint ilyen esetben a felügyeletet ellátó személyzet a munka megkezdése előtt a metánt nyílt lángú lámpával meggyújtotta és így a fölös mennyiségű gázt elégette. Ez az egyébként cseppet sem veszélytelen eljárás egy ideig minden baj nélkül ment is.

Március hónapban azonban egy hétfői munkakezdés előtt a vájvégen felgyülemlett metán-levegő keverék megközelítette a veszélyes arányt és a metán kiégetése egy kisebb mértékű robbanással — vagy talán inkább lobbanással — párosult. A gyújtást végző Scheidhauer főaknász arcán és kezén meglehetősen súlyos égési sebeket szenvedett. Ezen mintegy figyelmeztető jelzés után Ranzinger a morvaországi Ostrawában tanulmányozta a sújtóléges bányákban alkalmazott védekezési eljárásokat és első lépésként az eddig nyitott lángú bányalámpák helyett a zártlángú ún. Wolff-féle biztonsági lámpákat vezette be, amelyeket egyébként 1924-ig az elektromos lámpák bevezetéséig használtak.

Az építés tovább folyik...

Május folyamán a MÁK vezetői és magasrangú közigazgatási személyek részvételével megtörtént a Bánhidára vezető szárnyvasút "műtanrendőri" bejárása és engedélyezése. Az alsógallai szénrakodón (ahol néhány év múlva majd vasúti megálló is lesz) elkészült egy 20 m hosszú kőből épült rakodórámpa, a hozzátartozó hídmérleggel, valamint egy fából épült expedíciós épület és készen volt a teljesen felszerelt vasúti távíróállomás is. A végleges állomásépület falazása is megkezdődött.

Ugyancsak elkészült az I. lejtős aknától a rakodórámpáig vezető 650 m hosszú, 600 mm-es nyomtávú bányavasút is, amelyen a csillevonatok lóvontatással közlekedtek. A rakodórámpán beépített fix rostákkal már kezdetleges osztályozást is végeztek, leválasztva a 80 mm feletti darabos szenet, illetve a 20 mm alatti darát.

Még az ősz folyamán megindult a villamos erőtelep gép- és kazánházának, a szénosztályozónak, valamint az osztályozó és I. sz. lejtős akna közötti kötélpályának az építése is.

Az első ótelepi építkezések...

Láttuk, hogy az alapvető tervben, azon a bizonyos 500 m sugarú körön belül szerepelt a munkáskolónia elhelyezése is. A várhatóan nagyarányú építkezések reményében egy Gedeon nevű mérnökvállalkozó még 1897. februárjában megkezdte egy agyagtéglaégető építését, amely a júliusban induló építkezésekhez már szállította a téglát.

Az év végére már felépült 20 db — a későbbiekben csak "hatajtósnak" nevezett — munkásház, 4 db tiszti és 2 db altiszti lakás, valamint egy iroda, illetve istállóépület. A munkáskolónia mielőbbi felépítése a társulat számára igen fontos volt. Nem számítva a már bezárt vértessomlói bányában dolgozott néhány munkást, bányász szakemberre a környéken számítani nem igen lehetett. Ahogy láttuk az első lejtős

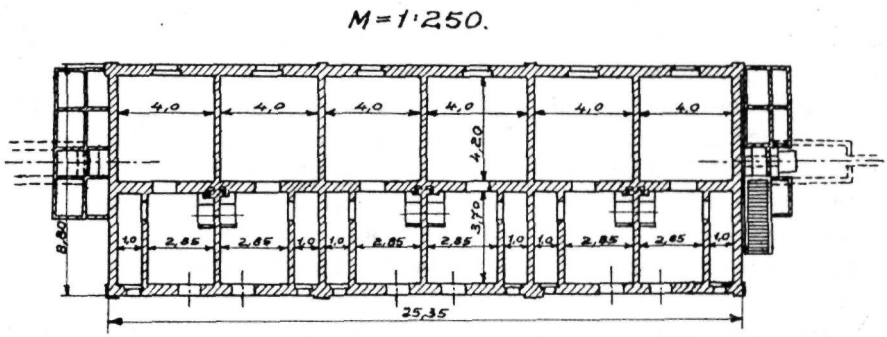

6 ajtós munkás lakóház alaprajza

akna mélyítéséhez is Borsodból kellett a szakmunkásokat és a felügyelő személyzetet hozni. A közvetlen bányászati munkák mellett az egyéb olyan lehetőségek, mint pl. szárnyvasút, az osztályozó, a villamos erőmű építése—egyáltalán valamiféle munka lehetősége — mágnesként vonzotta a megélhetést kereső embereket, akiknek mielőbbi elhelyezéséről gondoskodni a vállalkozás érdeke is volt. Mai szemmel nézve persze a szoba-konyha-kamrából álló, mindössze 35 m nagyságú lakás, az épület végén elhelyezett pöcegödrös árnyékszékkel már ugyancsak korszerűtlennek tűnhet. Az akkori igen nehéz körülmények között élő — ahogyan a régi szólás mondja "kebelén kenyere, hátán háza" — emberek számára azonban nagyon sokat jelentett. Ha hozzávesszük, hogy — szükség szerint — a társulattól vaságyat, kecskelábú asztalt és padot is lehetett kapni, a konyhában beépített téglatűzhely volt és a lakáshoz tartozó udvari részen még szerény állattartásra is lehetőség nyílott, akkor az már valóságos főnyeremény számba ment. Egyébként a korabeli híradások is úgy adtak róla számot, hogy az itteni munkáskolónia lényegesen jobb az országos átlagnál. A szigorú vállalati rendnek megfelelően az altiszti, illetve tiszti lakások pedig kiemelkedően jók voltak.

Összetűzés bérügyben...

A munkaadó és a munkavállaló közötti ellentét jelei elég hamar megmutatkoztak. A Tata-Tóvárosi Híradó 1897. szeptember 25-i száma arról tudósít, hogy szeptember 20-án a munkások valósággal ostrom alá vették a bérkifizető helyet, mert bérüket nem az ígért időpontban kapták meg és abból is igen sok volt a—véleményük szerinti — igazságtalan levonás. Az őket csillapítani akaró Brodmann mérnököt tettlegesen is bántalmazták. Az incidensnek a csendőrség megjelenése vetett véget, akik 15 személyt letartóztattak.

Újabb haszonbérleti szerződés...

Mint tudjuk, az 1894-ben megkötött, haszonbérleti szerződés csak két próbaévre szólt. Az eredmények ismeretében a MÁK-nak (most már, mint egyedüli tulajdonosnak) alapvető érdeke volt a szén kutatási, kitermelési és értékesítési jogának hosszú időre szóló biztosítása. A várhatóan kedvező bérleti díj reményében a bérbeadó számára is kívánatosnak látszott a szerződés meghosszabbítása.

Gr. Esterházy Miklós József májusban bekövetkezett halálával a birtok kétfelé vált. A hitbizományi részt gr. Esterházy Ferenc örökölte (innen az első lejtős akna neve) a szabad rendelkezésű rész pedig gr. Esterházy Móricra szállt.

A hitbizománnyal kötött újabb szerződést 1897. november 17-én írták alá. A szerződés 33 pontban igen részletesen szabályozta a bérlő és bérbeadó jogait és kötelezettségeit.

Minimális haszonbérként évi 10 ezer ft-ban egyeztek meg, amely évenként 1 ezer f t-tal nő és ha eléri a 30 ezer ft-ot akkor ebben az összegben állandósul. A kitermelt szén után fizetendő díjat az ún. "terrágiumot" mázsánként 2 krajcárban állapították

meg. Ha a szén eladási ára nő (a szerződéskötéskor 1 mázsa I. oszt. szén ára 50 krajcár volt) a díj is emelkedik. A szerződés 50 évre szólt, amit lejárta előtt 3 évvel újabb 30 évre lehetett meghosszabbítani. Ez esetben azonban a bérleti díjak jelentősen nőnek.

Ezzel a szerződéssel a MÁK jogviszonyai hosszú időre rendeződtek, a pénzügyi gondjai azonban — mint rövidesen látni fogjuk — egy ideig még elég nyomasztóak maradtak.

Az esztergomi bányák átvétele...

A bányanyitás, az osztályozó, a villamos erőtelep, valamint a kolónia építése igen nagy összegeket igényelt. A MÁK ezeket már saját tőkéjéből fedezni nem tudta, ezért jelentős bankkölcsön felvételére szorult. Egy osztrák bank, a Wiener Bankverein 2 millió f t kölcsönt ajánlott fel azzal a feltétellel, hogy a MÁK átveszi az osztrák Trifailer Kohlenbergbau A. G-től az Esztergom vidéki bányák bérletét és valamennyi ingó és ingatlan tulajdonát.

Ranzinger és Hönsch, valamint még két külső szakértő felmérése és véleménye alapján a MÁK 1897. december 23-án megkötötte a bankkal a szerződést a 2 millió ft felvételére. Egy hónappal később az igazgatótanács ezt jóvá is hagyta, bár időközben egy svájci-francia pénzcsoport is előnyös hitelajánlatot tett.

Végül is a 2 millió felvételével a pillanatnyi pénzügyi gondok megoldódtak és a munkákat tovább lehetett folytatni.

1898

Ismételt viták az aknatelepítésekről...

Noha Ranzingerék távlati terve meghatározta az első három akna telepítési módját, a korábbi viták — nevezetesen, hogy lejtős vagy függőaknás szállítás legyen-e — újból fellángoltak. A végleges döntés azonban már nem tűrt további halasztást, ezért 1898 januárjában egy szűkebb körű szakbizottság ismételten megvitatta a kérdést. Ebben a bizottságban Ranzinger mellett részt vett még egy Tenschert, illetve Bauer nevű bányamérnök is, akik a frissiben átvett Esztergom vidéki bányák alkalmazottaiként kerültek közelebbi kapcsolatba az itteni ügyekkel. Úgy döntöttek, hogy egyes más szakértők által ajánlott függőleges akna helyett az I. sz. lejtős akna közelébe kell telepíteni a II. sz. lejtős aknát és a szénosztályzótól kelet felé mintegy 500 m távolságra indított III. sz. lejtős aknát haladéktalanul tovább kell mélyíteni, mégpedig szénszállító aknaként.

A bizottságban résztvevő Bauer bányamérnök egyébként a kölcsönt nyújtó osztrák bank igazgatójának a fia volt és így jelentős befolyással is rendelkezett. Alapvetően nem volt híve a lejtaknas szállításnak, ez esetben azonban egyetértett vele és ő is aláírta az erről szóló jegyzőkönyvet.

Hogy az időt rabló viták tovább ne folytatódjanak Tenschert (Ranzingerrel egyetértésben) azt javasolta, hogy újabb szakértőket már ne kérjenek fel. Ennek ellenére az igazgatóság Kauffmann, Farbaky és Jellinek véleményét újból kérte.

Végül ők is elfogadták Ranzingerék javaslatát a II. sz. lejtős aknára vonatkozóan, de — biztos, ami biztos — azt javasolták, hogy a hozzá tartozó függőleges légaknát olyan szelvénnyel kell elkészíteni, amiben szükség esetén szállítóberendezés is elfér.

Elfogadták, hogy a III. sz. üzemnél is a lejtős akna szolgáljon szállítóaknául. A függőleges légakna egyébként itt eleve nagyobb szelvénnyel indult.

Ezen vélemények után az I. sz. lejtős akna szájától 82 m-rel kelet felé végre megkezdték a II. sz. — később Királdi Herz Zsigmondról elnevezett — lejtős akna kihaj tását.

Nagy erővel folytatták a III. sz. lejtős akna továbbmélyítését, amely gr. Teleki Géza nevét kapta.

A III. sz. lejtős akna novemberben, a II. sz. decemberben érte el a szén telepet.

Kilépési kísérletek a szénmedencéből ...

A tatabányai szénmedencében elért sikeres kutatási eredmények arra ösztönözték a MÁK vezetését, hogy megkísérelje bővíteni a széntermelésre bevonható területeket. Ezért — a korábbi kutatásoknál már szakértőként megismert — Telegdi Róth Lajos geológus tanácsára, 1898 elején a közeli Csordakúton próbafúrásokat végeztek. A Wolf inger birtok területén lemélyített két fúrás azonban—néhány, jelentéktelen szénzsinórt harántolva 40—60 m után mészkőbe ért. A mészkövet a triász alaphegységnek minősítették, ami azt jelentette, hogy a további fúrásnak már nincs értelme, a területen eocén széntelep nincs. Hasonló következtetésre jutottak a Csabdi, illetve Bicske határában fúrt lyukak rétegsoraiból is, ezért a terület feladása mellett döntöttek. Ezzel egyidejűleg sajnos felmondták azt a kutatási szerződést is, amit korábban Hoffmann Ede földbirtokossal kötöttek Nagy- és Kisnémetegyháza területére. Amint majd látni fogjuk ez a döntés később súlyos gondokat okozott.

Indulnak az első fejtések...

Már tudjuk, hogy vastag széntelepek leművelésénél a fejtést előre meghatározott vastagságú szeletekben végzik (ez kezdetben 3,2 m volt) és a kifejtett szén helyét a káros bányabeli kőzetmozgások, valamint a külszíni süllyedések elkerülésére valamilyen tömedékanyaggal töltik ki. Kezdetben erre ún. száraz tömedéket használtak (zúzott kő, agyagmárga, meddőhányók anyaga, stb...). A megfelelő szemnagyságú anyagot a bányabeli fejtési mező legmagasabb pontja fölé telepített kisebb szelvényű — rendszerint csak faácsolattal biztosított — tömedék aknákon át szállították le a bányába. A csillébe rakott anyagot a fejtési mezőbe szállították és kifejtett üregekbe igen fáradságos kézi munkával rakták be. Az első két tömedékakna 1898 áprilisára elkészült és ezek után már semmi akadálya nem volt a tényleges fejtési munka megkezdésének. Ezideig szenet csak a bányavágatok kihajtásából nyertek. Az első fejtésekre később még visszatérünk.

Augusztusban megkezdődött a III. sz., majd decemberben a IV. sz. tömedékakna mélyítése is. Ez utóbbit személyszállításra is berendezték és az I—II. sz. bányaüzem közös beszálló aknájául szolgált.

Tovább épül a külszín…

1898. március elejére elkészült a villamos erőtelep kazánháza, 50 m-es falazott kéménye és a gépház egy része. Elsőként 8 db 80 m fűtőfelületű Danubius gőzkazánt, majd 3 db 300 lóerős Láng gőzgépet szereltek be, amelyek egy-egy 240 kW-os teljesítményű Ganz dinamót hajtottak. Az áramtermelés júniusban indult. A 3000 V-os áramot 210 V-ra transzformálták és az első években mind a bányában, mind a külszínen ezt a feszültséget használták.

Ismételten ki kell emelni a villamos energia szinte azonnali alkalmazását, amellyel a tatabányai bányászkodás nem csak valamennyi hazai, de igen sok külföldi bányavállalatot is megelőzött.

Az év folyamán ugyancsak felépült a szénosztályozó is. A Csehországból rendelt igen korszerű berendezés darától a darabos szénig 5 féle szemnagyságot állított elő. A Karop és Coxe rendszerű rostákról lekerülő szén tárolóbunkerekbe került, ahonnan közvetlen a vasúti kocsikba lehetett tölteni, amelyek 4 vágányon érkezhettek a bunkerek alá. A megtöltött vagonokat 5 rakodóvágányon gyűjtötték, amely rakodóvágányok tolópaddal és hídmérleggel is össze voltak kötve. Az osztályozó teljesítménye napi 200—250 vagon volt.

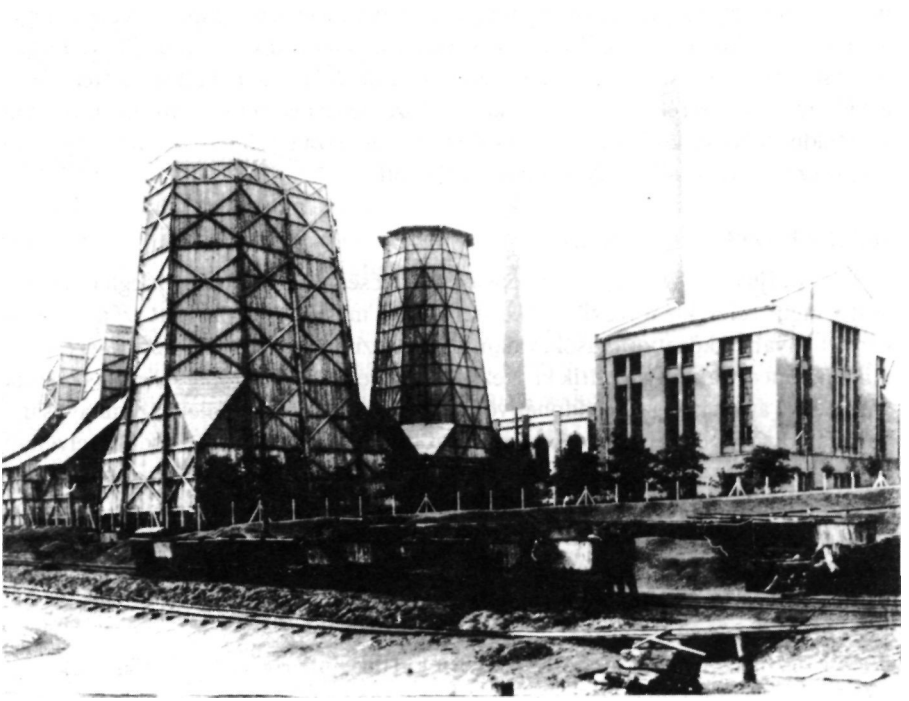

A MÁK villamos központ, vagyis a tatabányai hőerőmű őse

Gondok a függőpályás szállítással…

Miután júniusra elkészült az osztályozó, az I. sz. lejtős akna függősínpályája, a lejtős aknaszájtól az osztályozóra befutó függőkötélpálya és már áram is volt, megindulhatott a folyamatos szállítás. A kezdeti időszakban meglehetősen sok, nemritkán igen súlyos üzemzavar volt.

Elöljáróban talán annyit, hogy a tatabányai szénbányászat kezdettől fogva olyan bányacsilléket használt, amelyeknél a csilleszekrény nincs hozzáerősítve az alvázhoz, és a csilleszekrényen elől és hátul egy-egy gomb van. Amikor az addig sínen gördülő csille átkerül a függőpályára, akkor egy függesztőszerkezet ennél a két gombnál fogva emeli le a csilleszekrényt az alvázról, és a függőkötél vagy a függősínpályán viszi tovább ahogyan azt milliószámra láthattuk is. A kezdeti időszakban ezeknek a függesztőknek a kapcsolószerkezete — amelynek az osztályozóra beérve automatikusan ki kellett oldania, — nem volt tökéletesen beállítva. Ennek következtében vagy nem kapcsolt ki, vagy már a lejtős aknában kikapcsolódott és a visszafutó csillék néha egész napos kiesést okozó rombolást is okoztak. Úgy látszott, hogy mégis csak a lejtős akna szállítás ellenzőinek lesz igaza. Ranzingerék azonban kitartottak álláspontjuk mellett. Állhatatos és kitartó munkával kialakították a megfelelő kapcsolószerkezetet, elhárították az egyéb hibákat is, és a szállítást végző munkások is egyre gyakorlottabban végezték munkájukat. 1898. július 7-én amikor is a napi 50 vagon szenet (mintegy 800 csillét) minden gond nélkül folyamatosan kiszállították, akkora volt az öröm, hogy rakétákat durrogtattak, melyeket Autscherl Lipót a szerelést irányító Láng gyári főmérnök saját költségére hozatott. Az üzem bányászai dinamitlövésekkel csatlakoztak az örömünnephez.

Végül is beigazolódott, hogy a — Hönsch által kezdeményezett és Ranzinger által egyértelműen támogatott — függőpályás szállítási rendszer üzembiztos, gazdaságos, jó teljesítményű, és hogy közepes bányamélységig a lejtős akna üzem verhetetlen.

Ismét fogytán a pénz…

A nagyszabású és gyors ütemű építkezések, a modern bányászati berendezések igen sok pénzt igényeltek. A fiatal vállalat a kiadásokkal nem tudott lépést tartani. Az Esztergom vidéki bányák átvételekor kapott 2 millió forintos kölcsön csakhamar elfogyott, hiszen a MÁK-nak a tatabányai bányászata mellett a borsodi és az Esztergom vidéki bányászatához is még pénzre volt szüksége.

A helyzet egyre nyomasztóbbá vált. Olyan esetről is tudunk, hogy a bank közvetlen bérfizetés előtt megtagadta a hitelt. A bérfizetésre a pénzt csak úgy tudták előteremteni, hogy a társulat pénztárosa a Herz Zsigmond tulajdonát képező és akkor 115 ft-ot érő részvényeit a helybeli és környékbeli kereskedőknek, kocsmárosoknak és bárki egyéb vevőnek 100 ft-ért adta el azzal, hogy egy hónapon belül 115 ft-ért visszaváltja.

Bizonyos szempontból persze a bankok álláspontja is érthető volt. A 2 milliós kölcsön kimerülése után a MÁK ugyanis mind a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank-

tól, mind a Wiener Bankvereintől újabb — súlyos kamatterheket jelentő—rövid lejáratú kölcsönöket kényszerült felvenni.

A rossz hír — ahogy mondani szokás — gyors szárnyon jár. Talán ez lehetett az oka, hogy a Tata-Tóvárosi Híradó 1898. június 30-i számában a MÁK nyilatkozatfélét tett közzé, melyben az állt, hogy a híresztelések ellenére a részvénytársulat ügyei jól állnak, és mind a borsodi, mind az Esztergom vidéki és tatai bányászata hozza a tervezett termelést. Azt is jelezték, hogy a következő évre 8 millió mázsa szén termelését tervezik, és az ehhez szükséges tőke rendelkezésre fog állni.

Ez a nyilatkozat a bankokat nem nyugtatta meg, olyannyira, hogy műszaki ellenőrt delegáltak a kölcsönök felhasználásának ellenőrzésére.

Az időközben már 4 millió ft-ra felgyülemlett tartozás kiegyenlítését, illetve további kölcsönök folyósítását a bankok csak azzal a feltétellel tartották elfogadhatónak, ha a MÁK Rt. beleolvad a nagy vetélytárs Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Rt.-be. Ezt főleg a Kereskedelmi Bank szorgalmazta, mert jelentős érdekeltségei voltak a Salgónál és a fúzióval a MÁK a későbbiekben már nem jelentett volna — esetleg veszélyes — piaci ellenfelet.

Ádáz harc kezdődött a fúzió támogatói és ellenzői között. A korabeli sajtó általában MÁK-ellenes volt. A társulat helyzetét — hivatkozva a víz alatt lévő királdi bányára, a kezdeti állapotban lévő és még nyereséget nem hozó tatai bányászatra, nagy adósságállományra, a teljesítetlen szállítási kötelezettségre — igen kedvezőtlennek ítélték. Egyes lapok szerint a tőzsdén egyébként 115 ft értékű MÁK részvényeket csak 70 ft-on jegyezték. Ilyen körülmények között — írták — a MÁK nem kerülheti el a fúziót. Mint ahogyan valóban kénytelen volt egy előzetes, de a közgyűlés által még jóvá nem hagyott fúziós megállapodást kötni.

A harc azonban ez évben még nem ért véget.

Tovább épül a telep...

Az előző években elkezdett kolóniaépítés a pénzügyi nehézségek ellenére is erőteljesen haladt. 1898 folyamán felépült újabb 50 darab 6 lakásos munkásház 12 darab hivatalnoki és altiszti lakóház, közöttük 3 darab emeletes. Elkészült az igazgatói lakás és 2 munkáslaktanya a vidéki munkások részére 50—50 ággyal. A lakások mellett közhasználatú épületek is készültek. Közöttük egy élelemtár, az emeletén tisztikaszinóval és vendég szobákkal, valamint egy földszintes vendéglő.

Külön épület nélkül a meglévő kolónia házakban berendeztek egy iskolai tantermet, egy kórtermet, valamint pékműhelyt és mészárszéket.

Az üzemi épületek sora az I. és II. aknák részére egy közös kovács- és ácsműhellyel és lámpakamrával valamint egy "rendelő épülettel" bővült, mely utóbbiban a munkabeosztásra szolgáló felolvasó terem (bányásznyelven "faléz") és irodák kaptak helyet.

1899.

Általános gazdasági nehézségek...

Nem ígérkezett könnyűnek ez az év sem. Amíg a MÁK alapítása idején az ország szénigénye meghaladta a hazai termelést, mostanra ez a helyzet megfordult. A termelés meghaladta az igényeket és a szén elhelyezése mind nehezebbé vált. A szénpiacon kialakult verseny pedig egyre lejjebb nyomta az árakat.

A még igen fiatal és viszonylag keveset termelő (1898-ban 125 ezer tonna) nagy arányú és gyors ütemű beruházások következtében állandó pénzzavarban lévő MÁK továbbra is nagy nehészségekkel küzdött. Mindezek ellenére az építési munkák, ha kissé döcögve és nehézkesebben is, de az elképzeléseknek megfelelően haladtak.

Az első sújtólégrobbanás...

Az év tragikus eseménye volt az április 8-án délelőtt 1/2 9 órakor bekövetkezett első sujtólégrobbanás. A baleset a II. sz. aknában egy légvágat kihajtásánál történt. A robbanás következtében hat ember vesztette életét, négyen a rájuk zúduló kőzettömeg alatt haltak meg, ketten pedig a robbanás után keletkezett gázokban fulladtak meg. A baleset után betiltották az addig használatos dinamittal való robbantást és helyette sújtólégbiztos robbanóanyag és villamosgyutacs használatát írták elő. Szabályozták a robbantás rendjét, növelték a bánya levegőellátását. A külszínen egy fűthető robbanóanyag-raktárat építettek, mert a feltételezés szerint a balesetet egy fagyott dinamitpatron okozta azzal, hogy tulajdonképpen nem robbant, hanem csak nagy tűzcsóvával elégett. A robbanás után 115 munkás azonnal leszámolt, fokozva az egyébként is nagy bányamunkás hiányt.

A Salgó fúzió meghiúsul...

Az előző évben megkezdődött fúziós tárgyalások továbbra is igen megoszló vélemények mellett folytak. Május 19-én Budapesten a Royal szállóban tartott közgyűlésen került sor a végső döntésre. Az ülés — a korabeli híradások szerint — igen viharos körülmények között folyt, és a vita annyira elfajult, hogy a tettlegességet csak az időközben kihívott rendőrség tudta megakadályozni. A rend helyreállta után lehetett megtartani a szavazást, amikor is a részvényesek a Salgóval való egyesülést leszavazták.

Az esetleges egyesülés nyomán a Magyar Leszámítoló Bank—mint a Salgó egyik fő részvényese — lényegesen előnyösebb helyzetbe került volna, mint a másik hitelező a Wiener Bankverein. Feltehetően ezért ez utóbbi talán nem is bánta olyan nagyon, hogy az egyesülés nem jött létre, mert így az érdekkörében maradt egy talán mégiscsak jó jövőjű vállalkozás. Erre utal, hogy hiteltörlesztési haladékot, sőt újabb hitelt is adott a MÁK-nak.

Javuló piaci helyzet ...

Ha a fúzió meg is hiúsult, a MÁK és a Salgó a nyár folyamán tárgyalásba kezdett a piacok felosztására illetően egy kartellszerződés előkészítésére. Valamelyest kezdett élénkülni a kereslet és sikerült elég jelentős piacot szerezni Ausztriában is.

Növekedett a termelés (az év folyamán már elérte a 300 ezer tonnát) úgy hogy az év vége felé egy kicsit fellélegezhetett a társulat.

Francia szakemberek...

A Tata-Tóvárosi Híradó május 6-i száma hírt ad arról, hogy francia szakemberek jártak a társulatnál, egy felépítendő brikettgyár ügyében.

Újabb közintézmények...

A kolónia lakosságának állandó növekedése és természetesen a cseppet sem veszélytelen bányamunka egyre sürgetőbbé tette az egészségügyi ellátás javítását. Az előző évben létrehozott — egyetlen orvossal működő — rendelő csak járóbeteg-ellátást tudott biztosítani, a legközelebbi kórház pedig Esztergomban volt (az Esterházyak Tatán működtettek ugyan egy 8 ágyas kis kórházat, de kizárólag csak az uradalom alkalmazottai számára). A MÁK ezért már az előző évben hozzáfogott egy bányakórház építéséhez, amely ez évben készült el. Három kórtermében — fokozatos fejlesztéssel — végül is 50 ágy kapott helyet. A kórház a hajdani Ótelepi piactér

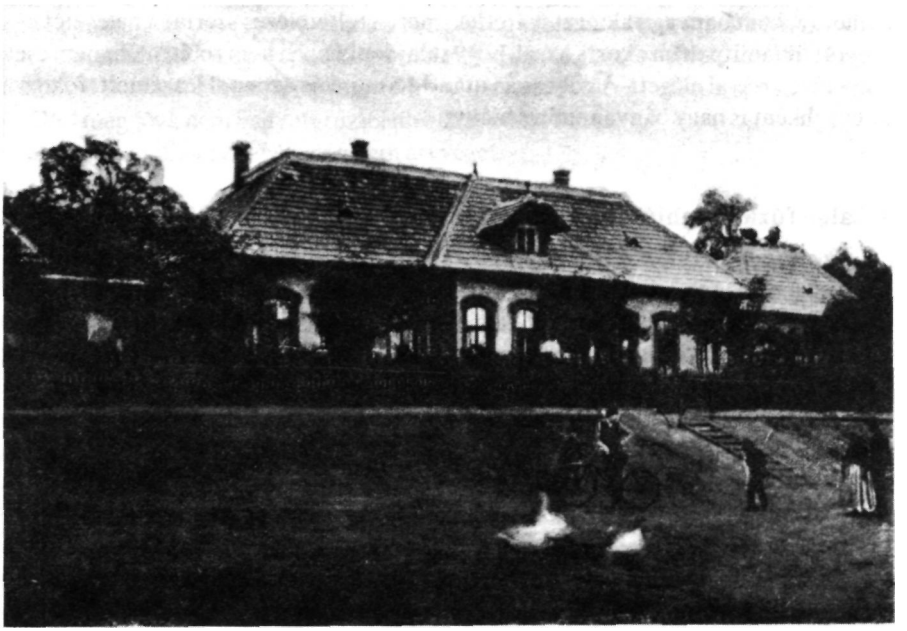

Az első bányakórház

közelében (a volt Napsugár Áruház melleti részen) épült fel. Az egészségügyi ellátás anyagi fedezetét a Bányatárspénztár biztosította. Ez az intézmény — korábbi nevén "Társláda" — a bányászatnak sok évszázados hagyományán alapult, és mindenkor az összetartozásnak, közösségi tudat ápolásának jelképe és eszköze volt. Kezdetben a bányamunkások, bérfizetéskor, önkéntesen tettek be kisebb összeget egy ládába, amely az erre választott öregek felügyelete alatt állt. Később a befizetéseket a bérek arányában pontosan szabályozták. Az összegyűlt pénzből bajba jutott társaikat segélyezték.

Itteni megalakulása idején (1898.) 838 tagja volt, akik keresetük 4 %-át fizették be. Az általuk befizetett összeg 25%-ának megfelelő résszel a részvénytársulat járult hozzá, és némi állami támogatást is kaptak. A bányatárspénztár kezdetben csak a betegségbiztosításra terjedt ki, és csak később bővült nyugdíjbiztosítással. Az alapítás idején a tagokat orvosi kezelés, 3 betegnap után táppénz (a kereset 50%-a) és maximum 20 hét kórházi ápolás illete meg. A családtagoknak 28 napi kórházi kezelés, illetve szülés esetén 4 heti gyermekágyi segély járt..

A korábban egy lakóházban elhelyezett egytantermes iskola helyébe felépült az új 6 tantermes iskola, amely később emeletráépítéssel még 4 tanteremmel bővült.

Ez év áprilisában a belügyminiszter elrendelte a csendőrörs felállítását, ezért elkészült a csendőrlaktanya is.

Természetesen tovább folytatódott a lakásépítés is, és újabb 81 db hatajtós, valamint több altiszti és tiszti lakás készült el.

Az üzemi építkezések közül a legfontosabb a központi gépjavítóműhely, illetve a központi anyagraktár és a III. sz. üzem irodaépülete és lámpakamrája.

Szervezeti módosítás...

Az év eseménye még, hogy a MÁK igazgatóságának döntése szerint az "alsógallai bányászat" amely eddig bányafelügyelőség volt, 1900. január 1 -jei hatállyal igazgatósággá alakult át. Az első igazgató amint már tudjuk, Ranzinger Vince lett.

1900.
Javuló helyzet...

A század utolsó esztendeje kedvezően indult. Élénkült a szénkereslet, az év folyamán a Salgóval kötött kartellszerződés következtében megszűnt — vagy legalábbis jelentősen mérséklődött — az árverseny. Az államvasút növekvő megrendelései és az osztrák piac bővülése javuló pénzügyi helyzetet eredményezett. Ez utóbbit jótékonyan segítette, hogy az év első negyedében Szilézia cseh-morva részén közel kéthónapos bányász sztrájk volt és az ott kiesett—igen nagy mennyiségű — szén pótlása adott lehetőséget a hazai szén nagyobb arányú kivitelére. A kedvező földrajzi helyzetben lévő helyi bányászkodás ezt igen előnyösen kihasználhatta. Az innen szállított szén jó minősége és ennek következtében kedvező fogadtatása teremtette meg annak a lehetőségét, hogy a MÁK Bécsben széneladási irodát nyithatott és kivitelét évről-évre növelhette.

Az alapítók megörökítése...

Ebben az évben helyezték el a régi kaszinó épületében az alapítók emléktábláját az alábbi szöveggel:

Ezen kőszénbányát az 1896. évben
GRÓF TELEKI GÉZA
elnöksége alatt
KIRÁLDI HERZ ZSIGMOND
társulati vezérigazgató kezdeményezése folytán a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat létesítette és az 1897/98. években kiépítette
DR. HERZ VILMOS
GAJÁRI ÖDÖN
DR.MANDEL PÁL
KELLEMESI MELCZER GÉZA
TÖMÖRI TÖMÖRY KÁROLY
igazgatósági tagok közreműködése mellett.
Műszakilag közreműködtek
HÖNSCH EDE bányaigazgató
RANZINGER VINCE bányavezető.

Isten áldása legyen a telepen!

Bányászati munkálatok...

A III. sz. aknaüzemnél a feltárt terület növekedésének megfelelően újabb segédaknák mélyítése vált szükségessé. Az év közepén ezért személy, illetve tömedék és egyéb anyagok szállítására egy függőaknát telepítettek, amely az év végére mintegy 70 m mélységben elérte a széntelepet. Az aknát, amelynek első tornya fából készült — Hegedűs Sándor akkori kereskedelmi miniszterről nevezték el. A fatornyot később vastoronnyal váltották fel.

Az első külfejtés...

Ahogyan korábban is említésre került, már az osztályozó alapozásánál észlelték, hogy ezen a tájon a szén egészen közel fekszik a külszínhez. A nyár folyamán fúrásokkal is megkutatták a területet és megállapították, hogy az átlagosan 12 m-es takaróréteg alatt mintegy 8 m vastag széntelep húzódik meg.

Szeptember elején — az osztályozóval szemben, a vasúti pálya túlsó oldalán — kézi munkával megkezdték a takaróréteg letakarítását, mintegy 100 m hosszúságban és 50 m szélességben. A letakarított homok és márga elszállítását egy Suligói András nevű vállalkozó végzete lovas kordélyokkal. Az elszállított meddőanyag nagy részét a II. sz. és III. sz. aknákban a fejtési üregek tömedékelésére használták fel.

A letakarítási munkák jó ütemben folytak és novemberben már megkezdődhetett a széntermelés. A kitermelt szenet ugyancsak lovaskordék szállították egy, az osztályozón külön erre a célra épített rakodórámpára.

A külfejtéshez igen olcsón termelt szén jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a társulat könnyebben tudta teljesíteni hiteltörlesztési kötelezettségeit és kedvező alapot teremtett újabb hitelek felvételére is.

Az első vízvezeték...

Ehhez az évhez kapcsolódik az első vízvezeték kiépítése is. A III. sz. lejtős akna mélyítésénél fakasztott mintegy 500 l/perc vizet egy erre a célra készült falazott vágatban (zsomp) fogták fel és dugattyús szivattyúval nyomták fel a mintegy 500 m-re lévő — a telep legmagasabb pontján elhelyezett — betontartályba. A víz innen csővezetéken át került a kolónia különböző pontjain elhelyezett nyomós kutakhoz.

1901.

Előnyös hitelfelvétel...

Az 1901 -es év a MÁK fejlődéstörténetének újabb, igen fontos időszaka volt. Már az esztergomi bányák átvételének idején szóba került, hogy egy svájci—francia pénzcsoport igen előnyös hitelajánlatot tett. Akkor a közgyűlés — bár néhányan ellenezték — inkább a Wiener Bankverein ajánlatát fogadta el. A rövid lejáratú és viszonylag magas kamatú kölcsönök azonban nem jelentettek végleges megoldást. Herz Zsigmond ezért újból felvette a kapcsolatot a genfi székhelyű A. Genevieve Co. céggel. Hathatós közreműködése és az egyre javuló termelési helyzet eredményeként rövidesen létre is jött a részvénytársulat számára igen előnyös hitelügylet, melyet a rendkívüli közgyűlés február 19-én hagyott jóvá.

A kölcsön lényege — amit egyébként bonyolult előírások szabályoztak—az volt, hogy a MÁK Rt. 12 millió aranyfrankot kap 4,5 %-os kamatra és azt 41 év alatt kell törlesztenie.

Ebből a kölcsönből egyrészt visszafizették az eddigi bankadósságokat és ezzel függetlenné váltak, másrészt tőkeemelés nélkül biztosították a további fejlesztéshez szükséges pénzeket. A 400 ezer ft-os alaptőke egyébként ebben az időben már 6 millió f t, illetve az új pénzegység szerint 12 millió korona volt.

A külfejtés szállításának megoldása...

Az egyre növekvő termelés lovaskordékkal való szállítása mind nagyobb gondot okozott. Miután a külfejtés a vasúti pálya túlsó, az osztályozó pedig az innenső oldalán volt, a meglehetősen sűrű vonat járatok miatt a sorompónál igen sokat kellett várakozni. Ezen úgy segítettek, hogy a külfejtés talpáról indulva egy falazott vágatot hajtottak ki a vasúti töltés alatt. Az osztályozó azonban jóval magasabb szinten volt, ezért egy a vágatba torkolló aknát mélyítettek és a külfejtésből a vágaton át érkező

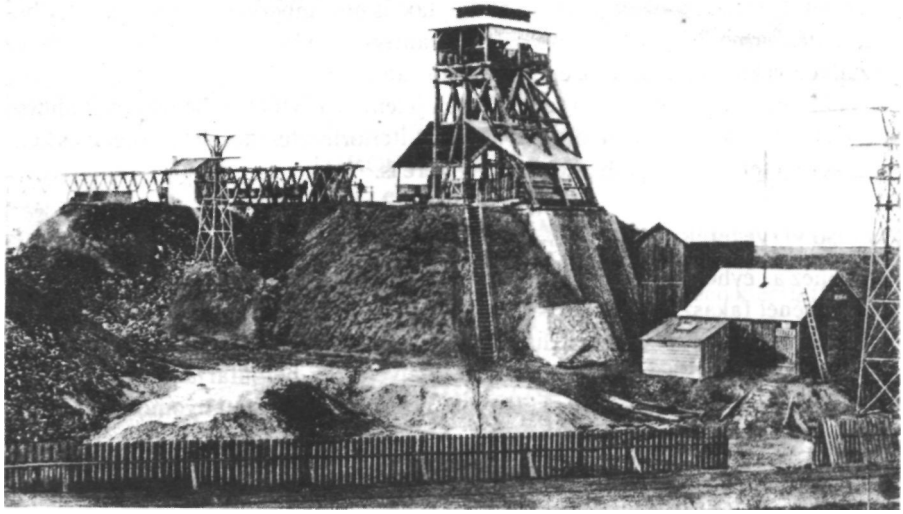

Az első külfejtés szenét kiemelő Lukács László akna

csilléket ezen az aknán át emelték fel a megfelelő szintre. Az aknaszájtól pedig egy faállványos kötélpályán szállították tovább az osztályozóra. Az aknát Lukács László akkori pénzügyminiszterről nevezték el.

Miért nincsen IV. sz. lejtős akna?...

Az egymás után mélyülő aknák sorából hiányzik a IV. számú, noha telepítését természetesen elhatározták. Az I. sz. lejtős akna szénvagyona a vártnál kedvezőbb vastagságú széntelepek következtében túl nagynak bizonyult ahhoz, hogy a lehetséges termelést egyetlen lejtős aknán át ki lehessen szállítani. Ezért egy iker lejtős akna (tervek szerint a IV. sz.) kihajtását kezdték meg június hóban. Az akna hajtását alulról, az I. sz. akna déli alapközléjéről kiindulva végezték. Szájnyílása az I. sz. lejtős aknáé mellett lett volna, attól mintegy 8—10 m-re. Az akna tengelye egyenes folytatását képezte annak a függősínpályának, amely ugyancsak ez évben készült el azzal a céllal, hogy az I—II. sz. lejtős aknák közös szállítását kiszolgáló függőkötélpálya tartaléka legyen. Ez volt egyébként a szénmedence első külszíni függősínpályája és gondolatát Róth Flóris bányaügyi főtanácsos a MÁK központ főmérnöke vetette fel.

A lejtős akna már mintegy 35—40 m-t haladt fölfelé, amikor a kijelölt aknaszáj helyén próbafúrást végeztek. A fúrás észlelte azt a vizes folyós homokot, ami már az I. sz. lejtős akna indulásakor is gondot jelentett, de feltételezték, hogy a víz azóta már lecsapolódott. Miután ez nem következett be, veszélyes lett volna újból megbolygatni, mert az I. sz. lejtős aknaszáj, illetve az ott felépült— és az I. és II. sz. lejtős aknákból kiérkező szén feladására szolgáló — I. sz. középállomás környékén káros talajmozgások keletkezhettek volna. Ezért a kihajtást beszüntették.

Megkezdi termelését a Brikettgyár...

Az osztályozásnál mind nagyobb mértékben növekvő apró és porszén hasznosítására már korábban felmerült egy brikettgyár építésének gondolata. Hosszabb előtanulmányok után az utolsó kísérleteket gr. Henri Renéville javaslatára Franciaországban végezték. Nevezett úr a svájci kölcsön felvétele után került a MÁK igazgatótanácsába. Az első porszén küldemény brikettezése, ahol kötőanyagként lisztet használtak nem sikerült, a további kísérletek azonban szurok kötőanyaggal

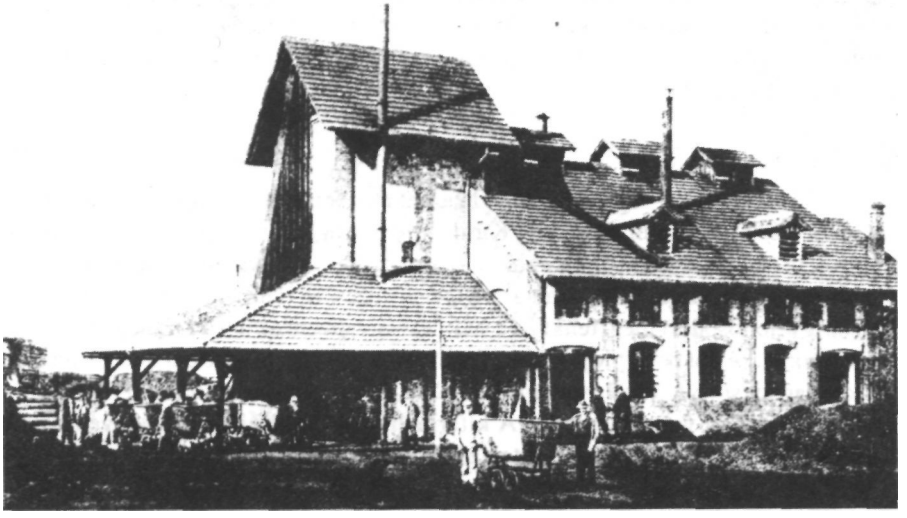

A korabeli Brikettgyár

már eredményesek voltak. Ennek alapján augusztus hóban megkezdték a brikettgyár építését és az év végéig két darab prés üzembe helyezésével már közel 18 ezer mázsa tojásbrikettet gyártottak. A magyar kártya tűz mellett kuporgó "makk ász" figurája a brikett reklám plakátjain hamarosan az egész országban ismertté és közkedveltté tette a tatai brikettet. Mind a külfejtés, mind a brikettgyár többlet villamos energiát igényelt, ezért az év folyamán két újabb kazánt helyeztek üzembe, amelyhez a következő évben csatlakoztak a turbinák és generátorok.

Az első vasúti megálló...

Ebben az évben "Alsógalla bányatelep" néven a település vasúti megállót kapott. A megálló épülete korábban mint a 49. sz. őrház teljesített szolgálatot.

Tovább épül a kolónia...

Az év építkezései ugyancsak erőteljes fejlődésről tanúskodnak. A hatajtósokból újabb 23 db készül el. Megnyílt az első gyógyszertár, az épület emeletén gyógyszerész

lakással. A korábban épített földszintes vendéglőre emelet került, ahol altiszti kaszinó és táncterem kapott helyet.

A lakosság ellátása érdekében vágóhíd, mészárszék és egy modern sütőház kezdte meg működését. Az egyik munkáslaktanya egy részét pedig r. kat. kápolnává alakították át.

1902.

Hogyan is állnak a részvények?...

A MÁK alapításakor kibocsátott egy db 100 egység értékű részvény ez idő tájt már 250 fölé emelkedett. Jellemző azonban a hazai tőkeszegénységre, hogy az április 9-én Bécsben megtartott X. közgyűlésen — amikor is az addig kibocsátott 60 ezer részvényből 44.155 db-ot letétbe helyeztek, abból mindössze 1455 db-nak volt magyar tulajdonosa.

Újabb bánya épül...

A külfejtésen túl — egy mélyebbre levetett rész feltárására függőleges aknapárt mélyítettek. Az új üzem az V. sz. "Királdi Herz Zsigmond függélyes akna" nevet kapta. [Ne okozzon zavart, hogy az akna szót nem csak a bányászati objektum (lejtős akna, függőleges akna), hanem az üzem megnevezésére is használjuk. A gyakorlatban ez így honosodott meg, tehát pl. a XII. sz. bányaüzem az ugyanazt jelenti mint a XII. sz. akna.] A jól bevált lejtős akna feltárástól azért tekintettek el, mert a terület viszonylag kicsi volt, közel esett a vasúthoz is, és a hosszabb kifutást igénylő lejtős aknához nem lett volna elég hely. A kitermelt szén a külfejtésen át, ugyancsak a Lukács László akna segítségével jutott el az osztályozóra.

Az első lépések a vertikum felé...

Amint a későbbiekben látni fogjuk, a MÁK a széntermelés és a közvetlenül ehhez kapcsolódó tevékenységek mellett, még számos más területen is eredményes vállalkozásokat hozott létre.

Az első ilyen lépés volt a Nagy-Keselőhegy oldalában nyitott kőbánya, ahol még meglehetősen kezdetleges módszerekkel és nem is rendszeresen, de már jó minőségű mészkövet bányásztak és egyszerű aknakemencékben elkezdődött a mészégetés is.

Ebben az évben vette át a társulat a magánkézben lévő agyagtéglagyárat is.

A település önálló községgé alakul ...

Az ezideig Alsógallához tartozó bányatelep ebben az évben kérte, hogy önálló községgé alakulhasson. A korabeli törvények szerint ehhez — a társulatén kívül — még 50 saját telekkel rendelkező egyén kérelme is szükséges volt. Ezt az előírást a MÁK úgy hidalta át, hogy saját földterületéből mintegy 17 kat. holdat — telkekre felosztva — alkalmazottai nevére íratott át. Az engedélyezés után tehát létrejött az önálló Tatabánya. A névválasztás kézenfekvő, hiszen a MÁK és a korabeli sajtó is az

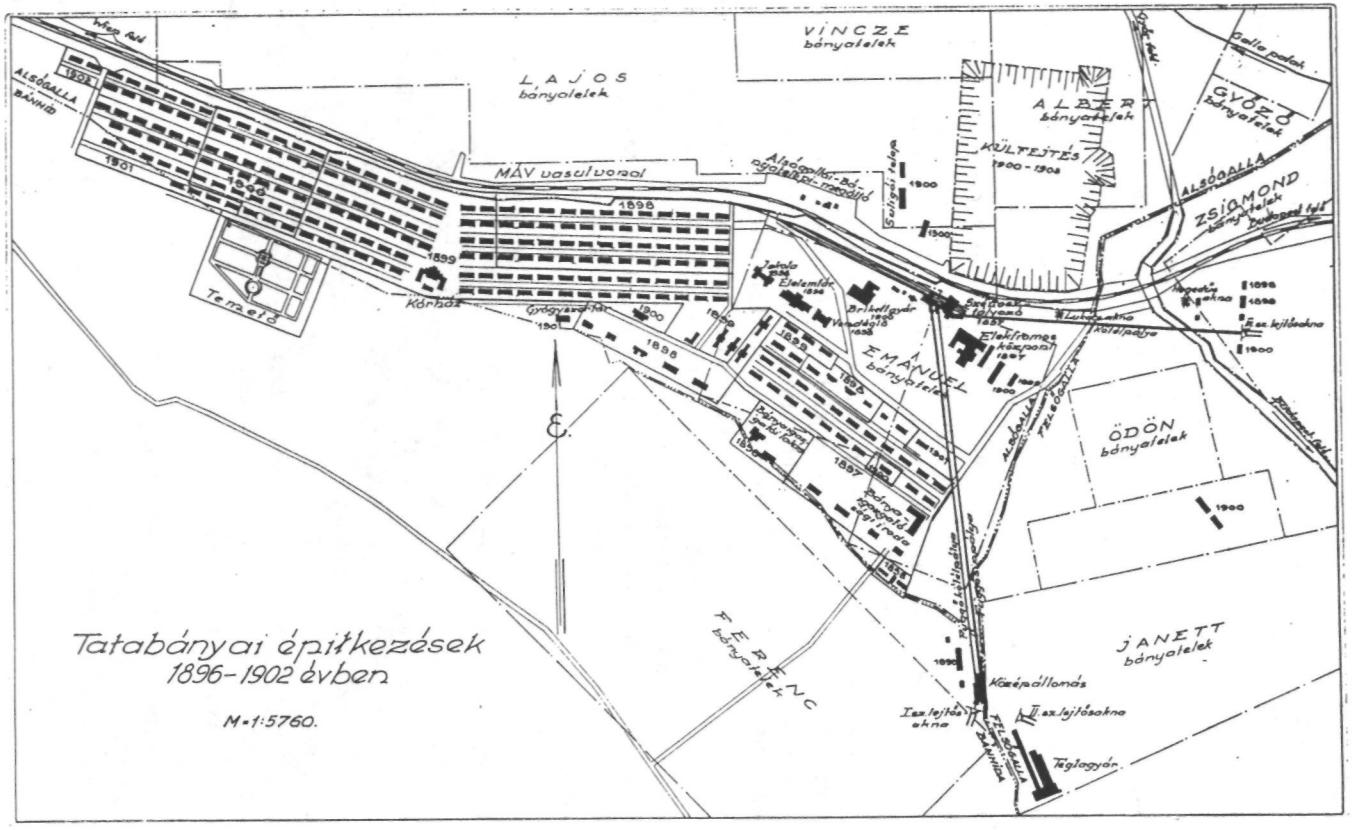
Tatabányai építkezések
1896-1902 évben
M=1:5760.
LAJOS bányalelek
VINCZE bányalelek
ALBERT bányalelek
GYŐZŐ bányalelek
ZSIGMOND bányalelek
EMANUEL bányalelek
ÖDÖN bányalelek
FERENC bányalelek
JANETT bányalelek
MÁV vasúvonal
ALSÓGALLA BÁNHID
KÜLTEJTÉS 1900-1902
Kórház
Temető
Gyógyszertár
Elemiskola
Bírósági épület
Vasúti épület
Elektromos központ
Szolgálati lakóház
Lejtőaknák
Kötélpálya
Alsógalla-Bánhida-Tatabánya-Bécsi-vasúti
Szilágyi telep
Alsógalla-Tatabánya-Bécsi-vasúti
Bányaigazgatóság irodái
Bányaépítési Kirendeltség
Bányaépítési igazgatóság irodái
Bányaépítési Kirendeltség
Kőszénkitermelő
Kőszénkitermelő vasúvonal
Kőszénkitermelő vasúvonal
Kőszénkitermelő vasúvonal
Alsógalla-Tatabánya-Bécsi-vasúti
Alsógalla-Tatabánya-Bécsi-vasúti
Alsógalla-Tatabánya-Bécsi-vasúti

"alsógallai bányászat" mellett egyre gyakrabban használta a "tatai vagy tatavidéki bányászat" kifejezést is. Egyébként a részvénytársulat teljes fennállása alatt a hivatalos megnevezés mindig is a "MÁK Rt. — Tatai Szénbányászat — Tatabánya" volt.

Hogy a település milyen lehetett az önállósodás idején, azt a "Tatabányai építkezések 1896—1902. évben" című ábra minden szövegnél jobban szemlélteti.

A korabeli leírások 229 lakásról tesznek említést, beleértve a nőtlen munkások elhelyezésére szolgáló munkáskaszárnyákat és a csendőrlaktanyát is.

A közcélú épületek száma 28 volt, az üzemi építmények száma pedig mintegy 70, odaszámítva az aknatornyokat is.

Már az előző évben egy lakóépületből kialakították a posta és távíró hivatalt a postamesteri lakással együtt. Egy másik épületet pedig jegyzői és anyakönyvi hivatallá alakítottak át, ugyancsak lakással. Mindkét közintézmény 1902-ben kezdte meg működését. A végleges községházát (a mai 3. sz. posta) a MÁK hamarosan felépítette. A bányaigazgatósági irodától az első kórház felé vezető utca viselte egyébként a Ranzinger nevet.

Csak néhány mondat a települést bemutató vázlathoz. Ha figyelmesebben megnézzük, több — keresztnévvel jelölt — bányatelket látunk rajta. A korabeli bányatörvények szerint ha a földtulajdonos engedélye már megvolt az ún. zártkutatmányi területek kijelölésére került sor. Eredményes kutatás esetén az illetékes bányakapitányságtól kellett kérni a bányatelkek adományozását, amelyek nagyságuktól függően egyszerű vagy kettős mértékűek voltak és megkülönböztetésül (általában valakihez kötődő) személynevet kaptak. Telekkönyvezésükről az illetékes bányabíróság döntött. Ebben az időszakban itt a MÁK birtokában 39 kettős és 27 egyszerű bányatelek volt, amely az idők során természetesen tovább nőtt.

Korabeli leírás a bányatelepről...

Végezetül lássunk egy korabeli véleményt a telepről. Litschauer Lajos a Selmecbányai bányaiskola tanára egy 1902-es látogatása után többek között ezeket írta:

"Ipara a telepnek egyáltalán nincsen amennyiben csak a munkások számarányának megfelelő kézműveseknek (szabóknak, czipészeknek, stb...) van a letelepedés megengedve, s ezek is csak igazgatóságilag jóváhagyott tarifa mellett dolgozhatnak. Kereskedők nincsenek Tata telepen, mert a tiszti, altiszti és munkássemélyzet összes szükségletei a Konsum (élelemtár) által lesznek fedezve. Lakosainak összes száma 4994 fő."

"Az egészségviszonyai általában jóknak mondhatók. A halálozás arányszáma normálison alóli, ami különösen a jó klímának és talán elsősorban a jó ivóvíznek tulajdonítható, amely ivóvizet a bányatársulat által létesített vízvezeték szolgáltatja. A posta és távíró szolgálat igen kedvező módon van rendezve úgy, hogy a posta távíró állomás a bányatelepen van elhelyezve, a telefonszolgálat tekinteté-

ben pedig a bányatelep az országos hálózatra be van kapcsolva. Az egészségügy feletti felügyelet egy telep főorvosra és egy telep műtő orvosra van bízva."

"A népoktatás telepiskolákra van bízva úgy, hogy a telepmunkások gyermekei az Alsó-gallán fennálló népiskolát nem látogatják."

Korabeli számadatok szerint a társulatnak ez idő tájt mintegy 3.500 alkalmazottja volt, amiből kb. 1200 fő a váján és segédváján, 70 körüli az altiszt és felvigyázó és mintegy 25 fő a magasabb beosztású vezető tisztviselő.

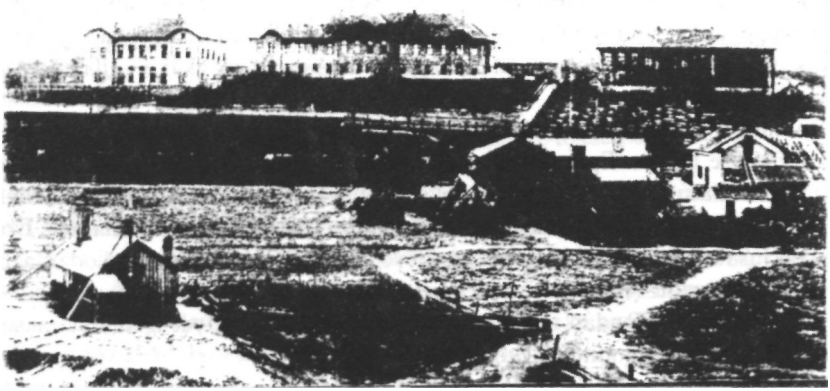

Libadombi épületek a század elején
Balról a "Felső" (most József Attila) iskola.
Középen az Élelemtár, emeletén a Tisztikaszinóval (most a Generál Kisker V. központja).
Jobbról vendéglő, emeletén Altiszti Kaszinóval (most már romos, de nagyon sokáig "Szájer" néven ismert vendéglő).

ÚT AZ EURÓPAI SZINTŰ NAGYVÁLLALAT FELÉ 1903—1913.

Az iszaptömedékelés bevezetése...

Nem csak ennek az évnek, de a tatabányai szénbányászkodás létének és jövőjének legfontosabb eseménye az iszaptömedékelés bevezetése volt. Annyira fontos, hogy egy kissé bővebben is kell beszélni róla.

A már termelő első három akna lapos dőlésű, vastag széntelepeiben kitűnő lehetőség volt igen termelékeny fejtési mezők kialakítására. A Ranzinger által bevezetett ún. oldalpászta fejtési rendszerben a széntelepet felülről lefelé haladó — 3,2 m vastag —szeletekben, kézi tömedékeléses kamrafejtésekkel művelték. Ezzel a módszerrel egy-egy mezőben akár 10— 12 fejtési szintet is ki lehetett alakítani és egyidejűleg 25—30 db kamrafejtés is termelhetett. Bármilyen kedvezően is indultak a fejtési munkálatok, a vastagtelepi művelés hátrányai csakhamar jelentkeztek. Nevezetesen, hogy a kézi tömedék, a leggondosabban végzett berakás ellenére is, eredeti térfogatának akár a felére is összenyomódott. Emiatt jelentős mértékű süllyedések, kedvezőtlen nyomási viszonyok alakultak ki. Ami a legnagyobb veszélyt jelentette, hogy a süllyedés miatt összetöredezett teleprészekben — tekintve, hogy a szén öngyulladásra igen hajlamos volt — számos tűzfészek keletkezett. Az egyre jobban szaporodó tüzek gátolták a termelést és a felszámolásuk is jelentős költségekkel járt.

A Salgóval készülő fúzió idején, annak ittjárt szakemberei is igen borúlátóan ítélték meg a helyzetet és úgy vélték, hogy az állandó tüzek akár a vállalat létét is fenyegethetik.

Ranzinger fáradhatatlanul kereste a megoldást. Egy német szaklapban talált rá arra a közlésre, hogy az Egyesült Államok pennsylvániai bányászatában kifejlesztett és közhasználatú szóval "iszaptömedékelés" néven ismert eljárást Felső-Szilézia Poroszországhoz tartozó részének egyes bányáiban már sikerrel alkalmazzák. Ezért az év májusában — a három akna vezetőjével együtt — haladéktalanul odautazott. Először a Kattowitz (Katowice) közelében lévő Myslowitz (Myslowice) bányáiban, majd a szomszédos Rudán tanulmányozták az eljárást, melyet igen alkalmasnak találtak a tatabányai gondok megoldására.

Az iszaptömedékelés lényege, hogy a fejtési üregbe csővezetéken keresztül homok és víz keveréket adnak be. A fejtés egyik végébe épített szűrőgáton át a víz lassan eltávozik, és visszamarad az üreget szinte teljesen kitöltő, leülepedett homok. Hazatérve azonnal munkához láttak. Elsőként felkutatták a tömedékelésre alkalmas homokterületeket. Szerencsével jártak, mert az aknákhoz elég közel, megfelelő minőségű és mennyiségű lelőhelyeket találtak.

A MÁK szeptember 17-én, Budapesten tartott igazgatósági ülésén Ranzinger előterjesztette javaslatát az iszaptömedékelés általános bevezetésére. Az indulás költségeire 200 ezer koronát irányzott elő. Számításai szerint ezzel a módszerrel az éves megtakarítás — a kézi tömedékeléssel szemben — legalább félmillió korona. A javaslatot elfogadták és a II. sz. (Herz Zsigmond) aknánál azonnal megkezdődtek az előkészületek.

A használt berendezések a Sziléziában látottakkal azonosak voltak. A lényege egy külszíni iszaptölcsér, ahová a — homokbányából kezdetben serleges kotróval

A tömedékhomok mosatása a keverő tölcsérben

kitermelt—homokot csillevonatokban szállították. A tölcsérbe döntött homokot víz hozzáadásával mosatták. A vizet egy tartályból szivattyú segítségével adagolták. A víz-homok keverék a tölcsérből, csővezeték segítségével jutott el a tömedékaknán át a szükséges bányabeli helyekre. Mint minden új módszernél, természetesen itt is számos nehézség jelentkezett, de a kitartó és szívós munka, a műszaki lelemény végül is legyőzte az akadályokat.

A november 30-án Bécsben tartott igazgatósági ülésen Ranzinger már jelenthette, hogy a II. sz. aknában az iszapolási kísérletek sikeresek, és a másik két aknánál is folynak a szükséges előkészületek.

Túl azon, hogy Magyarországon (és ez alatt a Trianon előtti ország értendő) elsőként alkalmazta az iszaptömedékelést, Ranzinger mindjárt egy jelentős műszaki előrelépést is tett. Amíg ugyanis a sziléziai bányászatban inkább csak kisebb, bent-

maradt pillérek lefejtését végezték ezzel az eljárással, addig ő, egész bányamezők, illetve teljes telepek egyetemes ászaptömedékeléses fejtési rendszerét alakította ki.

Az iszaptömedékelés bevezetése a szó legszorosabb értelmében megmentette a medence bányászatát és minden bizonnyal megérdemelt volt az a 10 ezer korona jutalom, amint később ezért Ranzinger kapott.

Az iszaptömedékelés végigkísérte szinte az egész száz évet és az 1940-es évek elejéig — az omlasztásos fejtésmódok bevezetéséig — egyeduralkodó volt. Bizonyára nem lesz érdektelen egy a — Martos Ferenc: "Bányászati fejtési módok" című könyvéből vett ábrán megnézni, hogy hogyan is néz ki az ászaptömedékeléses kamrafejtéses művelési rendszer. Az ábra az egyszerűség kedvéért egyetlen szeletet mutat be, de talán nem nehéz elképzelni ugyanezt — most már természetesen alulról felfelé haladva — akár 10 egymás feletti szeletben.

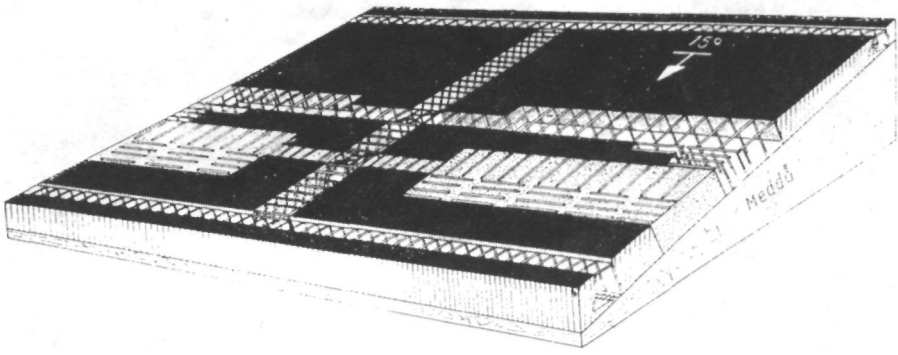

Iszaptömedékeléses kamrafejtések

Újabb bonyodalom...

Ebben az évben kezdték meg a VI. és VII. sz. lejtős, illetve egyidejűleg a függőleges aknák kihajtását. A két akna telepítése újabb bonyodalmakat okozott. A MÁK a folyamatos terjeszkedése során ugyanis művelésbe kívánt vonni olyan területeket is, ahol a szén már nem csupán az uradalom, hanem községi vagy telkes gazdák földje alatt feküdt.

Az 1897-es szerződés viszont kikötötte, hogy az uradalom területén mélyített aknákon keresztül, a más földek alatt termelt szén nem szállítható ki. (Hogy az uradalom földje alatt termelt szenet más földeken mélyített aknán át szállítsák ki, az ellen természetesen nem emelt kifogást.) Ez a kikötés megakadályozta, hogy a társulat a mélyítendő aknákat a műszakilag legmegfelelőbb helyre telepíthesse. Ennek feloldására tárgyalást kezdeményezett az uradalommal. A nehézkesen folyó tárgyalások végül is úgy vezettek eredményre, hogy a gyakorta pénzzavarban lévő uradalomnak éppen 600 ezer korona kölcsönre volt szüksége. Ezt a MÁK — egyezség

esetén — hajlandó volt azonnal folyósítani. Ennek fejében az uradalom feloldotta a korábbi tiltást, sőt a termelés bővülése esetén még a terrágium mázsánkénti összegének csökkentésébe is beleegyezett. Az új ár a termelés mennyiségétől függően — most már a koronához tartozó új aprópénznek megfelelően — mázsánként 2—4 fillér lett. A részvénytársulat kötelezte a grófot, hogy a kölcsön nagyságának megfelelő életbiztosítást kössön, melynek kötvénye a társulatnál maradt a visszafizetésig.

A szerződés aláírására november 11-én került sor és 1905. január 1 -jétől kezdődően 20 évre szólt.

Még egy szerződés...

Korábban már szó volt róla, hogy a környéken végzett sikertelen fúrások nyomán a MÁK az ottani földbirtokosokkal kötött szerződést felbontotta. Most, hogy anyagilag megerősödött — és nehogy esetleg más vállalkozás ide településjön — egy május 10-én aláírt pótszerződéssel a korábbi jogokat felújították. A szerződés megkötése utáni 4 fúrás azonban ismételten eredménytelen volt, ezért a további kutatásokat megint abbahagyták.

Királdi Herz Zsigmond halála...

Az év szomorú eseménye volt Herz Zsigmond vezérigazgató június 21 -én bekövetkezett halála. Mindössze 49 évet élt ez a széles látókörű, kiváló képességű, tevékeny ember. Nem csak a MÁK Rt. megalapítása, hanem a tatabányai szénmedence felfedezése is döntően az ő nevéhez fűződik, illő hát, hogy e néhány mondattal emlékezzünk rá.

1904

Két új akna is termelni kezd...

Az év közepe táján a VI. sz. aknából is kigördült az első csille szén. A lejtős akna Ranzinger Vince nevét kapta meg. Nagyjából ugyanebben az időben kezdődött a termelés—még ugyan csak elővájásokból — a VII. sz. aknában, amely eddig elsőként — valamilyen oknál fogva — nem kapott nevet. A különböző telepekben lévő lefejtett területeket a VII. akna bányatérképén kezdték először különböző színekkel jelölni. (Jóval később — 1940-től — már a telepben hajtott vágatokat is.) A felülről lefelé haladó sorrend: fekete, kék, zöld, piros és barna. Ezt a jelölést később más üzemek is átvették és egy idő után meghonosodott a különböző telepek szín szerinti elnevezése. Természetesen nem minden aknában volt meg valamennyi telep.

Külszíni fejlesztések...

A Nagykeselő hegyen fejtett mészkőből kezdetleges módszerekkel égetett mész kiváló minőségűnek bizonyult, ezért a termelés növelésére korszerűbb, aknás ke-

mencéket építettek. Az év folyamán az új kemencékkel együttesen már 50 ezer mázsa égetett meszet termeltek.

A mészégetéshez azt a gyengébb minőségű ún. palás szenet használták, amelynek ez idő tájt még nem volt számottevő piaca. A jó minőségű tatabányai szén eladásáért is keményen kellett küzdeni, mert a hazai ipar kazántelepei a magasabb fűtőértékű poroszországi szénre voltak berendezkedve.

A mészégetés növelésével szervezettebbé és korszerűbbé vált a kőbányászat.

Sorra került az év folyamán az osztályozó bővítése is.

Kísérletek világítógáz gyártásra...

Az Ausztriával akkor még fennálló vámközösség szigorú előírása a tatabányai szenet — viszonylag magas kéntartalma miatt — gázgyártásra nem tartotta alkalmasnak. Emiatt a vállalat jelentős piacoktól esett el.

A MÁK megbízásából Pfeiffer Ignác műegyetemi tanár a józsefvárosi gázgyárban a tatabányai szénnel sikeres kísérleteket végzett. Ennek során beigazolódott, hogy magasabb kéntartalma ellenére is alkalmas gázgyártásra. Annak bizonyítására, hogy az eredmények gyakorlatban is megvalósíthatók, Komárom gázgyárát 6 hétig a Tatabánya által ingyen szállított szénnel üzemeltették. Miután bebizonyosodott, hogy nem csak az eddig szinte kizárólag használt ostravai szén alkalmas gázgyártásra, a kénre vonatkozó minőségi előírást az illetékes hatóság törölte és így a tatabányai szén számára is megnyílhatott ez a piac.

1905

Új osztályozó és középállomás épül...

A növekvő termelés egyre nagyobb osztályozási és szállítási gondot okozott és természetesen a MÁK az újabb induló aknákkal még további termelésnövekedést tervezett. Mind a — most már — tatabányai, mind a bánhidai állomás igen szűk volt, ami a vasúti kocsik kiállítását nagy mértékben akadályozta és szinte állandó vagonhiányt okozott. Először arra gondoltak, hogy a tatabányai rakodót kibővítik, de az csak a szállításon segített volna, az osztályozás gondjain nem. Ezért végül is úgy döntöttek, hogy inkább Felsőgallán építenek egy új osztályozót, hozzá vagonvontató berendezéseket és szénrakodót. A szállítás végleges megoldásához hozzá tartozott a Felsőgalla—Bánhida közötti pályaszakasz átépítése, illetve a felsőgallai állomás bővítése is, melyet végül is a MAV vállalt magára, úgy, hogy a költségeket a MÁK kamatmentes hitelként megelőlegezte.

A tervek szerint a rövidesen nagyobb mennyiségeket termelő VI. és VII. aknák szenét függősínpályán már az új osztályozóra kívánták szállítani az ugyancsak felépítésre tervezett VI. középállomás közbeiktatásával. A tervezett építkezések az év folyamán elkezdődtek.

Bővül az erőmű, felépül a Központi Gépműhely…

A folyamatosan növekvő villamosenergia-igények kielégítésére újabb kazánokat és egy 1500 kW-os Parsons-Ganz turbógenerátort helyeztek üzembe. Ebben az évben épült fel a gépműhely is, amelyet az évek során a kovács és lakatos, illetve forgácsoló műhely mellett még fém- és vasöntödével is bővítettek. A sokoldalúan felszerelt műhely az idők folyamán nem csak javításokra, hanem alkatrészek, sőt új berendezések gyártására is alkalmassá vált.

A Központi Gépműhely

Az első körkemencék…

A folyamatos építkezések és a növekvő külső igények kielégítésére a mészégető folyamatosan bővült és korszerűsödött. Üzembe lépett az első daraszén szórótüzeléssel működő Bührer típusú körkemence. Üzembe helyezték a kőbányától a mészégetőhöz vezető első drótkötélpályát is a kifejtett mészkő szállítására.

Ismét negatív vélemény a környékbeli széntelepekről…

Szó volt már róla, hogy az 1903-ban felújított szerződés alapján a környéken újabb fúrásokat végeztek, majd eredménytelenségei után a kutatásokat ismét beszüntették.

Ranzinger 1905. december 22-én írott jelentésében — más szakvéleményekre is hivatkozva úgy vélekedett, hogy Csabdi határában — reális mélységben — nem találhatók olyan nyomok, melyekből fejtésre érdemes szén jelenlétére lehetne következtetni. Hasonlóan vélekedett Németegyháza (később Nagyegyháza) és Újbarok területéről is.

Uj lakótelep születőben…

A VI. és VII-es aknák telepítésével közel egyidejűleg megindult az új lakótelep — közismertté vált nevén — az Újtelep építése is. Ebben az évben több, mint ötven munkás, illetve altiszti lakás állt már, és átadtak egy 8 tantermes iskolát is.

Az ótelepi részen ebben az évben épült fel a községháza.

Túl az egy millió tonnán…

A már rendszeresen termelő I—II—III. sz. lejtős aknák, illetve V. sz. függőleges akna termelése, kiegészülve a VI. és VII. aknák feltárási munkából származó szenével, ez évben átlépte az egy millió tonnát. Az akkori meghatározás szerint a termelés 11.106 millió mázsa volt.

1906

Javuló osztályozás és szállítás…

Az előző évben elkezdett építkezések jórészt elkészültek. Megkezdte munkáját a felsőgallai osztályozó, ahová a VI. és VII. sz. aknák termelése a VI. középállomáson át már függőpályán érkezett. Megtörtént a felsőgallai állomás bővítése is. Ettől az időtől fogva a szénszállítást kettéválasztották. A Budapest felé irányuló szerelvények Felsőgalláról, a Győr—Bécs felé menők Bánhidáról indultak. Ezzel nem csak a szállítás javult meg, hanem jelentékeny fuvarköltség csökkenést is elértek.

Munkáslétszám gondok…

A már korábban is jelentkezett munkáslétszám gondok egyre erőteljesebbé váltak. Mind Amerika, mind pedig a rendkívül dinamikusan fejlődő Németország ipara, a hazainál lényegesen jobb munka- és megélhetési lehetőségek egyre nagyobb számban késztették kivándorlásra a munkásokat, elsősorban a jól képzett szakmunkásokat. Jelentős elszívó hatása volt az ez idő tájt legnagyob hazai szénbányászatnak — a zsilvölgyinek — is.

A MÁK igazgatótanácsa az év folyamán több ízben is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az áprilisi ülésen Ranzinger fokozottabb és jobb minőségű lakásépítést javasolt.

Az októberi ülésen bérnövelési, illetve élelmiszer árcsökkentési javaslatok hangzottak el. Az utóbbi azért, mert a munkások csak a vállalati élelemtárakban, hentesüzletekben és pékségekben vásárolhattak élelmiszert.

A decemberi ülésen Ranzinger a munkáshiány megoldásának legfontosabb eszközeként a 8 órás munkaidő bevezetését javasolta. Ebben az időben még nem voltak munkaidőt szabályozó törvényes rendelkezések. Véleménye szerint a munkaidő csökkentés, mázsánként legfeljebb 3 fillér költségnövekedést eredményezne.

Az ülés némi élelmiszer árcsökkentést elfogadott és bizonyos kisebb terheket—mint pl. az iskolapénz — a munkásoktól átvállalt. A 8 órás munkaidő bevezetéséről a végleges döntést elnapolták, de bizonyos — ilyen irányú — kísérleteket engedélyeztek.

Új bányabeli energia…

A munkáshiány enyhítésére szánták a gépi réselés bevezetését is (szénfalban kiképzett rés megkönnyíti a szén jövesztését, illetve a robbantás az aláréselt szénfalban jobb hatásfokú).

Ennek érdekében sűrített levegős meghajtású Eisenbein típusú oszlopos réselőgépeket, valamint kőzetfúrógépeket szereztek be. Ezen gépek működtetéséhez szük-

séges — 5—6 atmoszféra nyomású sűrített levegő előállítására a VI-os középállomás mellett, egy kisebb teljesítményű—dugattyús légsűrítőkkel felszereltsűrített levegő üzemet hoztak létre.

Amint majd a későbbiekben látni fogjuk, a sűrített levegő egyre fontosabb és mind szélesebb körben használt bányabeli energiává vált. A bányák, illetve a munka -

Sűrített levegő meghajtású oszlopos réselőgép
(a kép a 20-as évek végén készült)

helyek szaporodásával együtt nőtt a sújtólégveszély is. Amíg villamos motoroknál elkerülhetetlen szikraképződés adott körülmények között robbanást is okozhat, a sűrített levegő meghajtású berendezéseknél (fúrógép, szivattyú, szállítóvitla, rázott csúszda) ez a veszély nem áll fenn. A sűrített levegős gépek szerepét csak a jóval később megjelenő sújtólégbiztos villamos eszközök csökkentették.

Bővülő mészüzem...

Újabb körkemencék építésével ez évben már 5 db üzemelt. A kőbányában fejtett mészkő szállítására még egy függőpálya épült és az. eddig vagonokban odaszállított szén is függőpályán érkezik a felsőgallai osztályozóról.

1907.

A MÁK bővíti érdekeltségi körét...

A közös anyagi érdekek fokozatosan oldották a MÁK és Salgó közötti feszült viszonyt. A korábbi értékesítési kartellszerződés után ennek újabb jele volt, hogy a

mai Szlovákia területén lévő Handlován (Nyitrabánya) közös bányavállalatot alapítottak.

Helyzetkép a bányáknál...

A rendkívül jó gazdasági eredményeket hozó külfejtés ebben az évben befejeződött. Hasonlóképpen megszűnt—a viszonylag kis szénvagyonra telepített V. sz. akna termelése is.

A kedvező piaci helyzet újabb bánya nyitását tette lehetővé, ezért — függőleges légaknájával együtt — megindult a VIII. sz. lejtős akna mélyítése. Az akna Szende Lajos nevét kapta, aki Herz Zsigmond halála után a MÁK vezérigazgatói tisztét töltötte be;

Az I. sz. aknának egy vetők miatt mélyebbre került területe leművelésére új lejtős és függőleges aknapár mélyült, amely I/a akna néven ez évben kezdte meg a termelést. A keresztirányú vetőkkel is sűrűn átszabdalt terület leművelése és tömedékelése meglehetősen nagy nehézségekkel járt.

Tovább folytatódik a külszín építése...

A növekvő termelés egyre több bányafát igényelt. A jobb és szervezettebb faellátás érdekében központi fatelep kezdte meg működését, ahol a tárolás mellett elvégezték a szükséges méretre vágási és egyéb előkészítő munkákat is.

A bányafát — és egyéb más anyagot is — ettől az időtől kezdődően keskenyvágányú vasúton szállították az üzemekhez. A kis mozdonyok által vontatott szerelvények még hosszú időn át hozzátartoztak a bányatelep jellegzetes képéhez.

A mészégető egy Eckhardt-féle körkemencével bővült. A fokozódó igények kielégítésére — indulásként két db ugyancsak Eckhardt típusú körkemencével felszerelve — új üzem kezdte el a termelést, amely a régi most már Ó-mészüzem mellett Új-mészüzem néven vált ismertté. Mészkővel való ellátására új drótkötélpálya épült.

A most már közel évi 25 ezer tonna égetett meszet termelő üzemek mellé szükségessé vált a növekvő munkáslétszám elhelyezése is. A Mésztelep nevet viselő új lakótelepen ebben az évben 88 munkás és 2 tisztviselő lakás épült fel.

Az újabb építkezések több építőanyagot kívántak, ezért a VI. akna mellett egy mész-homok téglagyár kezdte meg a működését és 18 éves fennállása alatt közel 30 millió téglát termelt.

8 **órás műszak**...

A sokat vitatott kérdésről az igazgatótanács március 16-i ülésén döntött és 1907. április 1 -jén — Magyarországon elsőként — a tatabányai szénbányászatban bevezették a 8 órás munkaidőt.

A MÁK az élbolyban...

A növekvő termelés és a javuló szénpiac a medence bányászatát egyre kedvezőbb helyzetbe hozta. Ez évi több, mint 1,3 millió tonnás termelésével (amelyhez persze

A VIII. sz. függőleges akna és az üzemi épületek

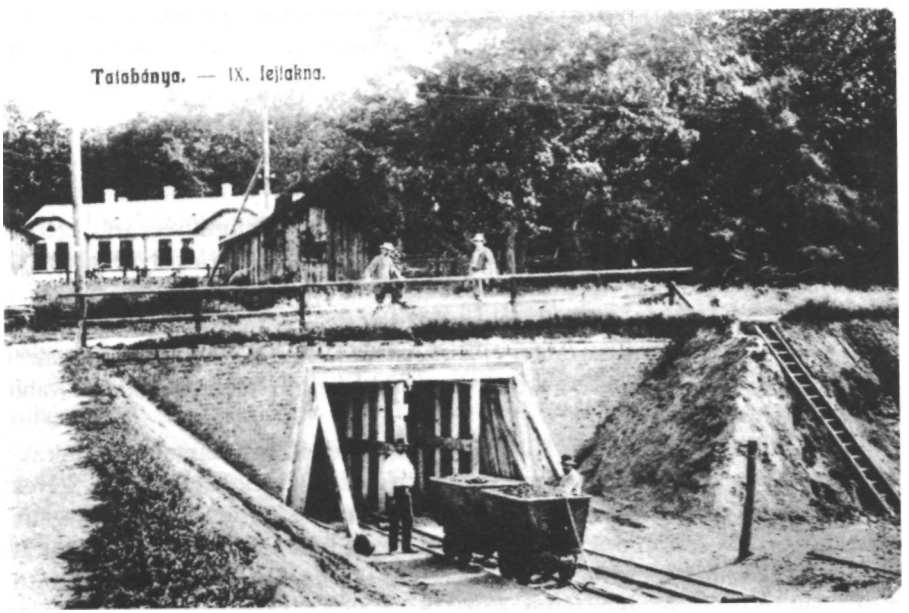

A IX. sz. lejtős akna, adhéziós szállítással

hozzájött még a borsodi és Esztergom vidéki bányáinak termelése is) a MÁK a három legnagyobb hazai széntermelővállalat közé emelkedett. A Salgóval nagyjából azonos mennyiséget termelt és csak a zsilvölgyi bányászat előzte meg.

Új igazgató...

Ranzinger távozásával szeptember 1-jétől az igazgatói posztot Jex Simon vette át, aki azelőtt a MÁK budapesti igazgatóságán dolgozott.

1908

Az év munkái...

A VIII. akna múlt év végi indulása után megkezdték a IX. lejtős és légakna mélyítését. Az erőmű — ugyancsak a múlt évben elkészült — új épületében 8 db kazán és 2 db, — egyenként — 2500 lóerős Parsons turbina kezdte meg működését.

Iszaphomok termelés vízsugárral...

Az év jelentős műszaki eseménye az iszaptömedékeléshez szükséges homok kitermelésének új módszere. Mint tudjuk, a homokot eddig serleges kotrókkal termelték és kezdetben lóvontatású csillevonatokban, majd végtelenköteles szállítással juttatták el a leadó helyekhez. Az új eljárás szerint a homokot erős nyomású vízsugárral jövesztették és így az vízzel keveredve már eleve zagy formájában jutott el az iszapleadó helyhez, csővezetékben vagy nyitott lemezcsatornákban. A jól bevált, fokozatosan elterjedő módszer növelte az iszapolási teljesítményt és számottevően csökkentette annak költségét.

1909

Tífuszjárvány a telepen, új vízakna...

Márciusban súlyos tífuszjárvány tört ki. Oka az ivóvíz fertőzöttsége volt, ezért a telepen az összes kutat lezárták. A vízellátás átmeneti megoldására a mélyítés alatt álló IX. sz. függőleges aknában fakasztott vizet használták fel. A 35-ik méterben álló akna tovább hajtását abbahagyták és az aknatalpon összegyűlő — fertőzésmentesnek bizonyult —vizet szivattyú segítségével egy ideiglenesen kiépített csővezetékbe juttatták.

Ez a megoldás természetesen csak átmeneti lehetett, hiszen az aknát tovább kellett mélyíteni.

A tatabányai szénmedence kialakulásáról szóló fejezetben már találkoztunk azzal, hogy az alaphegységet képező mészkőben járatok és üregek alakultak ki, amelyek egy bizonyos szintig vízzel teltek fel. Erre alapozta tervét Jex Simon bányaigazgató, aki a kőbánya alatti részen egy vízakna mélyítését indította el. A mészkőben hajtott függőleges akna már 32,5 m mélységben elérte az akkor + 139,5 m tengerszint feletti magasságban lévő karsztvízszintet. Itt felállítottak egy szivattyútelepet, majd az aknát még 7 m-rel tovább mélyítették. Erről a szintről—a kőzetrepedések jól látható

irányába elindulva — egy kisszelvényű vízszintes folyosó hajtását kezdték meg. A folyosó a repedéseket harántolva több helyen fakasztott vizet, percenként 50—300 liter mennyiségben. Amikor az összes vízfakasztás elérte a 2—2,5 m^3-t, a folyosó kihajtását beszüntették. Az akna talpán összegyűlő vizet csővezetéken keresztül két elosztó tartályba nyomatták, és az innen került bele a telep vízvezeték-hálózatába. Az akna, illetve a felette lévő épület, nem messze a tarjáni útelágazástól — még ma is megtalálható. A járvány leküzdésében igen jelentős szerepe volt az addigra éppen elkészült járványkórháznak. Építését a MÁK a két évvel előbbi vörhenyjárvány idején határozta el, illetve kezdték meg. A favázas, de téglafalú, kátránypapírral fedett, barakk-jellegű épület 13 kórtermében eredetileg 35 ágy állt, de szükség szerint 100-ra is bővíthető volt. A mai tűzoltólaktanya helyén állt kórház egészen 1955-ig működött.

Szerződésbontás...

Jex Simon egy májusban írt jelentésében visszatér a Csordakút—Nagyegyházi területre. Az újonnan lemélyített fúrólyukak alapján arra a megállapításra jut, hogy a terület teljesen értéktelen, miután az eocén széntelepek kifejlődésének még az alapfeltételei is hiányoznak.

Ezért javasolta a terület feladását, amely meg is történt és a kutatási szerződést újból felbontották.

1910.

Egy kis leltár...

15 év telt el azóta, hogy az addig békés, zömében földműveléssel foglalkozó három falucska határában elkezdődtek a bányászati munkák. Egy röpke pillanatra fussuk át, hogy is néz ki ebben az évben Tatabánya.

Már 8 bányaüzem termel. Az I. és II. sz. lejtős aknákból függősínpályán kiérkező szén az I. sz. középállomáson át függősín, illetve függőkötélpályán jut el az osztályozóra. Ugyanezen az úton ér oda az I/a akna termelése is, amelynek lejtős aknáján azonban adhéziós pályán, a lejtős akna talpára fektetett vágányon jönnek fel a csillék. A III. sz. lejtős aknából függősínpályán kiérkező szén az aknaszájtól, függőkötélpályán közvetlenül jut el az. osztályozóra.

A már Újtelepen lemélyült VI—VII—VIII. és IX-es lejtős aknák mindegyikéből adhéziós pályán jön fel a szén és fut be a VI-os középállomásra, ahol a csilleszekrények az alvázról függesztőre kerülnek át és függőpályán jutnak el az új — kibővített — felsőgallai (újtelepi) osztályozóra.

Miután a termelés már meghaladja a 15 millió mázsát, évente több, mint 2 millió csille fut zörögve, csattogva a településre még oly sokáig jellemző függőpályákon.

A bányák a kornak megfelelő, legkorszerűbb berendezésekkel felszereltek. A főszállító vágatokban végtelenköteles berendezések vontatják a csillevonatokat, a központi szivattyúkamrában már mindenütt centrifugális szivattyúk emelik a vizet.

Az igazgatóság épülete

Valamennyi aknában iszaptömedékeléses kamrafejtésekkel művelik a széntelepeket. A tömedékhomokot döntő többségében már vízsugárral jövesztik. Olyan sikeres kísérletekre is sor került, ahol a külszíni iszapvezetékbe beépített egyszerű injektor segítségével, a homok-víz keveréket (zagyot), a termelés helyétől több, mint 3 méterrel magasabban fekvő fúrólyukhoz is fel tudták emelni.

A bányák mellett működik a brikettgyár, már évi félmillió tonnánál több termeléssel, két mészégető üzem, mész-homok téglagyár, és a régi agyagtéglagyár mellett felépült egy új emeletes gőzüzemű téglagyár is.

Igazgatósági ülések...

Az év folyamán a MÁK igazgatótanácsa újabb fontos döntéseket hozott. Júniusban elhatározták, hogy a részvénytársulat borsodi bányáit egyesítik a Kazincbarcikai Kőszénbánya Rt. bányáival "Borsodi Szénbányák Rt." név alatt, a MÁK 75 %-os részesedése mellett. Az egyesülésnek tulajdonképpen piacpolitikai oka volt. A MÁK "tatai" szene már igen jó hírnevet vívott ki magának a szénpiacon és nem akarták, hogy a gyengébb minőségű borsodi szén ugyancsak, mint MÁK termék jelenjen meg.

Az egyre nagyobb mennyiségben termelt palás szén további "házi" felhasználására egy októberi ülésen cementgyár építését határozták el.

Egy másik ugyancsak októberi ülésen felvetődött annak a jelentős szénvagyon kitermelésének a terve, amelyet a III. akna területe felett áthaladó MÁV vasútvonal védelmében pillérként kellett bennhagyni. Ez a terv egyébként — még meglehetősen határozatlan formában — már korábban is felmerült.

Megalakul a TSC...

A bányászat által mindig is támogatott helyi sportélet szorosan összefüggött a szénmedence történetével. Szükséges hát megemlíteni, hogy ez év február 6-án alakult meg az altiszti kaszinóban a Tatabányai Sport Club 71 taggal. Első elnöke az alapítást kezdeményező Frei Ferenc bányamérnök volt.

1911

Az első bányamentő állomás...

A szénmedence sújtólég-, tűz- és vízveszélyes bányászata már kezdettől fogva igényelte a bányamentési munkát, amely eleinte csak az üzemek feladata volt. Az omlások, a tűz vagy gáz miatt balesetet szenvedett dolgozók mentése azonban sokszor lehetetlenné vált, mert a—sok esetben—légzésre alkalmatlan bányatérségeket a megfelelő felszerelés nélküli és a különleges munkára képzetlen bányamunkások, még csak megközelíteni sem tudták.

Egyre sürgetőbbé vált tehát egy olyan központi mentőállomás felépítése, amely nem csak a megfelelő felszerelésekkel rendelkezik, hanem a mentési munkákhoz szükséges, különleges kiképzést is biztosítani tudja.

Az ez évben felépült első bányamentő állomás gázelemző műszerekkel felszerelt laboratóriummal, a mentési munkákhoz feltétlen szükséges eszközökkel ellátott szertárral, oktatóteremmel és a különleges kiképzést biztosító gyakorló tároval rendelkezett. Ez utóbbi olyan térség volt, ahol a mentési munkánál jelentkező bányabeli helyzetet (füst, levegőhiány, stb.) mesterségesen lehetett előállítani.

A régi mentő- és tűzoltóállomás

A szertár az abban az időben legfejlettebb, — fél és kétórás — oxigénellátást biztosító bányamentő készülékkel, valamint gépi, mesterséges lélegeztető, újraélesztő készülékkel volt ellátva.

A bányamentő állomás — ugyancsak megfelelő felszereléssel — a bányatelep tűzoltó szolgálatát is ellátta. A járművek mind a bányamentő, mind a tűzoltó szolgálatnál még lófogatúak voltak.

A vasútpillér lefejtésének tengeri kígyója...

Nem véletlen ez a cím, mert ahogy majd látni fogjuk a teljes folyamat valóban egy végnélkülinek tetsző tengeri kígyóra emlékeztet. Kétségtelen tény, hogy egy ilyen különleges bányaműszaki esemény mint egy vasúti fővonal alábányászása, a hazai bányászat történetében még nem volt.

Ebben a korszakban a bányászat szakmai felügyeletét a bányakapitányságok látták el. Tatabánya a budapesti kapitánysághoz tartozott, ezért a pillér lefejtésének kérelmét ide kellett benyújtania. A kapitányságot első menetben az államvasutak, illetve olyan külföldi bányakapitányságok véleménye érdekelte, ahol ilyen esetre már volt példa.

Az illetékes vasúti szervek elvi beleegyezésüket adták, és a prágai kapitányság — amelynek gyakorlatában már fordult elő ilyen eset—ugyancsak támogató választ adott.

A hivatalos eljárás mellett folyt még egy — ma talán úgy mondanánk — "ideológiai" előkészítés is. A MÁK két kiváló mérnöke Schwartz István és Tiles János (az utóbbi nevével még találkozni fogunk) olyan szakcikkeket adtak közre, melyekben egyrészt a vasútpillér lefejtésének elvi, műszaki lehetőségeit bizonyították, másrészt gyakorlati példákkal is igazolták, hogy a tatabányai medencékben bevezetett iszaptömedékeléses fejtési módszerrel a káros külszíni süllyedések megelőzhetők. Tiles egyébként az ilyen jellegű pillérfejtéseket a cseh szénbányászatban személyesen is tanulmányozta.

Mindezeket figyelembe véve az illetékes szervek a következő év elejére tűzték ki a döntést megelőző helyszíni szemlét.

Eldől a cementgyár építése...

Az előző évben hozott elvi határozat alapján elvégezték a — mészkő mellett másik alapanyagul szolgáló — helyben kitermelhető agyagmárgával a szükséges kísérleteket. A kedvező eredmények alapján megszületett a végleges döntés a portlandcementgyár felépítésére.

1912

A pillérfejtés tengeri kígyója tovább tekergőzik...

A januárban megtartott helyszíni szemlén a bizottság megállapította ugyan, hogy a védőpillér lefejtése megoldható a vasúti üzem veszélyeztetése nélkül, de szükségesnek tartotta a hasonló műveletek külföldi bányákban történő tanulmányozását is. Ennek megtörténte, illetve a kedvező jelentés után a bizottság a védőpillér lefej-

tését megengedhetőnek találta. Hasonló volt a Földtani Intézet véleménye is a szükséges geológiai vizsgálatok elvégzése után.

A Kereskedelmi Minisztérium — mint az államvasutak legfőbb hatósága — azonban az eddigi szakvéleményekkel még mindig nem elégedett meg, hanem külföldi bányászati szakértők véleményére is igényt tartott. A bányahatóság ezért — az ilyen jellegű munkákban már kellő tapasztalatokat szerzett — csehországi szakértőket hívott meg. Ők a helyszíni szemle után kialakították szakvéleményüket és ebben a védőpillér lefejtését megengedhetőnek tartották. Véleményüket a bányahatóság a Kereskedelmi Minisztérium felé továbbította.

Újabb bányaépítés...

Az év folyamán kezdték meg a X. sz. lejtős és függőleges akna mélyítését. A munkálatok olyan jól haladtak, hogy még az év folyamán mindkettő el is készült.

Az első hidraulikus zagyszállítás...

Az 50-es évek végétől a korábbi csillés szállítással szemben általánossá vált a tömedékzagy csővezetéken való ún. hidraulikus szállítása. A módszer alkalmazása azonban 1912-re nyúlik vissza, amikor is a műszaki újdonságokra mindig is fogékony tatabányai bányászatban kiépült az első ilyen berendezés. A Felsőgalla határában 3—4 atmoszférás vízsugárral kitermelt homok-víz keveréket, különleges szerkezetű lapátkerekes centrifugális szivattyúk segítségével 2160 m hosszú csővezetéken szállították két elosztó tartályba, illetve közvetlenül az I—II. és III. sz. aknák tömedékleadó helyeihez. A hidraulikus szállítás 1926-ig működött.

Megindul a cementgyár...

A múlt év folyamán elkezdett építkezés befejeződött és október 3-án 1 db 60 ezer tonna/év teljesítményű forgókemencével megkezdte termelését a cementgyár (1916-ig 3 új forgókemence készült).

Alapanyagként a kőbányában fejtett jó minőségű mészkő, valamint az I. sz. akna feletti beépítetlen területen külfejtéssel termelt agyagmárga szolgált, amelyet egy erre a célra épült kötélpályán szállítottak a gyárba. A kőbányában kitermelt mészkő pedig egy újonnan épített siklópályán jutott a rendeltetési helyére.

Kórház és templom...

A továbbra is lendületesen folyó külszíni építkezések sorából kiemelkedik az ebben az évben átadott bányakórház. A külsejében is igen impozáns épület 23 kórtermében 129 ágy kapott helyet. A belgyógyászat mellett sebészeti és szülészet-nőgyógyászati osztály működött. A kórház saját konyhával és mosodával rendelkezett. Az ápolási és élelmezési feladatokat ferences rendi szerzetes nővérek látták el. A kórházhoz orvosi lakás, a nővérek lakása és kápolna is tartozott.

A régi kórházból munkáskaszinó lett, ahol olcsó munkás étkezde is működött.

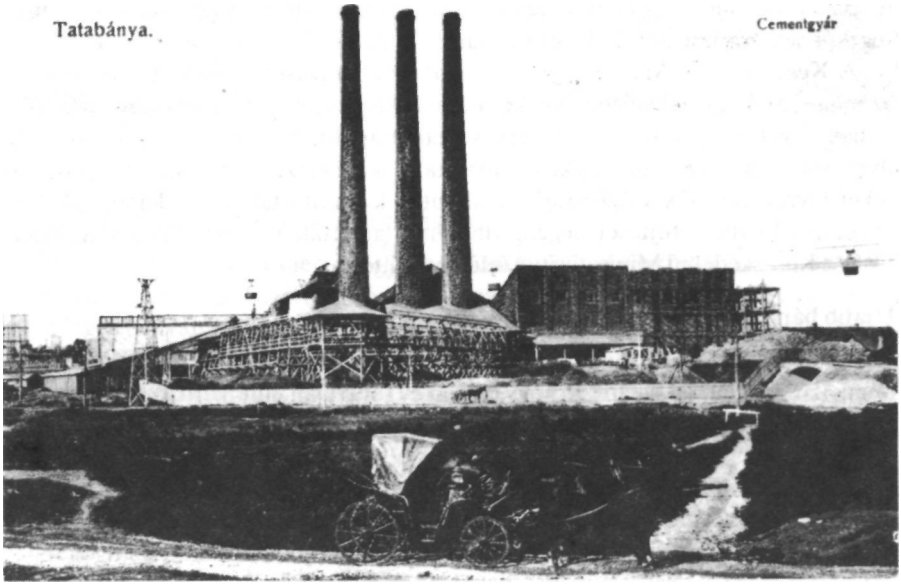

A MÁK portlandcementgyára

Az új bányakórház és a még földszintes rendelő

Ebben az évben készült el — az ugyancsak a MÁK által építtetett — ótelepi római katolikus templom is. A háromhajós, — sziléziai neogót stílusban épült — templomot Szent István tiszteletére szentelték fel. Talán itt lehet megjegyezni, hogy a hagyományos Szent Borbála tisztelet mellett a MÁK bányászatában (itt is, Dorogon is) Szent Istvánt tisztelték védőszentként és napját nagyszabású búcsúkkal, a VII-es akna feletti "táncplaccon" vidám mulatságokkal ünnepelték. Erre az alkalomra külön jutalompénz is járt.

A telepen egyébként már 1903. óta működött bányalelkészség és 1904-ben az ún. "Libadombon" egy egyszerű kis templom is épült.

1913

Engedély a védőpillér lefejtésére...

A meglehetősen hosszúra nyúlt eljárás végül is eredményesen zárult. A bányakapitányság előterjesztése alapján a Pénzügyminisztérium — amely ekkor a bányászat főhatósága volt — a Kereskedelemügyi Minisztériummal egyetértésben hozzájárult a vasúti védőpillér lefejtéséhez. A Budapesti Bányakapitányság az engedélyt március 18-án adta ki és az előkészítési munkák még ebben az évben meg is kezdődtek.

Fejlesztési munkák...

Ebben az évben főleg bővítési, fejlesztési munkák folytak, többek között a felsőgallai osztályozón, az új mészüzemben és az erőművekben is.

Új létesítményként egy bányafatelítő telep épült azzal a céllal, hogy a főleg a vizesebb munkahelyeken használt bányafát vegyi anyaggal itassa át és az ezáltal tartósabbá tegye.

A jobb és gazdaságosabb bányafaellátás érdekében a MÁK a vasmegyei Németújvár közelében 2600 kat. hold fenyőerdőt vásárolt és saját kezelésében termelte ki.

Rendelő, gyógyszertár...

A megnövekedett járóbeteg-forgalom kielégítésére a kórház mellett felépült a földszintes rendelőintézet, amelyben a könnyebb sérülések ellátására egy kisebb sebészeti ambulatórium, valamint laboratórium is helyett kapott.

A kórház és a bányatárspénztári tagok gyógyszerellátására a rendelőintézettel szemben nyílt meg a házigyógyszertár.

Először kétmillió tonna ...

Az első világháború előtti utolsó békeév eseménye, hogy a szénmedence termelése első ízben érte el a két millió tonnát.

Jelentőségét talán az is alátámasztja, hogy az első világháború és az azt követő gazdasági nehézségek miatt csak 1939-ben sikerült újból elérni, illetve túlszárnyalni ezt a mennyiséget.

Európai szintű nagyvállalat...

A MÁK Rt. az év végére már Európa 50 legnagyobb ipari vállakozása közé tartozott és részvényeit a bécsi, zürichi, párizsi és berlini tőzsdéken is rendszeresen jegyezték.

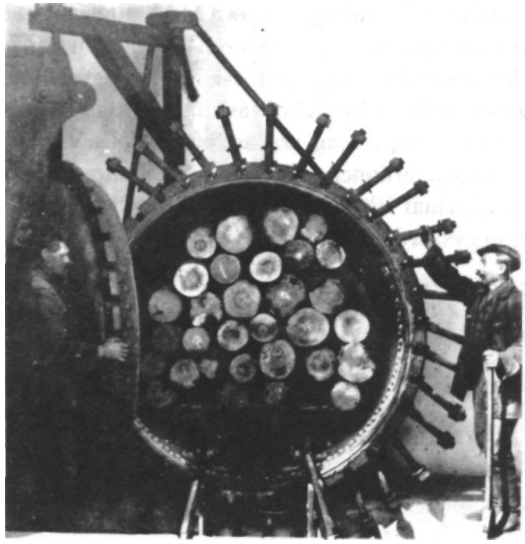

A közel 30 évig működő bányafa-telítő kazán

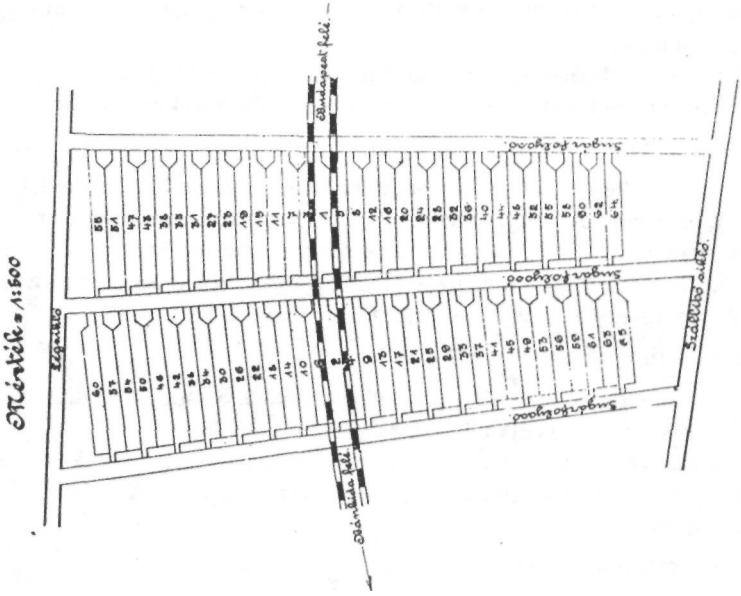

A vasútpillér fejtési rendszere

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL TRIANONIG 1914—1920.

1914

Megkezdődik a vasúti pillér lefejtése...

Az előző év előkészületi munkái után ez év áprilisában a III. sz. (gr. Teleki Géza) aknában megkezdték a vasúti védőpillér lefejtését.

A fejtési munkálatokról — amelyek 1924. augusztusában fejeződtek be — mind a korabeli, mind a későbbi szakirodalom igen nagy elismeréssel emlékezett meg. Egészen röviden tekintsük át mi is.

A vasúti pálya ezen a szakaszon mintegy 90 fokos kanyart írt le. A védelmére bennhagyott szénpillér a kb. 120 m mélyen fekvő széntelep szintjén mérve 150 m széles volt. A pillért — az ív közepén mérve — mintegy ezer méter hosszban fejtették le. A széntelep enyhe dőlésű, mintegy 6—9 m vastag volt. A pillér külső, illetve belső ívén kihajtott szállító és légfolyosókat az ábra szerinti — dőlésirányban kihajtott — ún. "sugárfolyosókkal" kötötték össze. Ezekből indultak a 3—3,2 m magas kamrák, 3,5 m szélességben és átlag 25 m hosszban. Telepítési sorrendjük az ábrán látható. A fejtéseket befejezésük után azonnal gátolták és a jó előre gondosan kiépített iszapcsővezetékeken át gondosan beiszapolták. A vasúti pályát állandó mérésekkel ellenőrizték. A gondos tömedékelést igazolja, hogy a vasúti pályatest havi átlagos süllyedése mindössze 17,3 milliméter volt. A pályakiigazítást egy gyakorlott munkáscsoport szükség szerint elvégezte. A vasúti közlekedés — sebességcsökkentés mellett — végig zavartalan volt.

Háborús gondok...

Az 1914. július 28-án kitört I. világháború igen hamar éreztette hatását. A mozgósítás után — jórészt önként — 1188 munkás, 71 altiszt és 23 tisztviselő vonult be. Hogy ez mit jelentett, azt az is mutatja, hogy míg júniusban átlag 615 vagon volt a napi termelés, ez augusztusra már napi 110 körülire esett vissza. A kiesett munkaidő pótlására elrendelték a vasár- és ünnepnapi munkát. Szóba jött a 12 órás napi munkaidő újbóli hivatalos bevezetése is, de a munkások azonnali tiltakozása miatt a társulat ettől eltekintett. Az egyre romló ellátási viszonyok és a növekvő árak miatt azonban a munkásság mégis csak arra kényszerült, hogy napi 12 órás munkát vállaljon, ami szeptember 1-jétől kezdődően rendszeressé vált. Az egyre nyomasztóbb élelmiszer-ellátási gondokon nem túl sokat segített, hogy a MÁK megvásárolta a 6600 holdas síkvölgyi Ferraris féle birtokot, melynek mezőgazdasági terményeivel a munkásellátást, erdőrészével pedig az igen nagy nehézségekbe ütköző bányafaellátást akarta javítani.

Új vezető a MÁK Rt. élén...

1914 tavaszán elhunyt Szende Lajos a MÁK vezérigazgatója és helyét Vida Jenő vette át, aki 1936-tól az elnöki tisztséget is betöltötte.

Árvaházban nőtt fel. A magyar gazdaságban elfoglalt jelentős helyét saját erőből, tehetségével és vasszorgalmával érte el. 1941-ben a fajüldöző törvények alapján leváltották és 1944-ben a németek deportálták. A koncentrációs tábort túlélve, útban hazafelé halt meg.

1915

Az első akna efulladás...

A nyár folyamán egy hatalmas zivatar alkalmával a Galla-patak annyira megáradt, hogy medréből kilépve elöntötte a volt külfejtést, majd onnan a bányával összeköttetésben lévő siklókon át — lezúdult a III. sz. aknába. A lezúduló víz kiemelése után is csak hónapokkal később lehetett a termelést folytatni.

A háborús nehézségek tovább nőnek...

Az állam a csökkenő élelmiszer-készletekre való tekintettel 1915. április 1 -jétől kezdődően szigorú korlátozásokat vezetett be. A napi 26 deka kenyéradag ellen a nehéz testi munkát végző bányászok tiltakoztak és legalább 56 dekára való felemelését kérték. A korona folyamatos romlása és az emelkedő árak miatt a vállalat a munkások követelésére kisebb béremelést és bizonyos háborús bérpótlék kifizetését engedélyezte.

A hiányzó munkaerő pótlására egyrészt a frontról rendeltek vissza bevonult bányászokat, másrészt orosz hadifoglyokat hoztak bányamunkára. A foglyokat a Környebányán felállított táborban helyezték el.

Új igazgató...

Az időközben elhunyt Jex Simon helyét Tiles János vette át. 1898-ban Tokodról került át Tatabányára. Néhány év múlva a III. akna főmérnöke, majd 1909-ben helyettes igazgató. Ő vezette be a gépi réselést és a rövidesen szóba jövő frontfejtést. Súlyos betegsége miatt beosztásától néhány év után meg kellett válnia. Nyugdíjba vonulása után igen értékes irodalmi munkásságot végzett. A medence történetének első korszakát első sorban az ő műveiből ismerjük.

1916.

Építkezések a külszínen...

A háborús nehézségek ellenére ebben az évben mód volt néhány fejlesztési és építési munka elvégzésére.

Bővül az erőmű, a már korábban megrendt 10 ezer lóerős turbógenerátort ebben az évben helyezték üzembe.

A VI-os középállomásnál épült sűrített levegő telep mellé egy újabb nagyteljesítményű (10 ezer m^3/óra) telep épült.

Elkészült a X. sz. aknából kiérkező csilléket továbbító X. középállomás és az osztályozóig vezető függőpálya.

A felsőgallai osztályozón a rendszertelen vagonellátás miatt egy 150 vagonos vasbeton szénsiló épült.

Jó kezelhetősége és gazdaságossága miatt az építkezők körében mindinkább elterjedt a félszáraz, oltott mésznek minősülő "mészhidrát" alkalmazása. Ennek előállítására egy új gyártóberendezést helyeztek üzembe.

Új fejtéstípus...

A lecsökkent munkáslétszám és a háborút kísérő gazdasági nehézségek arra késztették a bányászat vezetőit, hogy — az egyébként jól működő kamrafejtések mellett — újabb, nagyobb teljesítményű, tömegtermelő munkahelyeket alakítsanak ki. Többrendbeli kísérlet után a IX. sz. (Lőw Emánuel) aknában indult meg az első, áldőléses, iszaptömedékeléses frontfejtés. Ez a fejtéstípus a szakirodalomban a mai napig is a "tatabányai frontfejtés" nevet viseli. Megérdemli hát, hogy röviden szó essen róla. Ahogyan az ábrán is látható ennél a fejtésmódnál a vastag (15—30 m) táblás településű szén telepet a telep természetes dőlésénél nagyobb (legalább 20°-os) dőlésben készítik elő.

A frontfejtések általában kétszárnyúak, egy középső szállító és kétoldali légvágattal. Egy-egy fejtési szelet vastagsága 2,5 m. A művelés egyidejűleg több szeletben is folyhat, egymást 20—30 m-rel követő homlokokon.

Egy-egy szárny hossza 60—70 m és a két szárnyban egymást felváltva folyhat a szenelés, illetve a tömedékelés. Egy-egy szelet kifutási hossza a telepvastagságtól és az eredeti dőléstől függően 60—120 m között változhat. A nagy dőlésre való tekintettel csak oldalgátakra van szükség.

1916-ban az első frontoknál a jövesztéshez rudas, majd később oszlopos réselőgépet használtak, a szállításhoz pedig felfüggesztett rázott csúszdákat. Az oldalgátakat fűrészelt deszkából készítették és szakaszonként, két függőleges deszka között csavarokkal fogták össze. Így könnyen kiszedhetők (szaknyelven kirabolhatók) és újból felhasználhatók voltak.

Az új típusú fejtések, a kamrafejtések, egy főre eső 4,5 tonnás teljesítményével szemben 6 tonnás teljesítményűek voltak és a termelési költségek is csökkentek. Ezt a fejtéstípust később még a X., XI., és XIV. sz. aknákban is alkalmazták.

1917

Sztrájk...

Az egyre rosszabbodó és végül is sztrájkokat kiváltó helyzetet idézzük fel egy kortárs szemtanú tollából. Vida Jenő a MÁK Rt. vezérigazgatójának a Magyar

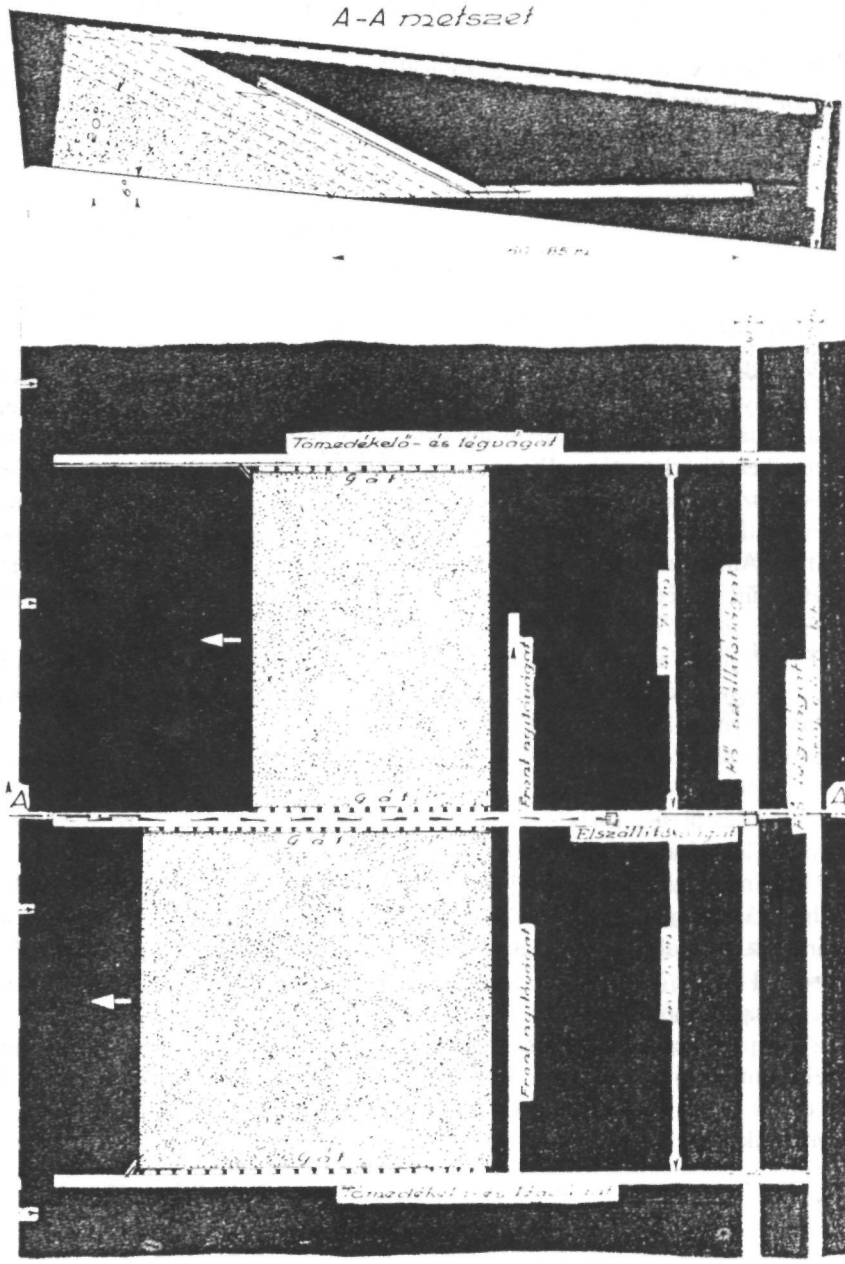

Áldőlésben haladó kétszárnyú frontfejtés iszaptömedékeléssel

Gyáriparosok Országos Szövetsége 1927-ben tartott jubileumi közgyűlésére írt jelentéséből valók az alábbi részletek.

"Az 1917. évet a bányamunkásság fegyelmének teljes meglazulása jellemzi. Az élelmiszeradagok csökkenése, különösen pedig az a körülmény, hogy az akkoriban még tiszta búza, néha-néha pedig árpával kevert liszthez szokott munkásság lisztadagja 20 %-ban tengeri lisztet tartalmazott, oly elégedetlenséget váltott ki, amely összes bányatelepeinken passzív rezisztenciában nyilvánult

[...]

"A munkásság nagyfokú elégedetlenségének most már erőteljesebben kívánt hangot adni. Hírek kezdenek keringeni, hogy május l-re általános sztrájk van készülőben. A tények megcáfolják e híreszteléseket. A munkásság május l-re szünnapot kért, hogy a békekötés mellett tüntethessen. Kérésük teljesíttetett, mire május 2-án ismét rendben megindult a munka. A jelzett szrájknak semmi híre. Ehelyett azonban a munkásság a bérek emelését — pl. a tatabányai bányánál a béreknek 200 %-kal való felemelését — és a háború előtti 8 órai munkaidőnek visszaállítását követeli, most azonban már oly hangon, hogy a kérés teljesítésére május 15-ig terminust szabnak. A kritikus idő alatt a passzív rezisztencia egyre fokozódik. A bérkérvényt a Panaszbizottság május 9-i ülésén tárgyalja és 25 %-os bérpótlékot állapít meg. A határozatot a bányakapitányság 1917. május 10-én közli a munkássággal. Ugyanakkor a tatabányai telepen 1030 katona jelenik meg, hogy a nyilvánvalóan sztrájkra készülő munkássággal szemben a közrendet és a bányamű berendezéseit megvédje" [...] "Es akkor megtörtént az, ami a nagy katonai karhatalom megjelenésére tekintettel kizártnak látszott: a tatabányai bányászat összes munkásai szembehelyezkedtek a haditörvényekkel és beszüntették a munkát."*

[...]

"A Tatabányán 1917. május 12-én kitört és öt napig tartó sztrájk úgyszólván teljesen lerontotta a hatóságoknak akkoriban már amúgy is gyenge tekintélyét." [...] ,/Í statárium május 12-én kihirdettetett. Május 13-án a karhatalom megerősítése végett további 1000 katona és 500 csendőr jelenik meg a telepen."

[...]

"Május 15-én összeül a rögtönítélö katonai bíróság és meghozza ítéletét az előállított hét munkás felett. Az ítélet agyonlövetés általi halálra szól." [...] "A helyzet borzalmas volt. Megoldhatatlannak látszik a konfliktus, amelyben szembekerült egymással egyfelől a törvény szigora, másfelől az akarata mellett elszántan kitartó munkásság" [...] "Két és fél napon át a legizzóbb hangulatban folyt a rögtönítélő bíróság vizsgálata és ítélkezése, amikor végre május 17-én a munkásság egyik vezetője — utalva a halálraítélt munkások megkegyelmezésének lehetőségére — sztrájkban álló társait a munka felvételére hívja fel. A felhívásnak megvolt a kívánt eredménye. Munkatársaik életének megmentése érdekében a

* Ezt az intézményt a kormány 1916-ban hozta létre a munkásság és a munkaadók közötti vitás ügyek intézésére)

sztrájkolók zúgolódás nélkül hagyják el a sztrájktanyát és egy emberként térnek vissza munkahelyeikre."

Végül is a földalatti dolgozók munkaidejét ismét leszállították 8 órára.

Elkészül a Népház...

A kulturális igények jobb kielégítésére épülő Népház ez évben elkészült. A színházi előadásoknak, mozinak, különböző művészeti csoportoknak helyet adó szép épület a mai napig a város legpatinásabb kulturális intézménye.

A Népház az átadás utáni években

Indul a Vida Jenő akna...

Ebben az évben megkezdték a XI. sz. lejtős akna hajtását. A háborús idők okozta létszámhiány és egyéb nehézségek miatt azonban az üzembe lépése évekig elhúzódott. Elkészülte után a MÁK Rt. vezérigazgatójának nevét kapta.

1918.

Újabb sztrájk és az őszirózsás forradalom...

Idézzük újra Vida Jenőt:

"1918. június 9-én az egyre elkeseredettebbé váló hangulat Tatabányán ismét sztrájkban robbant ki. E sztrájk közvetlen oka a munkások gyülekezési és szólásszabadságának megszorítása volt. Tartama tizenkét nap, hatása: a széntermelés további csökkenése, főként a katonai hatóságoknak azon rendelkezése következtében, amellyel 400 fiatal sztrájkoló bányamunkást a hadrakelt sereghez vonultatott be.

Ily helyzetben következett be az október 31-i forradalom, amely hazánk összes bányatelepén a szervezett munkásság fegyelmezettsége folytán általában nem jár nagyobb megrázkódtatásokkal. December 1-vel életbe lép a bizalmi rendszer. Aknánként egy-egy bizalmi férfi kezdi meg működését és üzemi ellenőrként, az üzemvezetővel együtt járja be a munkahelyeket."

A központi gépműhely bővítése ...

A központi gépműhelyt átépítették, felszerelését felújították és öntödét is építettek hozzá. A műhely karbantartó, javító munkája mellett egyre nagyobb szerepet kapott az alkatrészgyártás, sőt gépek, berendezések, mozdonyok gyártása is.

1919.

Szerény építési munkák...

Bányászati beruházás csak a XI-es lejtős akna továbbhajtása volt.

A sűrített levegős meghajtású berendezések egyre nagyobb számban segítik a termelést, ezért egy új kompresszortelep építésébe kezdtek a VIII. sz. akna közelében.

A Tanácsköztársaság napjai ...

Az időszak meglehetősen ellentmondásos volt. Az új hatalom feltehető jó szándékkal próbálta a szociális helyzetet javítani, amihez a háborúban legyengült gazdaság nem feltétlen tudta a szükséges anyagi fedezetet biztosítani.

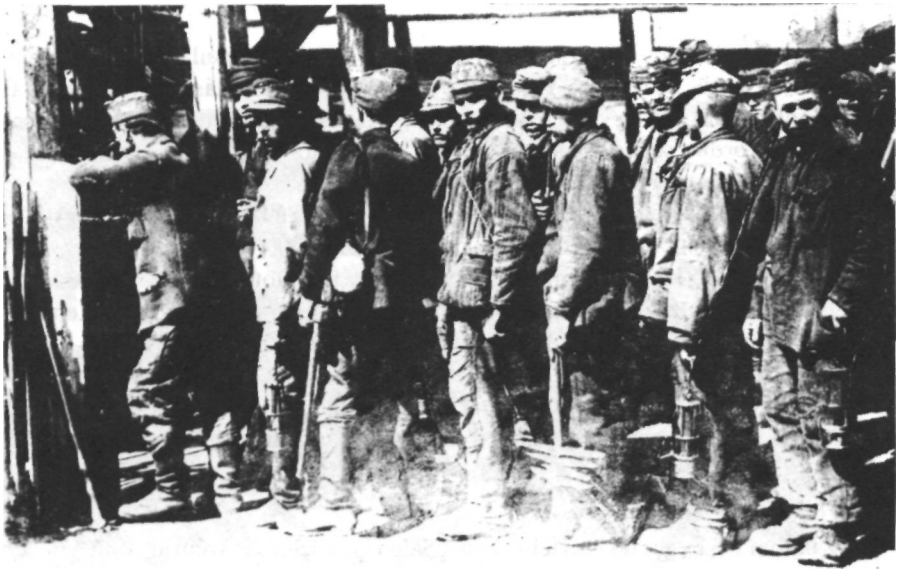

Frontról visszatért bányászok leszállás előtt

Vitathatóbb a termelési rendbe és az üzemek életébe való intenzív beavatkozás, ahol is az erősen politikai indíttatású intézkedések nem igazából vitték előre a vállalati gazdálkodást.

Az esztendő egyéb gondjait és eseményeit is hozzászámítva az év 0,85 millió tonnás széntermelése az 1903. évi szintre esett vissza. Az ország termelése, amely 1913-ban már meghaladta a 10 millió tonnát, mindössze 3,9 millió t volt.

Csendőrsortűz...

A proletárdiktatúra bukása utáni időszakban a jócskán visszaesett termelés és a megfogyatkozott létszám pótlására az igazgatóság ismét vissza akarta állítani a 12 órás munkaidőt. Ez elégedetlenséget és "munkaidő be nem tartási" sztrájkjellegű mozgalmat indított el. Három személy letartóztatása még csak fokozta a rossz hangulatot. Miután a tárgyalások nem vezettek eredményre, a telep munkásai szeptember 6-án tiltakozásul a bányaigazgatóság elé vonultak. Az elmérgesedett helyzetben a Huber csendőr főhadnagy parancsnoksága alatt kivonult csendőrök a tömeg közé lőttek. 7 ember vesztette életét és sokan megsebesültek. (Ennek emlékét őrzi 1951 óta a szeptember első vasárnapján ünnepelt "Bányásznap".) Ekkor már a beteg Tiles János helyett — Rehling Konrád áll az igazgatóság élén. Több, mint húsz év szolgálata alatt nem csak a vállalat életének, de a város kulturális és társadalmi életének is meghatározó személyisége volt.

1920

Trianon éve...

A vesztett háború és az ország nagy részének elvesztése a társulatot is igen nehéz gazdasági helyzetbe hozta. Súlyos gondot okozott a bányafaellátás, mert Erdély és a Felvidék elcsatolásával az eddigi beszerzési források megszűntek. A MÁK Rt. a kormányhoz fordult segítségért és ez esetben is a vasmegyei Németújvár körüli erdőkben kaptak engedélyt bányafa kitermelésére.

A munkáshiány még mindig nyomasztó volt. A háború kitörésekor mintegy hét és félezer ember dolgozott a bányáknál, amíg most alig több, mint ötezer.

Június 15. és 22. között újabb bérkövetelési sztrájk zajlott le, amelynek eredménye 20 %-os béremelés és a túlóradíjak felemelése volt. Ekkor vezették be — Rehling Konrád javaslatára — az 5—10 éve dolgozó munkások számára az évi 3—8 nap fizetett szabadságot.

A termelés ugyanebben az évben már meghaladta az egymillió tonnát, de a termelés további növelése csak a gépesítés fokozásával látszott megoldhatónak.

Megjelenik a Salgó...

A trianoni békeszerződés értelmében a Salgó igen jelentős szénvagyonú bányái Románia területére kerültek. Elmaradtak a külföldi szállítások is, ezért a hazai pia-

con megélénkült a kereslet a szén iránt. A Salgó vezetése megbízta Vitális István hírneves geológust, hogy a Dunántúl területén keressen termelésre alkalmas szén területeket. Vitális hozzájutott a MÁK régi fúrásainak jegyzőkönyveihez és arra a helyes következtetésre jutott, hogy az azokban elért mészkő, illetve dolomit nem az alaphegység, hanem eocénkorú és alatta még lehet szén.

Javaslatára a Salgó a terület birtokosával 1920. október 8-án kutatási és kiaknázási haszonbérleti szerződést kötött azzal a kikötéssel, hogy ott 1928-ig bányát nyit.

A MÁK-ot természetesen izgatta az örök rivális megjelenése közvetlenül a szomszédban és hogy megnyugtassa magát a korábbi eredménytelen fúrások helyessége felől, Taeger Henrik geológustól kért még egy utólagos szakvéleményt.

Gangos lakások...

Az újtelepi lakásépítkezések során ebben az évben teljesen új típusú négylakásos munkásházak építését kezdték meg.

A gazdasági udvarral és háztáji gazdálkodásra is alkalmas kerttel övezett épületek "gangos" házak néven kerültek a köztudatba. Ez időtől kezdve a VI-os és VII-es lakótelep után, a később kialakult lakótelepeken is (25 ház, 28 ház) ez az építési forma vált uralkodóvá.

Érdekességként megemlíthető, hogy a következő évtől fogva öt éven át a vállalat a lakóépületeket nem a saját tőkéjéből, hanem ún. "inkamerális" alapból építhette. Ez az alap úgy képződött, hogy a kormány a nagy munkás- és lakáshiányra való

A "gangos házak"

tekintettel megengedte, hogy a társulat minden mázsa eladott szén árához még 6 fillért hozzátehessen.

Liptákok...

Ha a régi Tatabányáról esik szó gyakran hallani ezt a kifejezést. Ők voltak azok a Liptó megyei szlovák munkások, akik "kétlakiak" lévén, főleg a téli hónapokra vállaltak bányamunkát. Már a háború előtt is jártak ide, és most a nagy munkáshiányra való tekintettel a vállalat felújította ezt a régi gyakorlatot.

LASSÚ JAVULÁS 1921—1928.

1921

Téves szakvélemény...

Múlt évi megbízatása alapján Taeger Henrik elkészítette szakvéleményét, amelyben a következő megállapítás szerepelt: "... *a feltárt geológiai viszonyok alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a csordakúti—németegyházi terület, dacára a körletében kibontakozó eocénnek és a tatabányai medencéhez való közelségének, nem jelent értéket, mert az eocén nem a tatabányai faciesben, hanem településes kiképzésben jelentkezik, s így bányászati szempontból reményre sem jogosít."*

Ez a tévedés néhány év múlva igen sokba került a MÁK-nak.

Termel a karbidgyár...

A világításra és más — műhelymunkákhoz szükséges gáz előállítására szolgáló karbid, akkoriban fontos ipari anyagnak számított. A bányafához hasonlóan azonban ez is hiánycikké vált, ezért a MÁK a saját gyártás mellett döntött. 1921. január 13-án kezdte meg működését a karbidgyár, amely gázkoksz és égetett mész keverékéből ívfénykemencékben olvasztva állította elő a karbidot.

Üzembe lép az új kompresszortelep első egysége...

Szó volt már róla, hogy a termelésnövelés járható útja a gépesítés fokozása volt. Valamennyi termelő bányaüzemben már a sűrített levegővel működő fúró, réselő, szállítóberendezések sokasága működött és ezek az eszközök folyamatosan szaporodtak. A háború miatt késedelmet szenvedett XI. sz. akna feltáró munkái is folytak, ezért különösen fontos volt, hogy az új turbókompresszoros légsűrítő telep első 10 ezer köbméteres egysége (melyet a következő évben követett a második) üzembe lépjen. Az új telep a szükséges elektromos energiát saját kazánháza és turbogenerátorai segítségével állította elő.

Újabb egészségügyi intézmény...

Noha az 1902-ben itt járt Litschauer Lajos — korábban már idézett — leírásában a különösen jó levegőről írt, az akkori hazai átlagnak megfelelően, elég magas volt a tuberkulotikus betegek száma. Ezért a MÁK ez évben egy 24 ágyas tüdőszanatóriumot építtetett. A 6 kórterem mellett két oldalon fekvőcsarnokok egészítették ki az épületet.

A tüdőszanatórium nem volt túl hosszú életű. 1933-ban a társulat átadta a bányatárspénztárnak, amely azonban anyagi okok miatt működését beszüntette. Először gyenge fizikumú gyerekek felerősítésére szolgáló erdei iskola lett, 1945. után pedig középiskola (jelenleg egészségügyi szakközép).

Tőkeemelés...

A gépesítés növelése és az újonnan tervezett beruházások jelentős összegeket igényeltek, ezért az 1918. majd az 1920. évi után ez évben újabb részvénykibocsátást szavazott meg az igazgatótanács. Ezzel a döntéssel a részvénytársulat alaptőkéje 32 millió koronára emelkedett.

1922

Csendes év...

Túlságosan sok eseményt ez az év nem hozott. Folytatódott a már megkezdett intenzív gépesítés, üzembe lépett az új kompresszortelep második 10 ezer m^3/órás egysége.

Az eddig használatos benzintöltésű biztonsági lámpák helyett az akkumulátoros bányalámpákra való áttérést határozták el és megkezdték fokozatos beszerzésüket.

A "Szénipari"...

Sok idősebb dolgozó emlékszik vissza egy kis büszkeséggel vegyes nosztalgiával arra, hogy annak idején a "Szénipariba" járt. A libadombi "felsőiskolában" (most József Attila iskola) kapott helyet ez az oktatási intézmény. Rendeltetése az volt, hogy az elemi iskolát már befejezett, de még munkába állni nem tudó fiatalok számára egy 2 évig tartó — hasznos ismereteket nyújtó — oktatást adjon. Általában a régebben itt dolgozó, jó bányamunkások azon gyerekei jártak ide, akik később ugyancsak a bányászmesterséget kívánták folytatni és az elemi iskola 6. osztályát jó eredménnyel végezték. A társulat által fenntartott oktatási forma 20 éven át működött.

1923

A Salgó megkezdi a kutatásait ...

A megszerzett jog alapján a Salgó a csordakúti majd később a nagyegyházi medencében megkezdte a kutatófúrásokat, a MÁK nem kis bosszúságára.

Fejlesztési, építési munkák...

Az erőmű ebben az évben egy 15 ezer lóerős turbógenerátorral bővült.

Sor került az agyagtéglagyár bővítésére is.

A felsőgallai vasúti állomás közelében a vízellátás javítása érdekében egy új vízakna mélyítése kezdődött.

Túl az első feltárásokon a XI. sz. aknában is megindultak a fejtési munkák.

7 napos sztrájk...

Áprilisban 7 napos sztrájk állította meg az egyébként már szépen növekvő termelést. A sztrájk oka az volt, hogy az igazgatóság a megszokott 15-i bérfizetési napot 22-re akarta áttenni.

1924

Eredményes Salgó fúrások...

Ahogyan Vitális professzor feltételezte, a csordakúti és nagyegyházi medencékben megtalálták az eocén szenet. A felső szénpadot 4 m-nek, az alsót 9 m-nek észlelték. A megelőző számtalan negatív vélemény után ez az eredmény szakmai körökben igen nagy feltűnést keltett és a MÁK berkeiben számos szemrehányásra és magyarázkodásra adott okot.

Ismét sztrájk...

A háború alatt gyakorlattá vált, hogy a munkások bérük egy részét természetben, vagyis élelmiszerben és ruházati cikkekben kapták meg. Miután ez már nem volt indokolt, január 1 -jén visszatértek a pénzbeli bérfizetésre.

Az infláció azonban — bár csökkent, de — még nem szűnt meg és emiatt a bérek az áraktól elmaradtak. Ennek pótlására a társulat drágasági pótlékot fizetett, de ennek mértékével a munkásság nem értett egyet. A május 8-án kitört sztrájk 5 hétig tartott, mert a megegyezés nehezen jött létre. A sztrájk hatása mindenesetre érezhető volt az éves termelés visszaesésében is.

Újabb bányaüzem *épül*...

Az évfolyamán megkezdődik a XII. sz. lejtős akna mélyítése, majd a következő évben a függőleges aknáé. Az aknák kissé távolabb estek a már felépült szállítópályáktól, ezért az építés idején a kitermeit anyag, *illetve* az *építkezéshez* szükséges anyagok szállítása egy — a X-es középállomásra vezető — kisvasúti pályán történt, mégpedig lóvontatással. Amikor a szenet elérték, 2 db Cornides típusú autós vontatót állítottak be, amelyekhez azonban lóvontatáshoz készült igáskocsikat kapcsoltak. A végleges szállítóberendezés elkészülte után az akna — amelyet Rehling Konrád bányaigazgatóról neveztek el — már függőpályán szállította szenét az osztályozóra.

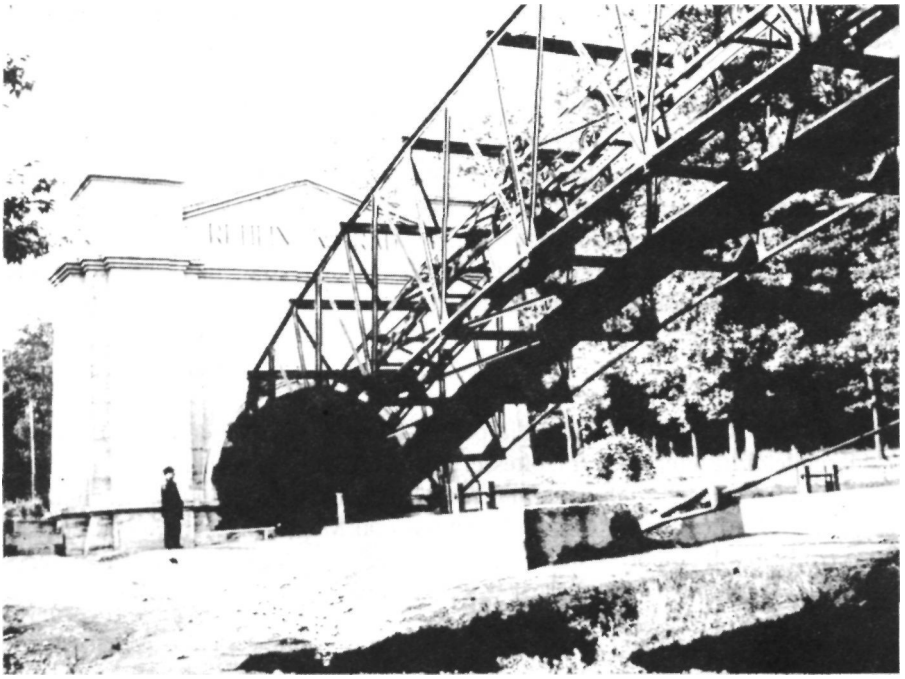

A XII. sz. Rehling Konrád lejtős akna

Ebben az évben adták át a tiszti kaszinó "magyar szecessziós" stílusú épületét (a mai VIDUS székházat) is.

1925

Per a hitbizománnyal...

A MÁK és az Esterházy hitbizomány közötti — már évek óta tartó — vita egyre inkább elmérgesedett. Az ellentétek akkor kezdődtek, amikor az uradalom rájött, hogy az 1897-es haszonbérleti szerződésben bányaművelési célokra — nevezetesen száraztömedék anyag kitermelésére — átadott területeket a MÁK már nem az eredeti célra, hanem a cementgyártáshoz szükséges márga kitermeléséhez használja fel. Szó ami szó, a jogilag igen alapos gonddal megfogalmazott kikötések szerint ez valóban szerződésszegés volt, amit a MÁK csak igen jelentős pénzáldozat árán tudott rendezni.

A siker láttán az uradalom vérszemet kapott és egy 14 pontos szerződésszegés sorozatot állított össze, majd a haszonbérleti szerződés hatálytalanítását kérte, azt követelve, hogy a bányaüzemek minden ellenérték nélkül szálljanak át az uradalomra.

Miután ilyen kérdésben érdemben megegyezni igen nehéz, az ügy a győri hitbizományi bíróság elé került ítéletre azonban mégsem került sor, miután a MÁK újabb

nagy pénzáldozattal és a grófnak igazgatósági taggá választásával mégis csak megegyezett.

Az eddigi leghosszabb sztrájk...

A társulat anyagi terheit a február 3-án kitört és 10 hétig tartó sztrájk is növelte. Kiváltó oka azt volt, hogy a MÁK a 8 órás műszakot "tiszta" munkaidőnek kívánta tekinteni, vagyis hogy a váltás a munkahelyen történjen. Ez a ki és beszállást figyelembe véve háromnegyed, egyórás munkaidő növekedést eredményezett volna. Igen sokszori eredménytelen tárgyalás után végül megállapodtak abban, hogy a váltás úgy, mint eddig a felolvasóteremben lesz', de a munkaidő kétszer negyedórával meghosszabbodik.

Rendelőbővítés és strand...

Az állandóan növekvő lakosság járóbeteg-ellátásának kielégítésére az 1913-ban épült rendelőintézetet emeletráépítéssel bővítették. Ebben az évben kezdte meg működését a hármas tagozódású — munkás, altiszti, tiszti — strand is. A "munkás" medence 100 m hosszával abban az időben nem csak Magyarországon, de Európában is egyedülálló volt és sportszempontból is különleges lehetőséget nyújtott. A "Cseri" strand — amely nevet a helyi zsargon a "Cserkésztó" elnevezésből alakította ki — mai napig is az ország egyik legszebb fekvésű strandja.

Orvosi rendelő az emeletráépítés után

1926

A MÁK vagyona ...

A kormány a már teljesen inflálódott korona helyett új pénznem bevezetését határozta el, (1927. január 1 -jén lépett életbe a Pengő) és egyben elrendelte, hogy a vállalatok ún. újraértékelési mérleget készítsenek az 1925. január 1-jei állapotnak megfelelően. Az áprilisi közgyűlésen jóváhagyott mérleg szerint a MÁK tiszta vagyona 72,6 millió pengő volt. A részvényeket darabonként 200 pengőre értékelték, így a 242 ezer db részvény tőkeértéke 48,4 millió pengőt tett ki. Nehéz ma már összehasonlítást tenni, de hatalmas vagyon volt, hiszen a 30-as évek ma is ismert slágere szerint "havi 200 pengő fix-szel az ember könnyen viccel(t)..."

A Salgó visszalép...

Amióta kiderült, hogy Csordakúton és Nagyegyházán szén van — a MÁK mindent elkövetett, hogy megszabaduljon az örökvetélytárs nemkívánatos közelségétől. Hosszas manőverezés után végül is — az 1926. márc. 30-án kötött adásvételi szerződéssel — a földbirtokos örököseitől sikerült megvennie a tulajdonukban lévő terület alatti szénvagyont. Mindezért (akkor még koronában) mintegy 2,8 millió pengőnek megfelelő összeget fizetett.

Most, hogy a MÁK lett a haszonbérbe adó tulajdonos, ez a jogviszony a Salgónak már nem lett volna kívánatos. Azon kívül nem igen tudott volna annak a korábbi vállalásának eleget tenni, hogy 1928-ban megnyitja az első bányát és 1950-ig lefejti a területet. Így aztán hajlandó volt egyezséget kötni. Lemondása fejében MÁK-tól kutatási költségek címnén 2 millió P-t kapott és megkapta a közös handlovai (Nyitrabánya) szénbányászat MÁK tulajdonában lévő (50 %) részvényeit is.

Ez az akció összességében mintegy 6 millió P-be került. A november 6-i igazgatósági ülésen — ahol is a megvételről döntöttek, nem volt ugyan teljes az egyetértés, de végül is — nem kis mértékben tekintélyi okokból — a vétel mellett maradtak.

Jutott azért pénz fejlesztésre is. A brikettgyárat egy téglabrikettet előállító részleggel bővítették.

Az ótelepi osztályozót új vasúti vágánnyal összekötötték a felsőgallai rendező pályaudvarral és ezzel a bánhidai szénfeladást megszüntették.

1927

Javuló tendenciák...

A szénpiac élénkülőben volt. Egyrészt, mert az angol bányászok múlt évi több, mint 6 hónapos sztrájkja miatt a nyugat-európai piacon szénhiány volt, másrészt a gazdasági élet is fellendülőben volt. Az azonban kiderült, hogy a magas fuvarköltségek miatt a távolabbi piacokon tartósan nem lehet megmaradni.

Újabb harc és újabb egyezség a Salgóval...

A "Magyar Dunántúli Villamossági Rt." a Budapest—Hegyeshalom vasútvonal villamosítására új erőművet szándékozott építeni. A MÁK a gyengébb minőségű —

de az erőmű számára megfelelő fűtőértékű — palás szenét igen kedvező áron (10,40 P/t) ajánlotta fel. A Salgó várpalotai lignitbányája számára szerette volna a szállítást elnyerni, ezért azt híresztelte el, hogy Tatabányának nincs elegendő palás szene ahhoz, hogy az erőművet hosszabb távon ellássa. A Pénzügyminisztérium bizottságot küldött ki és annak megnyugtató jelentése alapján az erőmű mégiscsak Bánhidán épült fel.

A "csordakút—nagyegyházi" megegyezés után a MÁK és a Salgó szerződéses megállapodást kötött, amelyben a Dunántúlon szóba jöhető szénlelőhelyeket egymás között felosztották. A szerződés 10 évre szólt és a felsorolásban a MÁK-nak 60 község jutott, a Salgónak pedig 131. Ezen megállapodás alapján került egyébként a MÁK birtokába vissza az oroszlány—bokodi szénterület, melyet a vállalat saját földtani szolgálata korábban ugyancsak értéktelennek minősített.

Fürdők...

A Mésztelepen felépült zuhany- és kádfürdő mellett ebben az évben kezdi működését a Gőzfürdő. A kisebb úszómedencével is ellátott 70 kabinos nedves és száraz gőzkamrával felszerelt fürdő alagsori részében iszap- és egyéb hidroterápiás, illetve fizikoterápiás kezelésre is lehetőség volt.

Új központi raktár...

Az egyre bővülő ipari tevékenység nagy mennyiségű és igen sokféle anyagot, alkatrészt igényelt. A korszerűbb anyaggazdálkodás érdekében — a már kezdettől fogva is központos anyagellátás — az erőmű közelében felépült új telephelyére költözött, ahol tágas raktárak és kiépített rakodóterek álltak rendelkezésre. Az anyagkiszállítást az üzemekhez a bányavasút segítségével végezték.

A nagy mennyiségű bányafa tárolására külön központi fatelep szolgált. Itt történt a fák méretre vágása, valamint a bélésdeszkák készítése. A 20-as évek elejétől külön fűrészüzemmel is rendelkezett.

1928

Bauxitcementgyár...

A MÁK szakemberei már néhány évvel ezelőtt kidolgozták a portlandcementnél gyorsabban kötő és olcsóbban előállítható — bauxitcement gyártási eljárását és szabadalmaztatták is. Ugyanebben az időben Voisin francia mérnök is hasonló szabadalmat jelentett be. A MÁK, hogy a gyártás kizárólagos jogát biztosítsa, tárgyalásba kezdett a franciákkal. Miután ez eredményesen zárult, hozzáfogtak a bauxitcementgyár építéséhez, amely ez év májusában kezdte meg a termelést. A gyártás alapanyagául a helybeli mészkő és a gánti bauxit is szolgált. A "Citadur" márkanéven forgalmazott, piros zsákba csomagolt bauxitcement hamar népszerűvé vált. Később jelentkezett hátrányos tulajdonságai miatt gyártását 1942-ben beszüntették.

A portlandcementgyár kapacitását is növelték egy nagymennyiségű körkemence beépítésével. Nem ezen múlott, hogy a rövidesen beköszöntő általános gazdasági válság miatt csak több, mint tíz év múlva emelkedhetett a termelése.

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉVEI 1929—1933.

1929

Részleges gépkocsiszállítás...

A külszíni anyag- és személyszállítást a huszas évek közepéig kizárólag lovas fogatokkal végezték. A társulat istállóüzeméhez átlag 50—60 ló, 20—25 igáskocsi, 6—7 személyszállítókocsi, 2 öntöző, 2 halottas, 2 betegszállító és 1 fertőtlenítő kocsi tartozott. A XII. akna mélyítésénél már szó volt a két vontató üzembe állításáról.

Nagyobb fejlődést ez az év hozott, amikor is 9 teherautó (ebből 6 pótkocsis), 7 személyautó, 1 bányamentő, 1 mentő, valamint 1 tűzoltó autó állt a szállítás szolgálatába.

Templom és munkáskaszinó...

December 8-án szentelték fel a VII-es telepen a magyaros motívumú, román stílusú, a "Szent család" tiszteletére épített templomot. Az építés műszaki érdekes-

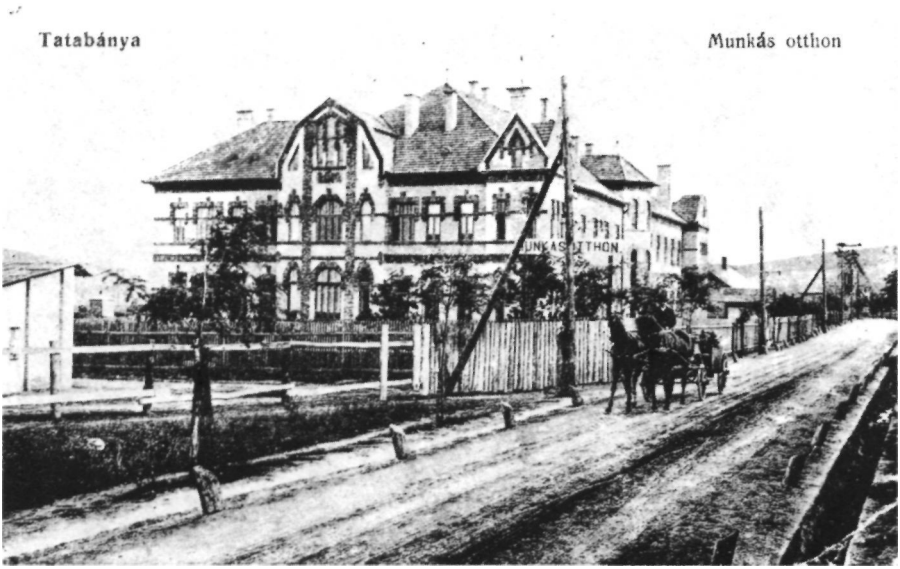

Az újtelepi Munkásotthon a 20-as évek végén

sége, hogy a bányabeli süllyedések ellensúlyozására kettős alapzattal építették. Talán még ma is állhatna, ha a 60-as években nem bontják le.

Bővítés után ez évben adták át a VI-os akna közelében épült munkásotthont. A nagy méretű, építészetileg is mutatós kaszinó igen jól felszerelt, közkedvelt szórakozóhelyvolt és nagy forgalmú könyvtárral is rendelkezett. Háború után "Sztahanovista Klub" néven volt ismert. Helyét ma emlékkő jelöli.

Az első palatörő...

A rövidesen felépülő bánhidai erőmű számára szigorú minőségi előírások szerint kellett a palásszenet szállítani. Ennek biztosítására a VI-os középállomás mellett felépült egy palatörő, ahol a szén 40 mm szemnagyságra való letörése és az állandó kalóriaérték biztosításához szükséges keverés mellett a mérlegelést is elvégezték. A szállítás a törőtől az erőműig 5,7 km-es külön függőpályán történt.

1930

A válság érezhető jelei...

A hazai ipar támogatását célzó kormányintézkedések az előző évben még lehetővé tették, hogy a világpiaci helyzet súlyosbodása ellenére a MÁK termelése növekedni is tudott. 1930-ra azonban a válság hatásait már nem lehetett kikerülni. Az éves termelés a megelőző évhez képest közel 300 ezer tonnával csökkent.

A négy évig tartó világgazdasági válság az egész hazai szénbányászat fejlődését is rendkívüli mértékben gátolta. Világszerte ársüllyedés, termelés visszaesés, minden eddiginél nagyobb munkanélküliség következett be. Mindezeken túl a nemzetek

Fejtési munka kézifúróval, csákánnyal, lapáttal

egymástól való elzárkózottsága, az önellátásra való törekvés is növelte a nehézségeket. A hazai helyzetet még a trianoni szerződés — ránk nézve hátrányos szakcióinak — merev értelmezése is súlyosbította.

Rendkívüli munkaszüneti napok...

A csökkenő termelés értelemszerűen magával hozta a munkások foglalkoztatási lehetőségének csökkenését is. A szociálisan igen nehéz kérdés megoldására a MÁK az ilyen esetben általában szokásos elbocsátások helyett, rendkívüli munkaszüneti napok bevezetését határozta el. Ez a helyzet kedvezőbb volt ugyan a munkanélküliségnél, a válság mélyülésével a rendkívüli munkaszüneti napok száma azonban egyre jobban nőtt (1932-ben 73, 1933-ban 91, 1934-ben 79), így a munkásság életkörülményei is egyre rosszabbak lettek, és egyre inkább eladósodtak.

1931

Szénlepárló...

A szénlepárlás olyan folyamat, ahol a szenet levegőtől elzárt térben hevítve, abból magasabb értékű és iparilag jobban hasznosítható vegyipari anyagokat nyernek. A tatabányai, jó minőségű, magas illóanyag és kátránytartalmú szén kiválóan alkalmas volt erre a célra. A lepárlás gondolatát Vida Jenő — német tapasztalatokra hivatkozva — már 1920-ban felvetette. Először angol, majd később francia szakemberekkel vették fel a kapcsolatot. Végül is egy francia szabadalom mellett kötöttek ki. Miután a próbaüzemi kísérletek sikeresek voltak, felépítették az üzemet, amely ez évben kezdte meg a termelést. A lepárlásból kátrányféleségeket, paraffint, szurkot és benzint állítottak elő. A visszamaradt ún. kokszot briketté dolgozták fel. A szénlepárló termékeinek mindenkor jó piaca volt. Az üzemet később kátrányfeldolgozó egészítette ki.

Szigorú kormányintézkedések...

A nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel a kormány szigorú pénzügyi intézkedéseket hozott. A bankzárlat és a deviza kényszergazdálkodás mellett ún. "transzfermoratórium"-ot rendelt el. Ez a MÁK számára azt jelentette, hogy az 1901-ben felvett svájci kölcsön törlesztését és kamatait — fizetési képessége ellenére — nem utalhatta át a külföldi részvényeseknek, hanem a Nemzeti Bank Külföldi Hitelezők Alapja javára kellett befizetnie.

A Síkvölgyi akna indítása...

Ez évben indult a bányaüzem lejtős aknája, majd a következő évben megkezdődött a függőleges akna mélyítése is. A bányaüzem nevét, a soron következő XIII-as szám elkerülésére kapta. Későbbi sorsát megismerve, a baljós sorszám elhagyása mégsem hozott neki szerencsét.

1932

Növekvő brikett-termelés...

A fokozódó gazdasági válság ellenére is sajátos helyzet alakult ki a brikettgyártásnál. A kormány ebben az időszakban igen erősen korlátozta a magas fűtőértékű külföldi szenek behozatalát. A fogyasztók érdeklődése ezért az ugyancsak kiváló fűtőértékű "tatai" brikett — most már kokszbrikett is — felé fordult. A brikettgyárat korszerűsítették és bővítették, úgy hogy ebben az évben a 221 ezer tonnás együttes (szén és kokszbrikett) termelése fennállása óta a legmagasabb volt. (Csak 1958-tól kezdődően szárnyalták túl ezt az eredményt.)

1933

Termelési mélypont...

A gazdasági válság korszakának termelési mélypontja volt ez az év. Az 1,33 millió tonnás termelés közel félmillióval volt kevesebb az 1929. évinél.

Szénadó...

A szénbányászat — köztük a tatabányai — terheit és nehézségeit növelte a júniusban bevezetett új közteher, a szénadó. Ennek közvetett célja a legrosszabb helyzetben lévő termelési ág, a mezőgazdaság támogatása volt.

AZ ÚJABB FELEMELKEDÉSTŐL AZ ÁLLAMOSÍTÁSIG 1934—1946.

1934

Lassú emelkedés...

A rendkívüli munkaszüneti napok rendszere még fennállt ugyan, de a javulás jelei már mutatkoztak. Igaz, hogy a termelés csak mintegy 90 ezer tonnával nőtt az előző évihez képest, de mégiscsak növekvő tendencia volt.

Befejeződött a síkvölgyi aknapár mélyítése és elkészült az aknák szállítóberendezése is.

1935

Séta a bányatelepen...

Az eddig eltelt évek építési munkáinál számot adtunk egy-egy jelentősebb közintézmény elkészültéről. Most, hogy éppen 40 esztendő telt el a tényleges kutatási munkák megindulásától, tegyünk egy képzeletbeli sétát, a három fő részből (Ó- vagy Öregtelep, Újtelep és Mésztelep) álló településen.

A mésztelepi élelemtár

Az ótelepi élelemtár (Konzum) csemege részlege

Összesen 1518 épület áll már, amiből 381 az üzemi és középület, 1137 pedig lakóház, több, mint 6 ezer lakással.

Az egészségügyi ellátást bányakórház, járványkórház, tüdőbeteg szanatórium és 4 rendelőintézet, valamint házi gyógyszertár látja el, 9 szakorvos, 1 fogorvos és 4 gyógyszerész segítségével.

Köztisztasági célokra a gőzfürdő mellett még három üzemi kád- és zuhanyfürdő szolgál.

A közellátást 3 élelemtár, 8 tejcsarnok, 11 étterem, vendéglő és kocsma, 8 mészárszék, 1 gépesített sütöde és 1 szódagyár végzi.

A bányatelepi oktatás 8 elemi iskola 62 tantermében 65 tanító vezetésével folyik. A tankönyv- és tanszerellátást a társulat biztosít ja. A kisgyermekek számára 3 óvoda áll rendelkezésre 9 óvónővel.

A sportklubnak már több, mint 800 tagja van, akiknek sportpálya, tornaterem, egyesületi helyiség és egy 100 méteres versenyuszoda áll a rendelkezésére.

A szórakozás központja a 750 személyes nézőterű, forgószínpaddal felszerelt Népház. Egyéb jellegű szórakozásokra 3 munkás, 2 altiszti és 1 tisztviselői kaszinó és iparoskör áll rendelkezésre, valamennyi könyvtárral, valamint olvasó és játékteremmel.

30 tagú bányászzenekar, 75 tagú dalárda és műkedvelő színjátszó csoportok színesítik a kulturális életet.

A felsorolt intézmények mindegyikét a részvénytársulat építtette és tartotta fenn az egészségügyi intézmények kivételével, amelyek a Bánytárspénztárhoz tartoztak.

A dolgozók kulturális hozzájárulása havi 30—50 fillér volt, amit a bérből vontak le. Mondják, hogy Rehling Konrád bányaigazgató rendszeresen látogatta a színházi és mozi bemutató előadásokat, amelyek akkor kezdődtek, amikor ő megérkezett. Úgy hírlik pontos ember volt.

Ebben az időben mintegy 23—24 ezer ember él a bányatelepeken, akik közül kb. 6800 a vállalat alkalmazottja.

A már említett egészségügyi és oktatási alkalmazottak mellett 69 tisztviselő, 21 segédtiszt, 412 altiszt és mintegy 6300 munkásból áll a létszám. (A felsorolt adatok Berényi Oszkár bányatárspénztári ügyvezető 1935 nyarán megjelent tanulmányából származnak.)

Tűz a IX-es aknán....

Szomorúan emlékezetes szerencsétlenség történt július 14-én egy vasárnapi napon.

Az üzem főkihúzó légvágatában a szén öngyulladása és az ennek nyomán lángra lobbant faácsolatok hatalmas bányatüzet okoztak. Az oltási munkák során egy bányamérnök és három váját életét vesztette. A mentésnél megnyilvánuló bajtársi összetartás a kötelességteljesítés és önfeláldozás megható példáját szolgáltatta. (A

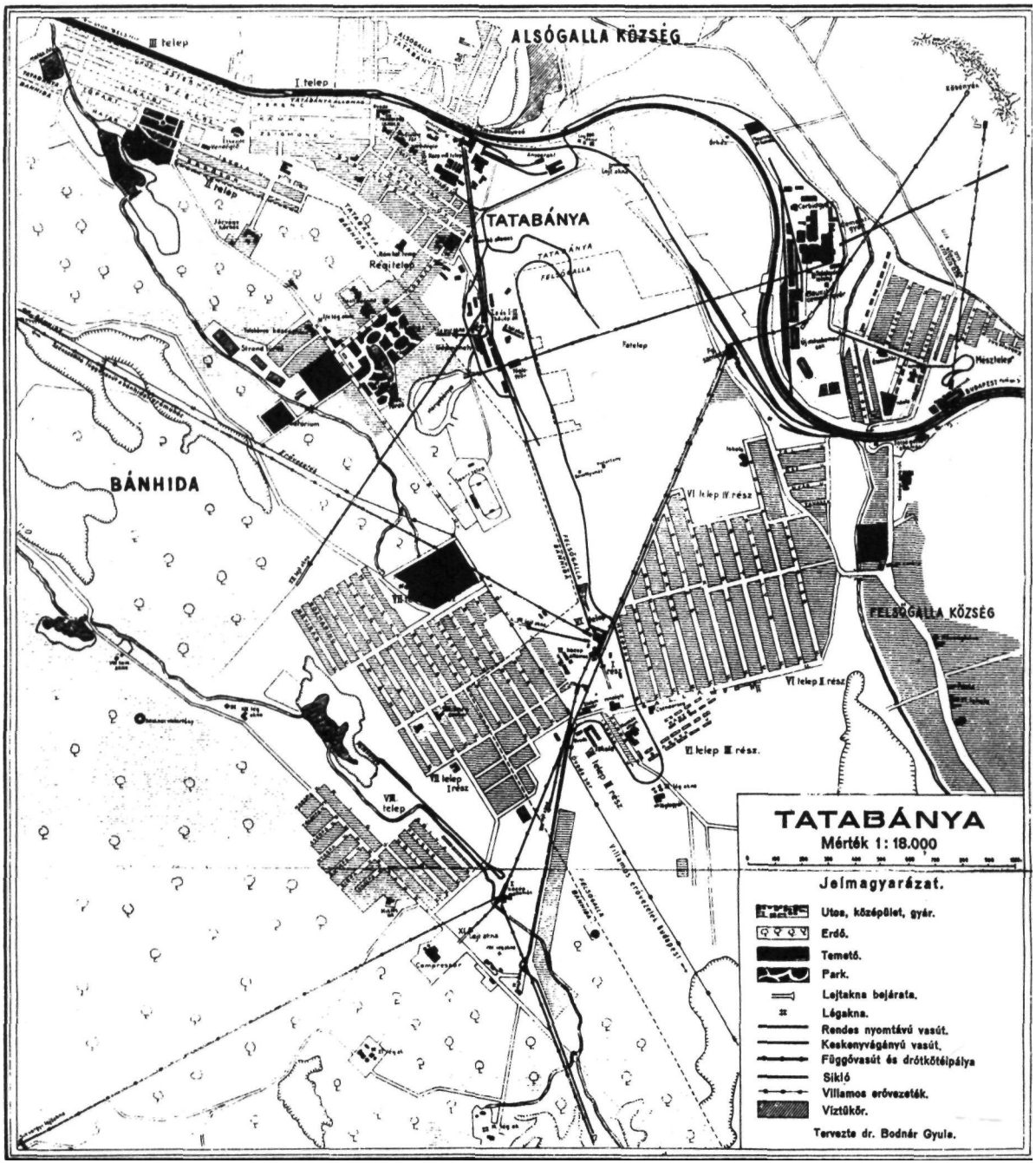
ALSÓGALLA KÖZSÉG
TATABÁNYA
BÁNHIDA
FELSŐGALLA KÖZSÉG
III telep
I telep
II telep
Régitelep
Fatelep
Mésztelep
VI telep IV rész
VI telep I rész
VI telep III rész
VII telep I rész
VII telep
Compressor
TATABÁNYA
Mérték 1 : 18.000
Jelmagyarázat.
Utca, középület, gyár.
Erdő.
Temető.
Park.
Lejtakna bejárata.
Légakna.
Rendes nyomtávú vasút.
Keskenyvágányú vasút.
Függővasút és drótkötélpálya
Sikló
Villamos erővezeték.
Víztükör.
Tervezte dr. Bodnár Gyula.

mentési munkát irányító ifj. Grósz István bányamérnök, akinek egy rázuhanó széntömb a lábát törte, úgy intézkedett, hogy először a többi sebesültet mentsék ki. Amire érte visszamentek, a keletkezett füstben és gázokban már életét vesztette.) A tűz hatalmas károkat okozott. A függőakna berendezése teljesen kiégett és a nagy hőségtől megolvadt aknatorony az aknába zuhant.

1936

További lassú fejlődés...

A termelés ebben az évben mintegy 50 ezer tonnával növekedett, de még mindig az 1929-es — háború utáni legjobb év — alatt maradt.

Új bányaként a XIV. sz. lejtős akna indult (függőaknája a következő évben) és sor került az osztályozói berendezések korszerű kiegészítésére is.

1937

Az oroszlányi medence bányászata...

Ebben az évben kezdődött a szomszédos oroszlányi szénmedencében az első akna mélyítése. Amint tudjuk a medence szén termelési joga a MÁK—Salgó 1927. évi megegyezése után a MÁK tulajdonába került és bányászata 1956. december 31-ig az, 1951-es év kivételével, a tatabányai bányászathoz tartozott. Az 1957. január 1-jétől önálló oroszlányi szénbányászat monográfiája a közelmúltban jelent meg, ezért ez a könyv sem a medence földtani ismertetésével, sem az építés és termelés kérdéseivel nem foglalkozik. Ahol éppen szükséges egy-egy mondat utal a fontosabb eseményekre.

Talán még annyi megjegyzés, hogy a hagyományos akna jelölési rendszerben XVI-tól kezdődően az oroszlányi aknák foglalják el a sorban következő számokat. Ezért a XV-nél abbamaradt tatabányai bányák számozása később más rendszerben folytatódik.

Elkészült az új aknapár...

A XIV. sz. üzem mindkét aknája elkészült és a Szent Istvánról elnevezett aknában megindult a feltárás, majd rövidesen a termelés is.

1938

Ferroszilícium gyártás...

A karbidgyár berendezése elvileg alkalmas volt a kohászati adalékanyagként használt ferroszilícium gyártására is. Ezért az üzemet kibővítették és felváltva gyártottak karbidot, illetve ferroszilíciumot.

Megkezdik az alumíniumkohó építését...

A szénpiacon még mindig nehezen értékesíthető palás szén és az osztályozásnál visszamaradt porszén hasznosításának továbbra is az volt a leggazdaságosabb módszere, hogy áramtermelésre használják fel. Az így termelt energiát azonban jól is kellett hasznosítani. Ezért is merült fel a villamosenergia-igényes alumíniumgyártás

gondolata. Ehhez hozzájárult még az is, hogy a háború előszele már érezhető volt és a hadiiparnak egyre több alumíniumra volt szüksége.

A kohászati berendezések tervezési munkáit a gyártási szabadalmat átadó norvég cég végezte. A MÁK természetesen az alumíniumkohászatban járatos szakemberekkel sem rendelkezett és üzleti féltékenység miatt hazai partnerre sem számíthatott. Ezért francia részvényesei segítségével a kiválasztott szakembereket Franciaországba küldték egy hasonló technológiájú céghez, a gyártási eljárás tanulmányozására.

A szükséges engedélyek elnyerése után a kohó építése ebben az évben megkezdődött.

1939

Az első nagyobb vízbetörés ...

Az ez ideig legvízveszélyesebbnek bizonyuló VI. sz. aknában augusztus hó folyamán egy mintegy 7,5 m /perc hozamú vízbetörést kaptak, amely a szénmedencében az eddigi legnagyobb volt. A vízbetörés kezelésére a következő évben egy külön függőleges vízaknát mélyítettek. A befogott és kiemelt vizet az alumíniumkohó hűtővizeként hasznosították.

Új üzem a tömedékhomok-ellátásra...

Az aknák közelében rendelkezésre álló és vízsugárral jól jövesztheto homokvagyon, egyre több helyen kimerült. Miután még kizárólag csak iszaptömedékeléses fejtésmódokkal folyt a termelés, a tömedékhomok-ellátás továbbra is létkérdés maradt. A központtól kissé távolabb, Síkvölgy-pusztán mintegy 10 millió m jó minőségű homokvagyon állt rendelkezésre. Ez év október elején itt kezdte meg termelését az önálló Homoküzem, Ganz-gyártmányú serleges kotrókkal. A kitermelt homok mozdonyvontatatású 2,5 m -es oldalürítős kocsikból álló vonatokban jutott el a feladóállomásra, onnan pedig billenős csillékbe átrakva — kötélpályán — az üzemekhez.

Ismét 2 millió felett....

A lassan növekvő termelés ebben az évben elérte a 2,3 millió tonnát. A háborús készülődés hatása már az előző évben is érezhető volt, amikor is a napi eladás már több ízben meghaladta a napi termelést és így a vállalat fokozatosan megszabadult a korábban eladhatatlan, felhalmozott készletektől.

1940

Indul az Alukohó...

Az év elején meginduló kohó üzembe helyezése meglehetősen sok gonddal járt. Miután hiányoztak a tapasztalt szakemberek, Vida Jenő Csepelről csábított át

Az 1940-ben készült felvételen középen Rehling Konrád tatabányai bányaigazgató, jobboldalon fokossal Vida Jenő a MÁK Rt. elnök-vezérigazgatója, balszélen Vízer Vilmos műszaki vezérigazgató

munkásokat és művezetőket nagyobb fizetés ígéretével, de ők sem bizonyultak igazán jó szakembereknek. Végül két Ausztriából hazatért idős szakmunkás és külföldi tanácsadók segítségével estek túl a kezdeti nehézségeken.

A "békeidő" utolsó aknája a tatabányai medencében...

Az ország háborúba lépése előtt a szénmedencében utolsóként telepített XV. sz. aknapár kihaj tása ebben az évben kezdődött és a következő évben be is fejeződött (az oroszlányi medencében még indult 1942-ben új akna).

Ez volt egyébként a medencében a legmélyebb aknaüzem, amelynek szállítása még lejtős aknával történt. A 286 m mélységre lehatoló akna a maga 853 méterével a medence leghosszabb lejtős aknája volt

Sztrájk, több, mint egy hónapig...

Október 15-én Salgótarján, Dorog, Tokod, majd Pécs bányászai után a tatabányaiak is beszüntették a munkát. Nem csak a bányákban, hanem a MÁK valamennyi külszíni üzemében és gyárában is.

A sztrájk bér és szociális jellegű követelésekkel indult. Később az egyre jobban aktivizálódó Nyilaskeresztes Párt a saját politikai célkitűzéseit helyezte előtérbe. Bár október vége felé volt részleges munkafelvétel is, a sztrájk — jelentős katonai erők igénybevételével — csak november 18-án fejeződött be véglegesen. Ha nem is az eredeti követelések mértékében, de mégis eredménnyel járt, mert részleges bér-

emelés is történt és az élelemtárakban kiszolgált alapvető élelmi és használati cikkek árát is rögzítették.

1941

MÁK jubileum...

A "Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat" ebben az évben ünnepelte 50 éves fennállását.

Többször volt már szó arról, hogy a MÁK európai színvonalú nagyvállalat volt. Nagyságáról talán minden szövegnél többet mond az a vállalati "családfa", amely a jubileumi közgyűlés beszámolójának borítólapját díszítette.

Az első omlasztásos frontfejtés...

Az eddig egyeduralkodó iszaptömedékeléses fejtések mellett a XIV. sz. aknában, a főtelep felett fekvő mintegy 2 m vastag kistelepben elindult az első kísérleti omlasztásos frontfejtés.

Ennél a fejtésmódnál az egy vagy kétszárnyú frontok f őtegondozását úgy végzik, hogy a meghatározott mértékű előrehaladás után, a front teljes hosszában f apillére-ket (máglyákat) építenek be és a pillérek mögött lévő acsolatokat "kirabolják." így az alátámasztás nélkül maradt, kifejtett szakasz beomlik (ha ez magától nem indulna meg, kisebb robbantásokkal "provokálják"). Ez az omladék képezi a fejtés tulajdonképpeni tömedékanyagát. Hogy a folyamat során a pillérek is rabolhatok legyenek, a pillér faanyaga közé rendszerint két sorban síndarabot tesznek és ennek kiütésével a máglya is összeomlik.

Vastagabb telep esetén a lefejtés természetesen több szeletben történik, mindig felülről lefelé haladva. Az összetömörödött omladék alá általában 12—24 hónap után lehet alámenni.

Kezdetben a fejtések biztosítására kizárólag faácsolatokat használtak. Ezt később korszerűbb biztosító eszközök váltják fel, melyekről bevezetésük idejében szó lesz majd.

Az első időkben még furó-robbantó és fejtőkalapácsos módszerrel jövesztett szén szállítását, a szénhomlok teljes hosszában beépített folyamatos szállítóberendezés, az ún. láncos vonszoló vagy közismertebb nevén "kaparószalag" végzi (a kezdeti időszakban függesztett rázott csúszdát használtak). A fejtési kaparóról a szén a front szállítóvágatába beszerelt, ugyancsak folyamatos szállítóberendezésre (kaparó vagy gumiszalag) kerül át és rendszerint ennek a végén töltik csillékbe. Korszerűen felszerelt bányákban kitermelt szén szállítása egészen a külszínig, folyamatos berendezéseken történhet, természetesen csak lejtős aknán át.

Oroszlány—Tatabánya függőkötélpálya...

Ebben az évben készült el a közel 12 km hosszú függőkötélpálya, amelyen az Oroszlányban termelt szén eljutott a tatabányai (ótelepi) osztályozóra. Megemlíteni azért érdemes, mert nem műszaki, hanem üzletpolitikai okból készült. A valamivel

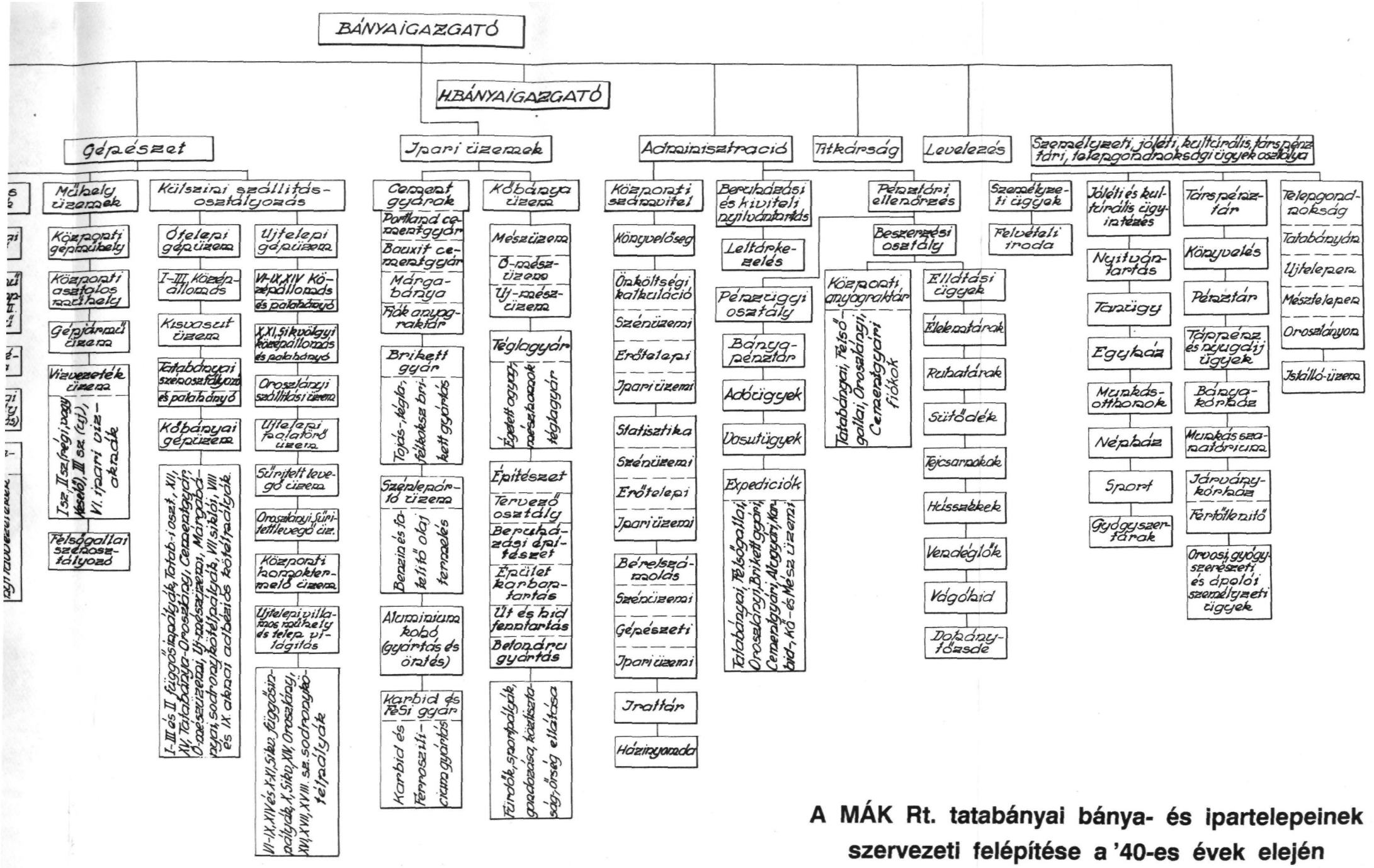

A MÁK Rt. tatabányai bánya- és ipartelepeinek szervezeti felépítése a '40-es évek elején

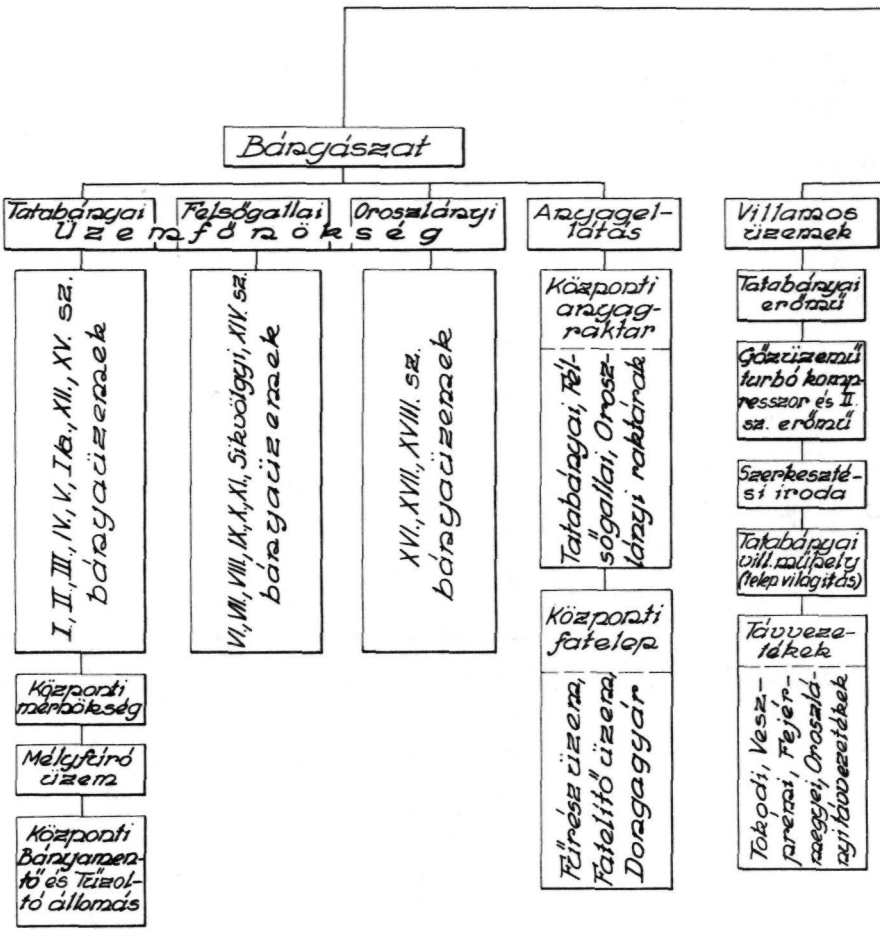
Bányászat
Tatabányai Üzemfőnökség
Felsőgallai Üzemfőnökség
Oroszlányi Üzemfőnökség
Anyagellátás
Villamos üzemek
I., II., III., IV., V., Ia., XII., XV. sz. bányaüzemek
VI., VII., VIII., IX., X., XI., Síkvölgyi, XIV. sz. bányaüzemek
XVI., XVII., XVIII. sz. bányaüzemek
Központi anyagraktár
Tatabányai, Felsőgallai, Oroszlányi raktárak
Központi fatelep
Fűrész üzem, Fatöltő üzem, Dongagyár
Tatabányai erőmű
Gőzüzemű turbó kompresszor és II. sz. erőmű
Szerkesztési iroda
Tatabányai vill. műhely (telep világítás)
Távvezetékek
Tokodi, Vaszparéti, Fejérszegyi, Oroszlányi távvezetékek
Központi mérőkészség
Mélyfúró üzem
Központi Bányamentő és Tűzoltó állomás

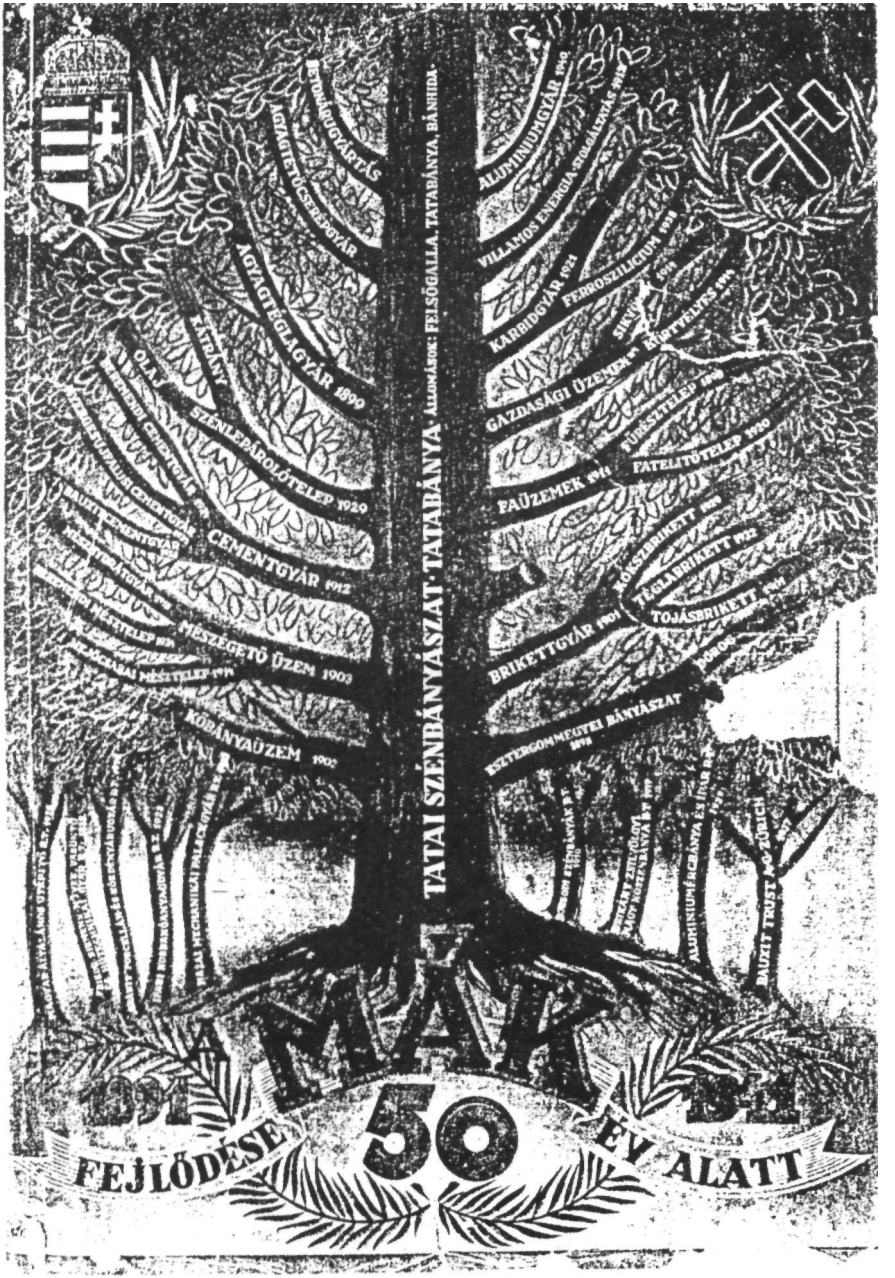

A MÁK Rt „családfája"

gyengébb minőségű oroszlányi szenet külön értékesítve csak olcsóbban lehetett volna eladni. Így viszont — belekeverve az itt termelt szénbe — mint tatabányai terméket, magasabb áron lehetett eladni.

1942

Még folyik a fejlesztési munka...

Az alukohóban a kedvező kereslet kielégítésére újabb két elektrolízis csarnok épült fel. A növekvő villamosenergia-igény kielégítésére újabb 22 ezer lóerős turbógenerátort helyeztek üzembe az erőmű kibővített részében.

A folyamatos lakásépítés mellett felépül egy hattantermes iskola, valamint az új sporttelep (jelenlegi helyén) és a mellette lévő sportház. (Ez utóbbit a 70-es években bontották le.)

Az ez évi 2,627 millió tonnás termelés a "MÁK korszak" legmagasabb eredményevolt.

A korabeli statisztikák szerint az összes alkalmazott száma 11.036 fő.

Augusztus folyamán — több, mint két évtizedes szolgálat után — Rehling Konrád igazgató a MÁK budapesti központjába került. Helyét Csanádi László vette át.

1943

Termel a XV. sz. akna...

Az év során a XV. sz. aknánál elkészült a rakodó, az átkapcsoló állomás (ahol az alvázon kiérkezett csillék függesztőre kerültek) a **II.** sz. középállomásig vezető függőkötélpálya és így ez az akna is bekapcsolódott a termelésbe. Vele együtt a szénmedencének 10 széntermelő üzeme volt, miután öt bánya (az I—II—III—V. és I/a) a szénmezőik kimerülésével az évek során megszűnt.

Ezzel együtt is az éves termelés több, mint 200 ezer tonnával volt kevesebb az előző évinél.

1944

Omlasztásos frontfejtés a XV. aknai főtelepben...

Az 1941-ben végzett XIV. aknai első kísérletek utána a XV. akna főtelepében is bevezetésre került az omlasztásos művelés. Miután a telep mintegy 4,2 m vastag volt, lefejtését két 2,1 m-es szeletben tervezték. Részben mert a merőben új fejtési módszert még nem szokták meg, részben mert a háborús körülmények között a munkafegyelem lazulóban volt, a fejtési magasság betartására kényszerintézkedéseket kellett hozni. Az üzemvezetés olyan fejtési ácsolatokat írt elő, ahol a támfa és a fotegerenda egyforma méretű volt és csak 1,8 m hosszúra vágott bányaf a juthatott a fejtésbe.

Háborús események...

Az év vége felé a háború közvetlenül is elérte Tatabányát. Az október 13-i angol bombázás elsősorban a villamos távvezetékben és a felsőgallai osztályozóban okozott nagyobb károkat.

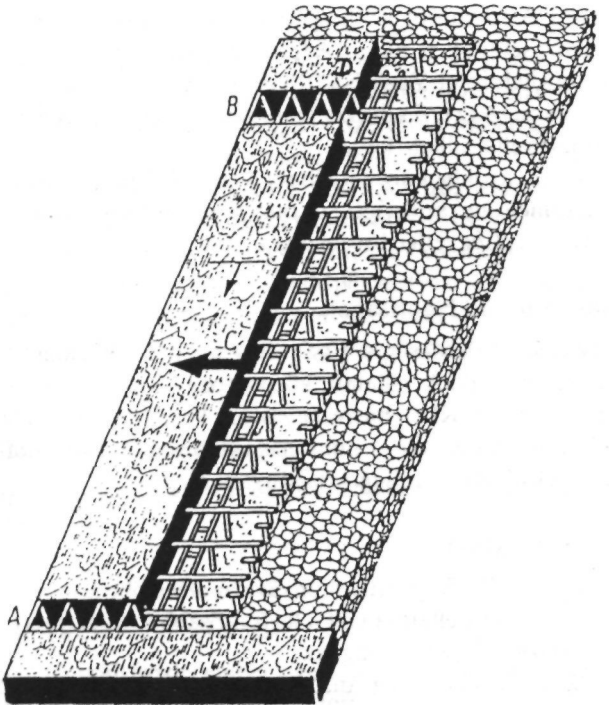

Omlasztásos frontfejtés térbeli képe;
A= szállító- és behúzóvágat B= kihúzólégvágat C= fronthomlok D= vakszárny

December 26-án a szovjet csapatok bevonultak Tatabányára a németek pedig Bánhidáig, illetve XV. akna előtti térségig vonultak vissza.

A bányatelepen folyó harcok miatt a termelés természetesen már szünetelt.

1945

Az év még harcokkal kezdődik...

Miután a német csapatok még a közelben voltak a tüzérségi tevékenység tovább folytatódott a megosztott bányatelepen, amely még egyszer gazdát cserélt, majd a szovjet csapatok március 23-i másodszori bevonulásával a harci cselekmények befejeződtek.

Helyzetkép a harcok után...

A MÁK Rt. 1945. április 5-i igazgatósági ülésének, jegyzőkönyve megállapítja ugyan, hogy: *"Mind a bányák, mind az üzemek általában jó állapotban vannak, a háborús károk elenyészőek "* a tényleges helyzet azért korántsem volt ilyen rózsás.

Igaz ugyan, hogy a harci cselekmények elsősorban a külszíni létesítményekben okoztak károkat, de a március végi harcok során megszűnt áramellátás már a bá-

nyákra is kihatott. A szivattyúk leállása miatt ugyanis részben víz alá kerültek (teljesen csak a legvizesebb VI. sz. akna). A fenntartási és tömedékelési munkák elmaradása is rontotta a helyzetet. Végül is a 10 bányaüzem közül 3 nem volt termelőképes állapotban. Szerencsére az erőműveket már március végére helyre lehetett állítani, így a további romlás elkerülhető lett.

A MÁK raktárai azonban üresen álltak. Nem volt bányafa, nem volt robbanóanyag és még a termeléshez szükséges sok más anyag. Hiányoztak a szállítóeszközök is (az istállóüzemben pl. egyetlen ló sem maradt).

Megalakulnak az üzemi bizottságok...

A vezetés politikai és gazdasági segítségére—de egyben ellenőrzésére is—üzemi bizottságokat választottak. A vállalati központban — az igazgató mellé rendelve központi üzemi bizottság (KÜB) megválasztására került sor. Az igazgatói feladatokat dr. Mohi Rezső látta el, aki — mint magasabb beosztású műszaki vezető — a háborús események alatt mindvégig Tatabányán volt.

Az újrakezdés nehézségei...

Az igazgatóság és a KÜB együttes munkával minél előbb igyekezett megindítani a termelést. Az erőművek ellátása volt a legfontosabb feladat, mert áram kellett a munkához, a kórházaknak, a lakosságnak.

A termelés lassan megindult ugyan, de igen komoly szállítási nehézségek voltak. Ennek elhárítására a vállalat dolgozói — többletmunkát vállalva — részt vettek a megrongálódott vasúti vágányok, hidak helyreállításában, a közelben fellelhető mozdonyok és vasúti vagonok javításában, hogy a szénszállítás — pl. a budapesti kórházak számára — mielőbb megindulhasson.

A műszaki-anyagi jellegű gondok mellett igen nehéz helyzetben volt a munkásság is. Nem volt élelem, nem volt ruházati cikk.

A bányászok hangulatáról talán képet ad az alábbi néhány idézet, melyek a "Szabad Nép" 1945. július 22-i számában megjelent cikkből valók:

"A 7-es aknához érkezünk. Rongyos, bőrig lesoványodott emberek csoportja az udvaron.

— Nekem most már beszélhetnek, több ígéretre nem adok. Így nem tudok dolgozni — mondja közülük valaki.

— Az egyik szobában vásott bakancsokat látok, szinte kijavíthatatlanok. Mutatják, hogy ilyenben dolgoznak.

— "Mi nem akarunk sztrájkolni, de ezt már nem bírjuk sokáig"

"Nekünk nincs ruhánk, amit élelemre cserélhetnénk. Ami rongy rajtunk van, azért úgy sem adnának semmit."

"Nem akarunk inflációt, adjanak enni és adjanak ruhát."

A KÜB kezdeményezésére, ha a dolgozók az előírt mennyiségen felül egy csillével többet termeltek, azt saját céljaikra használhatták fel. Az ilyen többlet csille szenekért cserébe az üzemek, két-három vagonos szerelvényekben az Alföldről élelmiszerféléket, zsírt, lisztet, húst, élőállatokat hoztak. Ezzel a módszerrel lehetett valamelyest a nagyon szűkös helyzeten javítnai. A közös beszerzések mellett a dolgozók jelentős része a környékbeli falvakban szénért — vagy egyéb javakért — élelmet és ruházati cikket volt kénytelen cserélni, hogy valahogy megéljen. A bérként kapott egyre hatalmasabb iramban inflálódó pénzért már szinte semmit nem kapott. Emiatt azonban meglehetősen sok munkásműszak esett ki. Érthető okokból a termelés ebben az évben alig haladta meg a 700 ezer tonnát, ami éppen hogy meghaladta az 1901(!) évi termelést.

Elindul az államosítás folyamata ...

A Nemzetgyűlés már decemberben elhatározta a bányák — egyelőre — állami kezelésbevételét.

A bányák állami kezelésbe vétele...

A Nemzetgyűlés múltévi december 20-i határozata alapján január 1-jével állami kezelésbe kerültek a hazai bányák, köztük természetesen a medence bányaüzemei, valamint az erőmű, a karbidgyár, és a szénlepárló üzem (ez utóbbi 1944. óta nem üzemelt). Az alukohó és valamennyi építőipari jellegű üzem (cementgyár, téglagyár, mészégetők, kőbánya) még a MÁK tulajdonában maradt.

Kezdődik a "széncsata" ...

A budapesti munkások felhívással fordultak a bányászokhoz, az ország újjáépítéséhez elsőrendű fontosságú széntermelés növelésére. Elsőként a tatabányai bányászok csatlakoztak a felhíváshoz és meghirdették a "széncsatát".

Az első vállalás az volt, hogy az akkori 390 vagon körüli napi termelést mielőbb 500 vagonra emeljék fel. Ezt májusig elérték és a termelés napról napra tovább növekedett.

Ebben az évben az 1,30 millió tonnás termelés már majdnem kétszerese az 1945-ös évnek.

Az első kollektív szerződés...

1946. augusztus 1-jén a munkások és alkalmazottak érdekeinek védelmére a tatabányai szénbányászat történetében először kollektív szerződést kötöttek. Egyelőre még a magánszektort képviselő Gyáriparosok Országos Szövetségével.

Az új forint...

Augusztus 1-jén megjelent az új pénz: a forint és véget vetett a már csak csillagászati számokban kifejezhető inflációs áraknak. Megjelenése idején egy napi bányászbér átlagosan 20 forint volt (más iparágakban 12—14 forint).

Az államosítás további folyamata...

A korabeli Ipari Minisztériumban folytatódott az államosítási törvényjavaslat előkészítése, amelyet a Nemzetgyűlés májusban tárgyalt meg.

1946. június 26-án iktatták be az 1946: **XIII.** tövénycikket, amely kimondta a szénbányák állami tulajdonba vételét.

A MÁSZ megalakulása...

Az állami kezelésbe vétel kezdetén a bányavállalatok irányításában lényegesebb változás tulajdonképpen nem történt. A központi irányítás első jogszabálya csak a nyár folyamán — a bányák állami tulajdonba vétele után született meg. Ezt követően a bányák irányítását az ekkor megalakult Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága végezte. A bizottság szerepét szeptember végén a Magyar Állami Szénbányák néven létrejött állami tulajdonú vállalat vette át, amely aztán az év végére részvénytársasággá alakult.

Egy korszak vége...

A szénbányák állami tulajdonba vételével, majd a MÁSZ Rt. létrejöttével lezárult a szénmedence életének első nagy periódusa, a MÁK korszak.

A szénbányászattól — az állami kezelésbe vétel idején — már különvált alukohó, cementgyár, kőbánya, téglagyár és mészüzemek egy ideig még "MÁK Felsőgallai Ipartelepek" néven működtek.

AZ ÁLLAMOSÍTOTT TATABÁNYAI SZÉNBÁNYÁSZAT 1947—1994.

A medence történetének második nagy szakasza az államosítás utáni évtizedeket tekinti át, egészen addig, amíg a vállalat utolsó bányaüzeme integrációba lép az erőművel.

Ehhez az időszakhoz tartoznak az újjáépítés, a 3 és 5 éves tervek feszített évei.

Fontos és jelentős beruházások, tenniakarás és a szorgalmas, kitartó munka ismét a hazai szénbányászat élvonalába emeli a tatabányai szénbányászatot, és ahogyan első korszakában a város építése, fejlődése és élete most is igen szorosan kötődik a vállalat életéhez.

Ez a korszak az, amikor a vállalat újból kilép a szorosan vett tatabányai szénmedencéből.

Életét — ahogyan első szakaszában — a nehezen kiharcolt sikerek mellett, kudarcok is kísérik, talán nem is mindig megérdemelten.

Az egyre nehezebb természeti körülmények és a változó gazdaságpolitika miatt — minden erőfeszítése ellenére — a vállalat végül is kénytelen feladni önálló életét úgy, hogy a bányászkodás azért még folyik, és talán a ma bányászai sem adták fel az újbóli felemelkedés reményét.

A KERÜLETI BÁNYAIGAZGATÓSÁGTÓL OROSZLÁNY KÜLÖNVÁLÁSÁIG 1947—1956.

1947

Kerületi Bányaigazgatóság...

Az új irányítási rendszerben a vállalat további működését, mint a MÁSZ "Tatabányai Kerületi Bányaigazgatóság"-a folytatta. Irányítása alá a tatabányai és oroszlányi szénbányák, valamint a bányászati jellegű kiegészítő üzemek tartoztak. Az igazgató továbbra is dr. Mohi Rezső.

Az első 3 éves terv...

Az ország újjáépítésének egységes koncepciója egyre jobban kibontakozott és augusztus 1 -jén beindult az első 3 éves terv. Erre az időszakra már sikerült vízteleníteni és helyreállítani a víz alá került, legmélyebben fekvő bányamezőket is. A termelés ebben az évben 1,8 millió tonna.

DOLGOZÓK LAPJA

A TATABÁNYAI SZÉNBÁNYÁSZAT

hároméves terve

Anyaggazdálkodás

A termelés alapja, nagysága

Uj elgondolások

Kistípusú rakodógépek

A megyei lap cikke a vállalat hároméves tervéről

Tatabánya megyei város…

Hosszabb előkészítő munka és nem kevés vita után 1947. október 1-jén belügyminiszteri rendelettel az eddigi négy községet Tatabánya néven megyei városként egyesítették. A képviselő-testület ülése október 10-én volt. A bányászattal nem feltétlen rokonszenvezők a Vértesalja, Turulalja nevet is felvetették, noha a várossá válásban aligha vitatható a bányászat szerepe.

1948

Szervezeti változások…

Pénz hiányában jelentősebb beruházási munkák még nem igen folytak. Az év eseményei zömében szervezési jellegűek.

Az eddig még a "MÁK Ipartelepekhez" tartozó alukohó, valamint a cementgyár, a téglagyár és a mészégetők is állami tulajdonba kerültek. Hasonló módon a még MÁSZ felügyelet alatt lévő karbidgyár és szénlepárló is. Valamennyit az akkori "profilgazda" intézményekhez csatolták.

A Bányatárspénztár is feloszlott és az egészségügyi intézményeket az állami betegellátás vette át.

November 1-jei hatállyal megszűnt a Kerületi Bányaigazgatóság és helyébe — közvetlen minisztériumi irányítás — ellenőrzés mellett — megalakult a "Tatabányai Szénbányák Nemzeti Vállalat." Igazgatója Nagy Lajos lett, aki májustól kezdve már a Kerületi Bányaigazgatóságot is vezette.

Újból a 2 millió felett...

Az évről-évre emelkedő termelés az idén már 2,2 millió tonna volt.

1949

Új kompresszortelep...

A háború utáni első jelentősebb műszaki létesítmény a már korábban megvásárolt — svájci eredetű — Escher — Wyss gyártmányú kompresszorokkal felszerelt új légsűrítő telep volt. A 23 ezer m /óra teljesítményű üzem a VIII-as függőleges akna közelében épült fel. A gazdaságosabb működésű üzem a még 1921 -ben elkészült — saját kazánteleppel is ellátott — régi levegőüzemet váltotta fel és így annak a — jelentős szénvagyont lekötő — védőpillére is felszabadult.

Aknaszállítások átalakítása...

Az időközben bekövetkezett kőzetmozgások, illetve talajsüllyedések miatt a X. és XI-es lejtős aknák mozgásra érzékenyebb függősínes szállítási rendszerét adhéziósra kellett átalakítani.

-

Újabb kiválások...

A MÁK korszak kiterjedt építkezési munkáiban a társulat saját építészeti részlege igen nagy hányadban vett részt. Ez év decemberében az üzemből először önálló "bányavidéki" majd a következő évben megyei építési vállalat lett.

A Bányamentő Állomásból kivált tűzoltó részleg városi tűzoltósággá alakult át.

Ugyancsak önállósodott a korábbi kutatófúrásokat végző részleg is.

Az első tömbházak...

Átadásra kerültek a sportpályával szemben felépült első tömbházak. A négyszintes épületekben lévő 126 központi fűtéses lakás (amelyek a városban még ma is a legjobbak közé tartoznak) eredetileg a munkában élenjáró, vagy a kor elnevezésének

megfelelően "élmunkások" számára készültek. A kertes házakhoz és az állattartás lehetőségéhez is hozzászokott munkások körében nem váltak igazán népszerűvé ezek a valóban nagyon jó lakások.

Nagy Lajos bányaigazgató átadja az első tömblakásokat

1950

Bányagépgyár...

Az igen jól felszerelt központi gépjavító üzemből — felsőbb rendeletre — önálló vállalat alakult Tatabányai Bányagépgyártó és Javító Vállalat néven. A központi gépjavító elvesztése érzékenyen érintette a vállalatot és meglehetősen sok gondot okozott, hiszen az üzem évtizedeken keresztül sikeresen oldotta meg a karbantartási, javítási, sőt gyártási munkákat. Pótlására hamarosan szükség lett.

Moll biztosítás...

Már évtizedekkel korábban — az I. világháború idején — vasbeton ácsolattal kísérleteztek a meglehetősen drága és nagyobb nyomás esetén nem is tartós bányafa pótlásával. A kísérletek nem vezettek eredményre.

Ebben az évben — a világ bányászatában már ismert acélbiztosító szerkezetek közül a használt vasúti sínekből, illetve acélcsövekből készült ún. Moll ácsolat jelent meg a nagyobb nyomásnak kitett bányavágatokban.

Lakásprogram, megyeszékhely...

Az országos fejlesztési tervekben a tatabányai bányászat igen jelentős szerepet kapott. A fejlesztési tervekhez nagyarányú lakásépítési program is járult. Részben a már elavulófélben lévő kolóniabeli házak felváltására (amire azért néhány évet még várni kellett), részben a széntermelés tervezett növeléséhez szükséges új dolgozók elhelyezésére. Ez a program végül is eldöntötte a már legalább három éve folyó vitát és a döntés értelmében Tatabánya megyei város egyúttal megyeszékhely is lett.

Tragikus év vége...

A szénmedence százéves történetének legnagyobb katasztrófája zárta az évet.

December 30-án éjjel a XII. sz. akna nyugati bányamezejében bekövetkezett robbanás 81 bányász életét követelte. A vizsgálat megállapítása szerint egy délelőtt kifúrt és üresen maradt fúrólyukon át — egy mellette lévő új fúrólyuk elrobban tásakor — kifújt a robbanóanyag lángja és ettől a szomszédos fejtési üregből kiáramló metán berobbant. A robbanás által felkavart szénpor újabb pusztító erejű robbanást okozott.

1951

Ismét újabb szervezeti forma...

A "Nemzeti Vállalat" július 1 -jétől kezdődően három részre osztódott. Két széntermelő egység alakult:

a "Tatabányai Alsó Szénbányák" (VII—VIII—XII—XIV és XV. aknák) Nagy Lajos bányaigazgató vezetésével és a "Tatabányai Felső Szénbányák" (VI—IX—X—XI. és Síkvölgyi aknák) a Dorogról idekerült Bunna Gyula vezetésével. A bányaüzemek kiszolgálására létrejött, egy harmadik egység is a "Tatabányai Szénszállító és Szolgáltató Vállalat". Erre az egy "próbaévre" önállósodott Oroszlány is.

Növekvő gondok...

A 3 éves, majd az első 5 éves terv egyébként is feszített és menetközben is folytonosan növekvő előírásai, a szinte kizárólagos mennyiségi szemlélet, a műszaki-gazdasági folyamatokban való politikai jellegű beavatkozások egyre több gondot okoztak.

A jelentősebb beruházás és fejlesztés hiányát a versenymozgalmak és vállalások valós vagy — nem egyszer — mesterségesen felnagyított eredményei lényegében nem pótolhatták.

A versenytábla előtt

Növelte a gondokat az állandó létszámhiány is. Ez utóbbi enyhítésére — ez év augusztusában — a tatabányai bányászok egy felhívást tettek közzé, amelyben elsősorban a fiatalok és a falusi dolgozók felé fordultak azt kérve, hogy minél többen jelentkezzenek bányásznak. A felhívás mellett még toborzó csoportok is járták az országot. Akadt is jelentkező és rövidesen kialakult egy új — általában legényszállókon lakó — munkásréteg, akiket — enyhén lenéző kifejezéssel — csak, mint "toborzottakat" emlegettek. Főleg az ország szegényebb részeiből érkező dolgozók közül számosan választották életpályául a bányászatot és lakáshoz jutva családostól telepedtek le. Igen sokan azonban átmeneti, jó keresetet biztosító alkalomnak tekintették és csak rontották az amúgy sem kiváló munkafegyelmet.

Bányanyitások...

Az már nyilvánvaló volt, hogy a magas tervelőirányzatokat sem most, sem a jövőben új beruházás és fejlesztés nélkül teljesíteni nem lehet. Ezért még a nyár folyamán telepítésre került a XV/a akna (hogy miért ezt a jelölést kapta, arról már volt szó).

A nagyobb mélységben fekvő széntelepek miatt a bányanyitás két függőleges aknával történt.

Ugyancsak a nyáron kezdődtek a XII/a bányaüzem munkálatai is. Eredetileg úgy tervezték, hogy szénvagyonát egy a XII-es aknából induló kb. 250 m hosszú szállítóvágattal tárják fel, de végül is jobb megoldásnak látszott, hogy önálló üzem legyen. Függőleges szállítóaknáját újonnan hajtották ki, személyszállító légaknaként pedig a XI-es bányaüzem már meglévő tömedékaknája szolgált, melyet a szükséges mélységig tovább hajtottak.

Ez az akna a "vadorzó árok" elnevezésű helyen feküdt és innen eredt az általánosan használt "Vadorzó akna" elnevezés.

Szükségbányák...

Amíg egy új bánya termelésbe léphet évek telnek el. A tervszámok azonban sürgettek, ezért gyorsabb szükségmegoldásokhoz kellett nyúlni. Így született meg az "Új külfejtés" a "Hármas" híd (az elnevezés a régi III-as aknával kapcsolatos) és Alsógalla közötti szakaszon. A vasúti pályán át való szállítás már 50 évvel ezelőtt a "régi külfejtés"-nél is gondot okozott, most pedig még egy műút is húzódott a fejtési terület és az osztályozó között. A megoldás egy 800 m hosszú gumiszalagpálya volt, amely a műút és vasút fölé épített hidakon át szállította a szenet az osztályozóra.

A rohammunkával épült új termelőhely már novemberben termelni kezdett. A közeli Galla-patak időnkénti áradása többször okozott gondot. A patakmeder áthelyezése miatt két évig szünetelt is a termelés. Egyébként 1959-ig működött.

A másik ilyen gyors szükségbánya a Keselő akna volt. Ugyancsak az év folyamán a Keselő-hegy oldalában a kőbánya egyik sarkában egy 130 m hosszú lejtős akna nyitott meg egy kisebb szénvagyonú felvetett területet. A termelés a következő évben indult. A mindössze 4 évig élő kis bánya termelése meglehetősen bonyolult úton jutott el a tatabányai osztályozóra, mert a lényegesen közelebb lévő felsőgallai osztályozóra a közben fekvő vasúti pálya miatt nem lehetett eljutni. Meglehetősen kis szénvagyonát még csökkentette, hogy az aknamező fölé a szénbánya minden ellenkezése ellenére a kőbánya egy törőművet épített, aminek védelmére igen jelentős védőpillért kellett hagyni.

Az ivóvízellátás új gazdája...

A bányavállalat által létrehozott és évtizedekig a kezelésében lévő ivóvízhálózatot decembertől kezdődően az újonnan alakult városi Víz- és Csatornamű Vállalat vette át.

TH-gyűrűs biztosítás…

A hosszabb ideig szükséges nagyobb igénybevételnek kitett bányavágatok biztosítására, ez évtől fokozatosan alkalmazásra került a TH-gyűrű. A körgyűrű alakú acél biztosítószerkezet nevét a feltaláló belga bányamérnökök Toussaint és Heintzmann nevétől kapta. A körgyűrűt négy, vályú keresztmetszetű ívből rakják össze, amelyből kettő szélesebb, kettő pedig keskenyebb. Az egymásba illeszkedő íveket csavarral rögzíthető kengyelek fogják össze. Később a vályús keresztmetszetet az ún. harangprofil váltotta fel, amelyből már egyféle méret is elég. Az egymásba jól illesz-

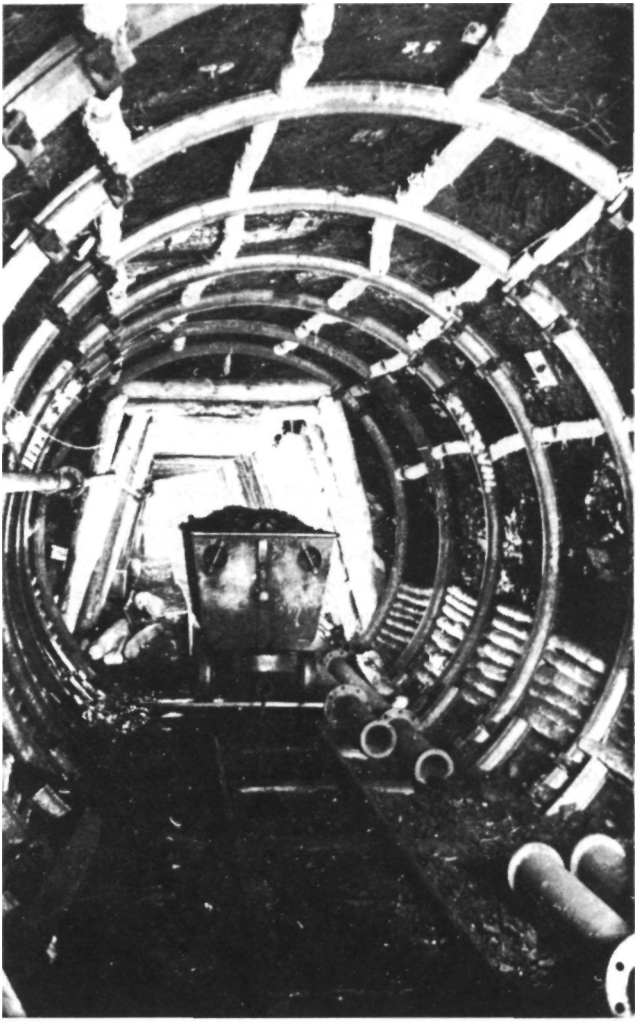

TH-gyűrűvel és fával biztosított vágatszakasz

kedő íveket kengyel helyett egyszerűbb szerkezet a "pipacsavar" fogja össze. A TH-gyűrű elnevezés azonban a mindennapi szóhasználatban továbbra is megmaradt. Az acél körgyűrűk általában 2,2—4 m átmérőjűek.

1952

Ismét szervezeti változás...

Január 1-jétől kezdődően a magyar bányászat eddigi 26 vállalatát 10 trösztbe vonták össze. A tatabányai és oroszlányi szénmedencék együttes irányítására így jött létre a "Tatabányai Szénbányászati Tröszt." Miután egy tröszt akkor tröszt, ha vállalatok is tartoznak alá, az üzemekből meglehetősen erőszakolt csoportosítással vállalatokat hoztak létre. Az első trösztigazgató Bunna Gyula lett.

További bányatelepítések és fejlesztések...

Az előző évhez hasonlóan a tervteljesítés körül most is nehézségek voltak, ezért ismét újabb — gyorsan termelésbe állítható munkahelyekre volt szükség.

Az új külfejtés mellett, a mélyebben fekvő teleprészek feltárására egy gumiszalaggal és sínpárral felszerelt lejtős akna kihajtása kezdődött. A lejtős aknai szállítás a külfejtés gumiszalag pályájához kapcsolódott. Az új kis üzem az V/a akna nevet kapta.

Részben a hajdani III. sz. akna bennhagyott szénvagyonára, részben a medence ÉK-i peremén fekvő telepek leművelésére, ez év végén egy függőleges szállítóakna mélyítése kezdődött. Szellőztetésre egy régi segédakna szolgált volna, de végül is kiderült, hogy kis szelvénye és rossz állapota miatt erre nem alkalmas. Ezért egy másik függőleges akna mélyítése is szükségessé vált. A Ili/a akna elnevezésű üzem két év múlva kezdett termelni.

Ugyancsak ez év vége felé a szénmedence nyugati tektonikai egységében (ez az a bizonyos felvetett sasbérci vonulat) is megkezdődött egy új üzem, a XV/b akna telepítése. A lejtős akna 30 m kihajtás után rendkívül vizes ún. "úszóhomokba" került és fel kellett adni. Új telepítési helyéről indítva 1954-ben érte el a széntelepet.

A bányabeli szállítás gépesítését az egyre nagyobb számban megjelenő láncos vonszolók és gumiszalagok jelentették. Ezek részben a csilleszállítást, részben a drágább üzemű sűrített levegő meghajtású rázott csúszdákat váltották fel. Annyival azért tartozunk az igazságnak, hogy a feszített ütemű termelés miatt elhanyagolt fejtési és mezőbeni szállítóvágatokban a csille sokszor már nem is fért el.

"Közérdekű" munkavállalás...

A szinte állandó jellegű munkaerő hiányt a nagy ütemű lakásépítés, a tömeges befogadóképességű legényszállók és a környékbeli községeket is bekapcsoló autóbuszjáratok sem tudták megoldani. Országos szinten létrehozták a Közérdekű Munkák Igazgatóságát (KÖMI), köztörvényes és politikai elítélteket állítottak munkába és az aknák mellett felállított táborokban helyezték el őket. Tatabányán a X-es,

XIV-es, és a Síkvölgyi akna mellett épült ilyen tábor (az oroszlányi XVII—XVIII-as aknai táborokkal együtt a tröszt bányáiban közel 3 ezer elítélt dolgozott).

Az eddigi legnagyobb termelés...

A 2,843 millió tonnás ez évi termelés volt a legmagasabb a bányászkodás kezdete óta. A következő években a termelés csökkent és csak 7 év múlva érte el, illetve haladta meg újból ezt a szintet.

1953

Új igazgató a tröszt élén...

Ez év márciusában vette át a tröszt irányítását Gál István és ettől kezdve 1979-ben bekövetkezett haláláig több, mint 26 éven át — a szénmedence történetében a leghosszabb ideig — volt a vállalat első számú vezetője.

Kormányhatározatok...

A számos politikai és gazdasági ok miatt szükségessé vált kormányhatározatok a vállalat számára is megkönnyebbülést jelentettek. A műszaki lehetőségeket meghaladó termelési előirányzatokat reálisabb mértékre csökkentették, melyek már teljesíthetőek lettek és mód nyílt az elmaradt fenntartási, karbantartási munkák valamelyes pótlására is.

Bányaelúszások...

A Síkvölgyi bányaüzem déli bányamezejében április 23-án fakasztott 25 m^3/perc nagyságú vízbetörés a bánya teljes elfulladását okozta. A vízbetörés külszíni fúrólyukon át történt elcementálása igen szép műszaki teljesítmény volt.

A karsztvízszintig felemelkedett víz kiszivattyúzása után a következő év tavaszán lehetett újból lejutni a bányába. A vízbetörés okozta károk részleges felszámolása után csak 1955-ben indulhatott újra a termelés.

Kisebb kárral járt az V/a akna elúszása. Júniusban egy felhőszakadás következtében a Galla-patak kicsapott medréből és a bányát iszapos vízzel árasztotta el. Kitakarítása és helyrehozása közel másfél hónapot vett igénybe.

Magas kitüntetés...

A reálisabbá vált terv teljesítése, az adott körülmények közötti műszaki fejlesztés eredményei, a megfeszített munka végül is eredménnyel járt. December közepén a vállalat megkapta a tervutasításos államszocialista gazdaság akkori legmagasabb kitüntetését a "Munka Vörös Zászló Érdemrend"-et.

1954

Belső szervezeti változás...

Július 1 -jétől, belső szervezeti módosítás következtében véget ért a tröszthöz tartozó "vállalatok" viszonylagos önállósága. Megszűnt egyszámlájuk, központosí-

tásra került a bérelszámolás, valamint több számviteli-pénzügyi feladat. A "tröszt" elnevezés megmaradt, de ha szigorú szervezési szemlélettel nézzük, ez már nem valódi hanem "áltröszt" volt.

Független bányamentőcsapat...

Mind a XII-es aknai robbanás, mind az ország más bányáiban bekövetkezett nagyobb bányaszerencsétlenségek, elengedhetetlenül szükségessé tették a bányamentő-szolgálat korszerűsítését. Ez évben Tatabányán is megalakult az első függetlenített bányamentőcsapat, amely három 8 fős osztagból és ezen belül 4—4 fős rajokból állt. Az osztagok a Központi Bányamentő Állomáson 24 órás szolgálatot tartottak, majd 24 óra pihenő után lakáson eltöltendő 24 órás riadókészültség következett.

Változások a bányáknál...

A K-es akna 1951-ben használhatatlanná vált függőleges aknája után ez évben a lejtős akna is felmondta a szolgálatot a közeli bányaműveletek okozta mozgások miatt. A függőleges akna feladása óta a személyszállítás már úgy is a XI-es függőleges aknán át történt, most pedig az akna még megmaradt szénvagyonát is a Xl-es üzemhez csatolták.

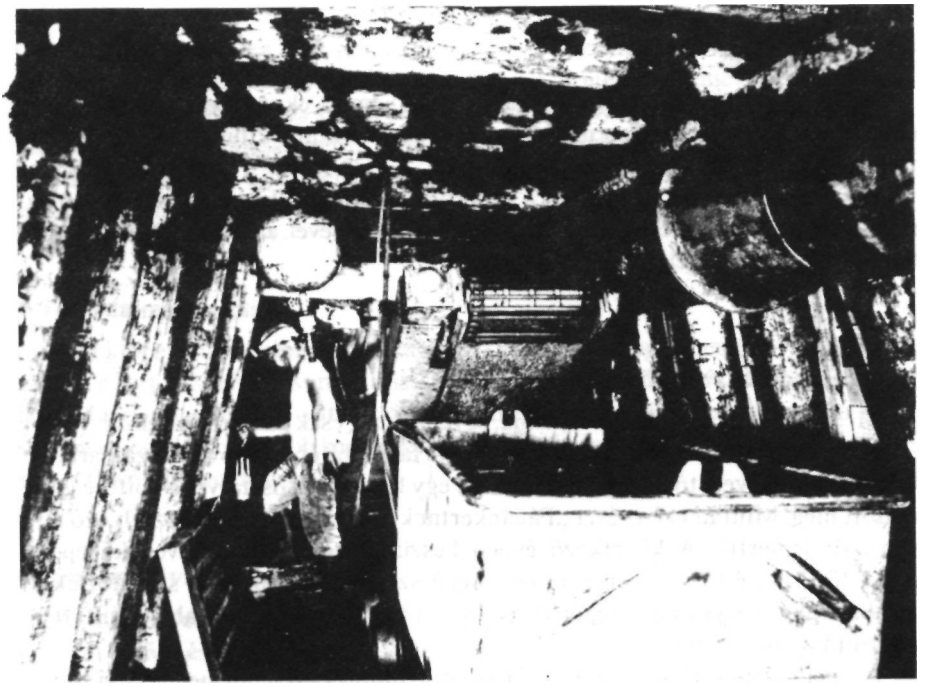

"Kóta" féle láncszőnyeges kis felrakógép

Március 1 -jétől kezdődően két évre, az V/a akna a "Robbantási Kutató Intézet," avagy népszerű nevén a "Kóta cég" felügyelete alá került. Kóta József a fáradhatatlanul kísérletező és alkotó bányamérnök neve ismerősen cseng mindazok előtt, akik akkoriban a bányászatban dolgoztak. A Kóta-féle "homokpuska" a robbantó fúrólyukak fojtását oldotta meg, sűrített levegő segítségével benyomott homokkal. Az olyan sokat emlegetett "milliszekundumos" robbantásnak pedig az volt a lényege, hogy a szén jövesztésére szolgáló robbanótöltetek nem egy időben, hanem speciális gyutacsok segítségével ezredmásodpercnyi különbséggel robbantak. így, fokozatosan erősítve a robbanási hullámokat, jobb jövesztési eredmény volt elérhető. Nevéhez fűződik még a könnyen kezelhető, kisméretű, de jó teljesítményű felrakó szerkezet, amely a csillébe lapátolás igencsak nem könnyű munkáját oldotta meg. Aki valaha is emelt "szívlapátot" — amire 15—16 kg szén is ráfért — az igazából értékelni tudta a szellemes kisgépet.

Kísérletek Donbassz kombájnnal...

A bányászat központi irányításának szellemében a XIV-es akna kistelepében (ahol több, mint 10 évvel ezelőtt az első omlasztásos frontfejtési kísérletek folytak) sor került a szovjet Donbassz kombájn kipróbálására. Az egyébként jó felépítésű jövesztőgép az itteni viszonyok között nem vált be.

Újabb kitüntetés...

A továbbra is javuló termelési és gazdasági eredmények ez évben is sikert hoztak és a vállalat elnyerte az akkor ugyancsak rangosnak számító kitüntetést, a "Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját."

A jó eredményeket egyébként a gépesítés korlátozott lehetőségei között még mindig nem a teljesítmények, hanem a létszám növelésével, a munkahelyek erősebb telepítésével lehetett elérni.

1955

Kisebb eredmények, növekvő gondok...

Megkezdte termelését a XV/a akna, egyelőre még csak kamrafejtésekkel.

A már ugyancsak termelő és a központtól távolabb eső XV/b akna számára, az Oroszlány felé vezető vasútvonal mentén egy kisméretű osztályozó építése kezdődött meg. Miután ezt a részt "Fácánkertnek" hívták, Fácánosi osztályozó néven vált ismertté. A következő évben készült el és a '60-as évek közepéig működött. Ettől kezdődően a jó minőségű szenet teherautókon szállították a tatabányai osztályozóra, az égőpala pedig — törés után — gumiszalagon jutott el a bánhidai erőműbe.

A vállalat helyzetét a lassanként újból eltorzuló, az egyoldalú mennyiségi szemléletet ismét előtérbe helyező gazdaságirányítás csak nehezítette.

1956

A Palahányó üzem...

Már korábban elkezdett kísérletek eredményeként, egy egészen újszerű üzem kezdte meg működését az év elején. A bányaműveletek során nem csak szén, hanem jelentős mennyiségű meddő kőzetanyag is kikerült a bányákból, amelyet a középállomások mellett kialakított meddő vagy palahányókra döntöttek. Szénteleppel határos meddő elővájásokból, omlásokból, fenntartási munkákból a meddővel vegyesen nem kevés szén is jutott a hányókra vagy ahogyan régen mondták a "siferdombra". A szénínséges helyzetben ésszerűnek látszott a kinyerése. Miután a szén és a meddőkőzet között számottevő fajsúly különbség van — megfelelő eljárással — egymástól elválaszthatók. A fajsúly szerinti elválasztást kezdetben — elég gyenge hatásfokkal az ércelőkészítésben is használatos Rheo csatornákkal végezték. Később saját fejlesztés alapján egy lényegesen hatékonyabb eljárást dolgoztak ki.

Egy bánya megnyílik, egy bánya elúszik...

Egyelőre még csak kamrafejtésekkel megkezdte termelését a XII/a akna.

A III/a aknában egy már korábban kihajtott, jó állapotú, teljesen száraz légvágatban — július 28-án — meglepetésszerűen betört a víz. Hozama fokozatosan emelkedett és rövidesen elérte a 20 m^3/perc mennyiséget. A bánya vízmentesítő telepe képes lett volna ugyan a kiemelésére, de a viszonylag kis termelésű üzemet ilyen körülmények között nem lett volna ésszerű fenntartani. A síkvölgyi aknához hasonlóan a vízbetörés elcementálása sikerült ugyan, de a bánya víztelenítése során a cementdugó kiszakadt és a víz újból betört. Alig több, mint kétéves működése után a bánya végleg megszűnt.

A forradalom idején...

Az októberi forradalom időszakában — a gyakorlatilag december végéig tartó sztrájk miatt — a termelés erősen visszaesett, a közintézmények és az erőmű szénellátása azonban biztosított volt. A zavartalan áramellátás mellett a vízemelési, tűzfelszámolási és a legfontosabb karbantartási munkák rendben folytak, az üzemekben számottevő károk nem keletkeztek.

Oroszlány kiválása...

Az év vége felé megtörténtek az előkészületek az oroszlányi medence bányáinak önállósodására és 1957. január 1 -jétől kezdődően végleg elválva a tatabányai szénmedencétől, Oroszlányi Szénbányák Vállalat néven folytatta működését.

SZOCIALISTA TÍPUSÚ SZÉNBÁNYA VÁLLALAT ÉPÜL 1957—1967.

1957

Lassú kibontakozás...

A forradalom után — még eléggé labilis helyzetben — a kibontakozás meglehetősen lassan indult meg. Az átmenetileg csökkent mennyiségi igény módot adott az előző évek erőltetett termelése miatt elmaradt munkák, legalább részbeni pótlására. A bányabeli viszonyok javulása nemsokára éreztette hatását, és a következő évek újból növekvő termelését már nem elsősorban létszámnöveléssel, hanem a teljesítmények javulásával lehetett elérni.

Az új V. akna...

Kisegítő bányákra még mindig szükség volt, ezért a régi (már 1907-ben befejezett) V. akna visszahagyott — elég jelentős mennyiségű — szénvagyonának feltárására elindult egy új lejtős, majd később egy kisebb mélységű függőleges akna is. A rendkívül kedvezőtlen talaj- és kőzetviszonyok között az aknák kihajtása igen nagy nehézségekkel járt és csak 1960-ban lehetett a termelést elkezdeni. Az üzem Új V. akna néven 5 évig működött. Itt lehetett először észlelni, hogy a mélyebb szinten összegyűlt vizek kiemelése után, a vele összeköttetésben lévő magasabb rétegek vize leszivárog és ennek következtében a talaj szerkezete megváltozik. Ez talajsüllyedéshez vezetett és jelentős épületkárokat okozott.

A fejlődés reményében...

Az államosítás során önállósodott hajdani Központi Gépműhely helyett már évek óta működött az új Központi Műhely, bár még elég mostoha körülmények között.

A karbantartások és kisebb építések elvégzésére, változó szervezeti formák között, már kibontakozott egy új építési részleg körvonala, amely ebben az évben önálló üzemmé alakult.

A jövendő beruházási és fejlesztési munkák reményében ugyancsak megkezdte működését a vállalat saját tervező irodája is. Első székhelye Felsőgallán a "Lázár kastélynak" titulált nagyobb méretű lakóházban volt.

1958

Még újabb kompresszortelep...

Az üzemek számának és a sűrített levegő fogyasztásnak növekedése tette szükségessé — a meglévő telep további üzemeltetése mellett — egy újabb nagyteljesítményű turbókompresszor-telep felépítését. Felszerelése két 31 ezer m^3/óra

teljesítményű gépegységből állt, de zajszintjük olyan magas volt, hogy egyszerre csak egyet lehetett járatni.

Szénakna — vízakna...

A Budapest — Hegyeshalom vasútvonal egy szakaszának áthelyezésével, a felszabaduló védőpillér, valamint a hajdani régi külfejtés és a III. sz. akna között bentmaradt telepészek feltárására egy kisebb méretű lejtős és függőleges akna mélyült. Az üzem — mintegy a régen elmaradt pótlására — a IV. sz. lejtős akna nevet kapta. Igen jó minőségű, helyenként 10 m vastag telepben, iszapolásos kamrafejtésekkel művelve 5 évig élt.

Elsősorban a városi vízellátás javítására szolgált a régi VI-os lakótelepen lemélyített vízakna.

A gyakorlati tapasztalat azt igazolta, ha a bánya mélyebb pontjáról nagyobb mennyiségű fakasztott vizet emelünk ki, akkor a karsztvíz-szint fokozatosan lejjebb száll. Ennek következtében azon a területen a vízveszély csökken és a műveletek nagyobb biztonsággal végezhetők. Ez a felismerés hozta létre az "aktív vízvédelmet", vagyis, hogy megfelelő módon felkészülve, mesterségesen kell vizet fakasztani és kiemelésével a víznívót süllyeszteni. A fent említett VI. "sasbérci" vízakna ilyen célra is szolgált, amennyiben a víznívó süllyedése a VI. akna területét érintette.

Kifejezetten ilyen céllal indultak ugyanebben az időben a XIV/a vízakna előkészítő munkálatai, hogy a víznívó csökkentésével a XIV. akna délkeleti Il-es lépcsőnek nevezett — igen gazdag szénvagyonú — mezejét kisebb vízveszéllyel lehessen lefejteni. Az aknamélyítés, a szivattyúkamra és a csapoló vágatok kihajtása sok nehézséggel járt, így az aktív víznívó süllyesztés csak 1973-ban indulhatott.

Hidraulikus zagyszállítás...

A még mindig uralkodó iszaptömedékeléses fejtésmódok továbbra is nagy mennyiségű homokot igényeltek. Az 1939-ben létrehozott Homoküzemnek egyre távolabb fekvő területekről kellett a tömedékanyagot szállítani, ezért a költségek folyamatosan nőttek. Megoldásként újból felvetődött a 30-as évek közepe táján beszüntetett hidraulikus zagyszállítás. A régi módszer korszerűbb eszközökkel történő újbóli bevezetésével megszűnt a kotróval való, állandóan vándorló termelés, a mozdonyszállítás és egy több, mint 2,5 km-es kötélpálya szakasz. A nagynyomású (8—10 atm) vízsugárral jövesztett homokot a zagyszivattyúk csővezetéken át felváltva nyomták a régi kötélpálya feladóállomás mellett kiképzett két — egyenként mintegy 30 ezer m térfogatú — tárolóba. A leülepedett homokot serleges kotróval termelték ki és az gumiszalagon jutott a feladó bunkerhez. Itt csillébe töltötték és innen már a régi módon kötélpályán jutott el a felhasználó üzemekhez. A '60-as évek közepétől — a zagyszivattyúk további fejlődésével — megszűnt a kötélpályás szállítás és a homokzagy egészen a felhasználó helyekig csővezetéken jutott el.

A homoküzemen kívül — az aknák közelében — még három kisebb, hasonló módon működő homoktermelő hely létesült.

100 millió tonna szén...

1958. november 7. ünnepi esemény volt a vállalat életében. Ezen a napon indult útjára — Hatvan célállomással — az a vasúti szerelvény, amelyik a medencében kitermelt százmilliomodik tonna szenet is szállította.

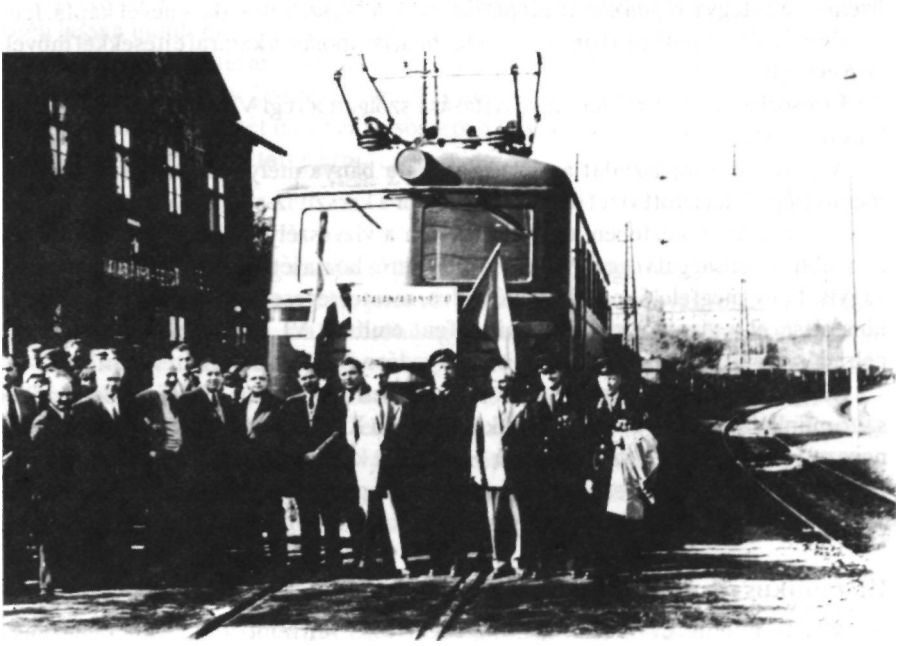

A százmilliomodik tonna szenet szállító célszerelvény

1959

Új szénárrendszer...

Az év elejével új szénárrendszert vezettek be, ami már jelentős szemléletváltozást jelentett, mert a korábbi — kifejezetten a mennyiségi termelés ösztönzése helyett, a minőséget helyezte előtérbe.

Acéltámos frontok...

Jelentős műszaki haladásként kell elkönyvelni az egyedi acéltámok és acélsüvegek megjelenését. A faácsolatoknál lényegesen nagyobb teherbírású és könnyen átszerelhető biztosítószerkezetek ugrásszerű fejlődést jelentettek az omlasztásos

"Valent" típusú, egyedi acéltámmal biztosított frontfejtés

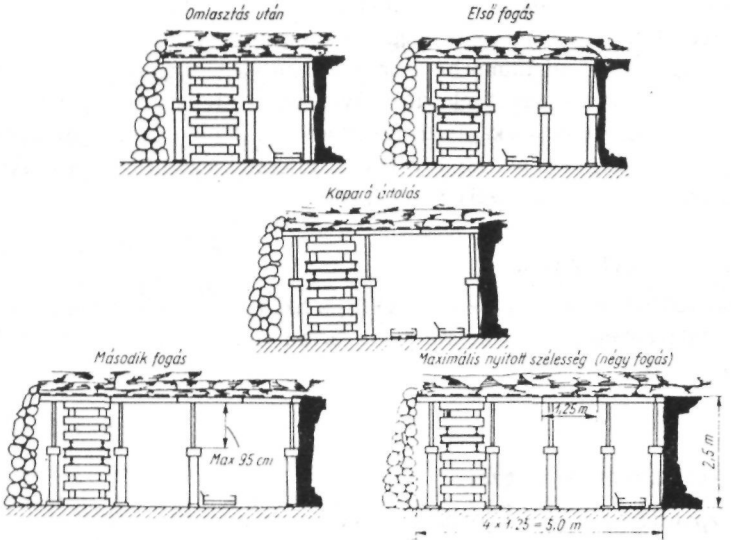

Acéltámos-frontfejtés művelési menete

frontfejtéseknél. A tapasztalatok alapján a kedvező nyomásviszonyok kialakításához nagyobb előrehaladási sebességre volt szükség, ezért a kétszárnyú frontok helyett az egyszárnyú lett (esetleg rövid vakszárnnyal) az általánosan használt forma.

Az acéltámok kezdetben mechanikus szerkezetűek voltak, majd később megjelentek a hidraulikus működésű tárnok is. Mindkét fajtának igen sok változata volt és acél helyett alumíniumból is készültek. Egyfajta hidraulikus tám kifejlesztésére történtek kísérletek a vállalatnál is.

Haldex Rt....

A Palahányó üzemben kifejlesztett eljárásra alapozva "Haldex Rt." néven — Katowice székhellyel — lengyel — magyar közös vállalat alakult (az elnevezés a "halda" szóból, a meddőhányó lengyel nevéből származik.) A sziléziai bányavidéken létrehozott — igen jó eredménnyel működő üzemek — az évek során jelentős árbevételt hoztak.

"Szocialista Brigád"-mozgalom...

Szovjet mintára ebben az évben indult meg az a mozgalom, amely a pártirányítás kereteiben igen látványos szerepet kapott a munkahelyi kollektívák szervezésében. A munka mellett a tanulást és művelődést is célul tűző mozgalom az évek során mindinkább formálissá vált.

Tűz a X-es aknán...

November 15-én a bányában hatalmas tűz keletkezett. A felfelé terjeszkedő tűz — a régi IX-es aknaihoz hasonlóan — már az aknatorony létét fenyegette. Tönkremenetelét csak az aknába mintegy fél napon át bezúdított többszáz köbméter vízzel lehetett megakadályozni. Ennek hatására azonban a légáram megfordult és a füstöt a mintegy 30 fős mentőcsapat felé vitte. Gyors helyzetfelismeréssel, a beadott vízmennyiség csökkentésével a katasztrófát elkerülték. A mentőcsapat azonnali kivonulása után mindkét aknanyílást lezárták. A teljesen kiégett függőleges akna és az egyéb károk helyreállítása közel egy évig tartott.

Siker ebben az évben is...

A már felfutó termelésű XV/a — XV/b és XII/a aknák is hozzájárultak ahhoz, hogy a vállalat ebben az évben kétszer is elnyerte a Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját.

1960

Önálló bányamentő szervezet...

A Központi Bánymentő Állomás (amely eddig szervezetileg a Szállítási Üzemhez tartozott) függetlenített mentőparancsnok vezetésével önálló lett. Új típusú műsze-

rek beépítésével pedig lehetővé vált a bányatüzek előrejelzése és az automatikus riasztás. Az eredmény a bányatüzek számának rohamos csökkenése volt.

Vízbetörés a XV/b aknában...

Az üzem szépen fejlődő termelését szeptemberben egy 17,5 m /perc nagyságú vízbetörés vetette vissza egy időre. A befogott víz kiemelésére egy külön vízmentesítő telep épült. A jó minőségű vizet a városi vízműveknek átadva, ivóvízként hasznosították.

Rárobbantásos fejtésmód és textilgát ...

Az erős kivetelű — többségében kétláncos — ún. "páncélkaparók" megjelenésével új fejtési technológia alakult ki. A közvetlen a fejtési homlok előtt lévő kaparóra a szénfalat rárobbantották, megtakarítva ezzel a fáradságos felrakást. Az acéltámos biztosítás lehetővé tette a "támmentes" homlok kialakítását, így az erre alkalmas kaparókat már nem elemenként kellett átszerelni, mint korábban, hanem megfelelő eljárással, fogásonként egészben előre lehetett tolni. A frontfejtési kaparók mellett a kamrafejtésekbe is egyre több rövid páncélkaparó került.

Ez idő tájt honosodik meg a textil — vagy másnéven zsákgát — az iszapolásos frontfejtésekben és a pásztaszerűen művelt kamrafejtésekben. Az erős juta anyaggal készült gátak könnyebben elkészíthetők, és olcsóbbak voltak az eddig kizárólagosan használt deszkagátaknál. Érdekességként megemlíthető, hogy 1916-ban amikor az első iszaptömedékeléses frontf ejtési kísérletek megindultak, próbálkoztak — akkor úgymond ponyvagáttal — de használata nem terjedt el.

Az eddigiekből is láthatóan, egyre határozottabban bontakozik ki az a törekvés, hogy a termelési tervek teljesítését ne létszámnöveléssel, hanem műszaki fejlesztéssel, vagyis újabb és korszerűbb módszerek és eszközök felhasználásával oldják meg.

Mindemellett az is határozottan látszott már, hogy az elvárt termelési előirányzatok biztonságos teljesítése, hosszabb távon csak jelentősebb beruházásokkal, vagyis újabb bányák nyitásával teremthető meg.

Újabb termelési rekordok...

Minden gond mellett is ez az év új rekordot hozott, mert ha csak néhány ezer tonnával is, de a termelés átlépte a 3 millió tonnát

1961

A várakozás éve...

Beruházási pénz hiányában új bánya telepítése még mindig váratott magára. A termelés a kifejlesztett új eljárások mind szélesebb körű elterjedésével azért továbbra is nőtt.

"Támmentes homlokú frontfejtés munkaszakaszai

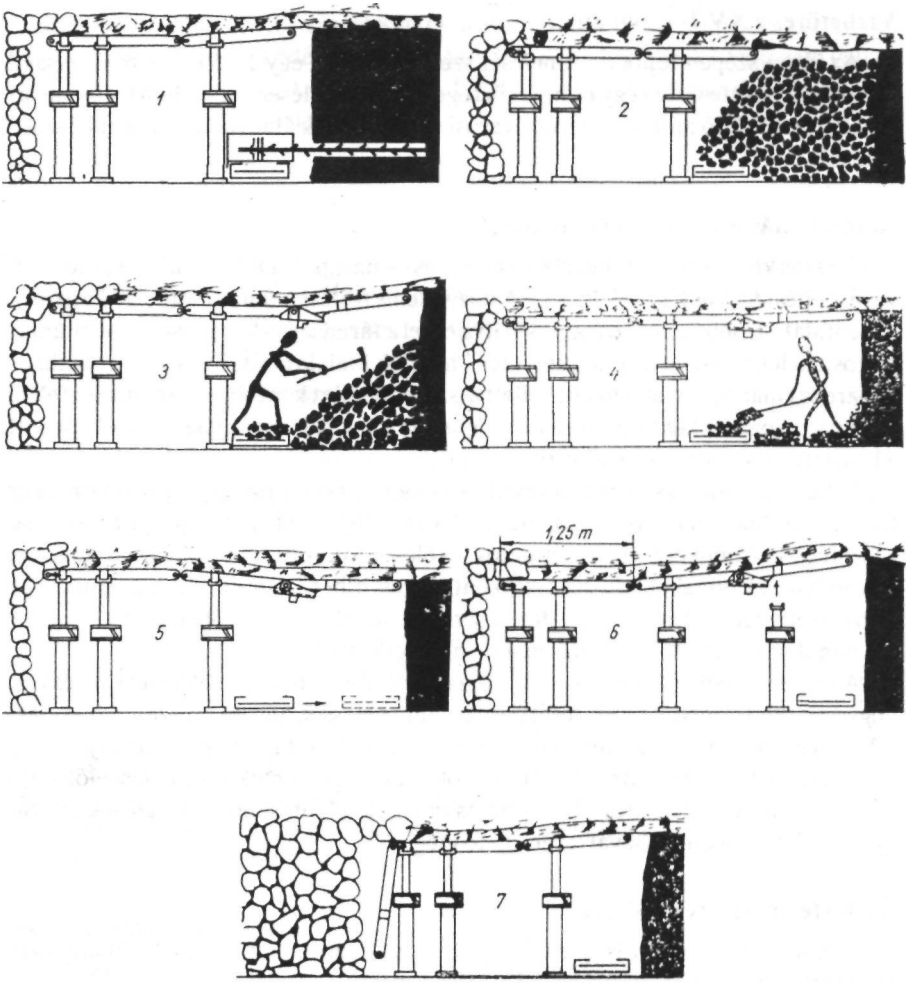

1. a fronthomlok réselése vagy fúrása
2. rárobban tás a páncélkaparóra
3. a lerobbantott szén ráhúzása a kaparóra és az acélsüveg előfeszítése
4. a maradék szén felrakása
5. a páncélkaparó előretolása az új szénhomlokhoz
6. acéltám kiépítése az előrefeszített süveg alá
7. a hátsó acéltámsor kirablása és az omlasztás elvégzése

1962

Új bánya indul ...

Ez az év vége meghozta az új bányanyitás idejét. A nyugati sasbércen elindult a XV/c függőleges akna, majd a következő évben a lejtős akna is.

1963

Nyugodtan induló év...

Az év nagy részét kisebb események jellemezték. A XV. aknán újszerű frontbiztosítási kísérlet zajlott le. A vállalatnál kifejlesztett hidraulikus tárnokból szerkesztett önjáró berendezés ugyan nem járt sikerrrel, de azért kiderült, hogy az ilyen elven működő biztosítási módnak a tatabányai frontfejtésekben is van létjogosultsága.

A veszélyek eseténi riasztásra egy igen érdekes módszer kidolgozására került sor. A lényege az volt, hogy szükséges esetben a megfelelő berendezés segítségével egy metilmerkaptán nevű vegyi anyagot lehetett a bánya sűrített levegőhálózatába adagolni. A rendkívüli átható szagú, párolgó anyag a munkahelyi sűrített levegős berendezéseknél kiáramolva figyelmeztette az ott dolgozókat a veszélyre, ill. a bánya elhagyására.

Tragikus év vége ...

December 4-én XV/a akna DK-i bányamezejének omlasztásos frontjában — az esti műszak elkezdésekor — a műszakváltás alatt felszaporodott metán, egy benzinlámpa szabálytalan használatától berobbant. A sújtólégrobbanás 26 bányász halálát okozta.

1964

Vízbetörések, éve...

Kisebb-nagyobb vízfakadások — vízbetörések szinte a bányászkodás kezdetétől kísérték a medence életét. Ez az év azonban a minden eddigin túltevő sorozatot hozott.

Január 11-én a XIV. akna DK-i II-es lépcsőjében ahol a víznívó csökkentés még nem indult meg — a bányamező előkészítő műveletei során 5 m^3/perces vízbetörést kaptak. A vizet sikerült befogni és ivóvíz minőségben kiemelve a városi vízműveknek átadni.

Június 24-én a XV/b aknában — egy frontelőkészítő vágatban — maximális hozamkor 23 m /p vízbetörés a bányaüzem átmeneti elúszását okozta. Az elzárási munkák csak részleges eredményt hoztak. A vízbetörésnél érdekes jelenségre figyeltek fel. Amíg a többi bányaüzemekben a betört karsztvíz átlagos hőmérséklete 9—11 °C volt, itt 15—16 °C-ot mértek. Okára hamarosan fény derült. Nem sokkal a vízbetörés után ugyanis a tatai 18—20 °C-os karsztvíz forrásoknál jelentős vízszintcsökkenés, sőt helyenként elapadás következett be. Ez egyértelműen arra utalt, hogy a két

karsztvízterület között, a mélyben húzódó járatokon át összeköttetés van, és a kétféle hőfokú víz keveredése idézte elő a magasabb hőmérsékletet.

A kiesett termelés pótlására az üzem közvetlen közelében a magasan fekvő teleprészek lefejtésére, szinte azonnal hozzáfogtak, egy kisebb külfejtés előkészítéséhez, amely néhány hónap múlva már termelt is.

Október 10-én a XV/a akna ÉK-i bányamezejében egy frontfejtésben tört be a víz, mintegy 5 m /perc mennyiségben. A víz a feküréteg homokos anyagát kimosta, és a fejtést és környékét teljesen eltömítette. A vízbetörés jelentős szénvagyon elvesztésével járt, mert a műveleteket csak a magasabb szinteken lehetett folytatni.

A Síkvölgyi aknában november 25-én tört be a víz, mintegy 17 m^3/perc mennyiségben. Mivel az aknából már addig is 14 m^3 vizet emeltek percenként, a viszonylag kis szénvagyonú üzem fenntartása már nem lett volna ésszerű. Ezért a kimenthető anyagok kiszállítása után feladásra került.

December 25-én a XIV/a vízvédelmi aknában — a szivattyúkamra kihajtásakor kapott 17 m^3/perces hatalmas vízbetörés elúsztatta az összes addigi létesítményt és — ahogyan már korábban is szó volt róla — hosszú évekig visszavetette az aktív vízvédelmi programot.

Fokozódó biztonsági munkák...

A sorozatos vízbetörések még inkább indokolttá tették a bányabeli biztonság növelését.

Noha erejéhez mérten a vállalat mindenkor igyekezett a lehető legtöbbet megtenni, pótolnivaló azért akadt. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a medence pereme felé kényszerült bányászkodás a korábbinál lényegesen kedvezőtlenebb természeti körülmények közé került, (nagyobb víz- és gázveszély, növekvő nyomás) a régebbi bányákban pedig az elöregedés okozott gondokat. A biztonság javítása érdekében tett intézkedések ettől az évtől kezdődően látványosan nőttek. Sor került a minden üzemre kiterjedő — több éves programot jelentő — szellőztetési és vízmentesítési rekonstrukcióra. Új nagy teljesítményű főszellőztető ventilátorok beépítése kezdődött meg. A munkahelyi szellőztetést nagyobb teljesítményű csőszellőztetők, nagyobb átmérőjű csővezetékekkel végezték. Robbanásbiztos légajtók tömege került a bányákba, hogy az esetleges robbanások ne terjedhessenek tovább. Az eddigi hagyományos benzinlámpával történő metánvizsgálat helyett modern mérőműszerekkel történt a metántartalom megállapítása. A szénporvédelmet a teljes bányahosszra kiterjedő permetező vízvezeték-hálózat, billenő vizesedények és ködzáras robbantások szolgálták. Szó volt már róla, hogy sújtólégrobbanás esetén a felkavart finom szénpor újabb robbanás forrása lehet. A vágat felső részében elhelyezett vízzel töltött edények viszont a metánrobbanás hatására kiborulnak, és az így keletkezett vízfüggöny megakadályozhatja a szénporrobbanást. A ködzáras robbantás pedig azt jelenti, hogy a robbantás helyén egy megfelelő szerkezet, víz és sűrített levegő segít -

Évtizedeken át szinte naponta jelent meg a "Villám " amely dicsérve-korholva a jobb termelési eredmények elérésére biztatott, ünnepi alkalmakkor pedig köszöntötte a dolgozókat

ségével olyan mesterséges ködpárát hoz létre, amely megakadályozza a munkahely körül lerakódott szénpor felkavarodását.

A fejlődés újabb állomásai ...

Az újból megszervezett Központi Műhelyüzem ez idáig szétszórt telephelyeken, kisebb egységekben működött. Novemberben az üzem korszerű gépcsarnokokból, műhelyekből és minden igényt kielégítő szociális létesítményekből álló telephelyre költözött.

Az Építészeti és Vegyesüzem amely ez ideig üzemi konyhákat és tálalókat is működtetett, ezeket most vendéglátóipari cégnek adta és ettől kezdődően kizárólag az egyre jobban növekvő ipari és kommunális építkezésekkel foglalkozott.

Az aktív vízvédelem és a városi vízellátás javításának jegyében megindult a XV/c vízakna építése is.

Csúcsteljesítmény...

A sorozatos vízbetörések ellenére — közel 3,5 millió tonnával — a vállalat ebben az évben érte el fennállásának legmagasabb termelési eredményét.

1965

Két új termelő üzem...

A nyár végén még elővájásokból, az év vége felé már az első omlasztásos frontfejtésből termelni kezdett a XV/c akna.

Ugyancsak az év folyamán lépett termelésbe Somlyóbánya. Ez az üzem is a "szükségbányák" sorába tartozott. A nyugati sasbérc déli részén fekvő, viszonylag csekély szénvagyonra még az előző évben indult egy — személyközlekedésre is szolgáló — szállító lejtős akna és egy 30 m mélységű függőleges légakna. Iroda, fürdő, műhely céljaira a megszűnt Síkvölgyi akna közelben lévő épületei szolgáltak.

Bányarekonstrukciók...

Két termelésbe lépő bánya és a gyorsan felfutó XV/b külfejtés a pillanatnyi termelési gondokon segített ugyan, de a távolabbi jövő még mindig bizonytalan volt. A termelési igények a meglévő üzemek szénvagyonát teljes mértékben leterhelték. Rendelkezésre állt volna ugyan a volt Síkvölgyi akna szénmezejétől egy nagy vetővel elválasztott terület — melyet a vállalat Síkvölgy II. néven tartott számon és legalább 10 millió tonna szénvagyona volt, — de feltárására még mindig nem volt pénz.

A sürgető kényszer vetette fel a bányarekonstrukciók gondolatát. Ennek az volt a lényege, hogy az egymással szomszédos bányákat össze kell vonni, az összevont terület szállítási és szellőztetési feladatát vagy a meglévő aknák egyikével — esetleg alkalmasabb új aknák telepítésével — kell megoldani. A többi akna és még egyéb bányatérségek jelentős szénvagyont lekötő pillérei így felszabadíthatók.

Ennek a gondolatnak a jegyében elsőként a VIII—X—Xl-es aknák összevonását előkészítő munkálatok indultak meg.

A vállalat természetesen továbbra sem adta fel az új területek felkutatását és továbbra is sürgette új aknák telepítését.

Szénszállítás gépkocsival...

A távolabb fekvő és szükségmegoldásként megnyitott bányákat nem mindig lehetett bekapcsolni az évtizedek óta működő függőpályák rendszerébe. Ez a szállítási mód egyébként kevés energiát, de a számos közép- és szögállomás, valamint a több kilométeres pályák miatt igen nagy kiszolgáló és karbantartó személyzetet igényelt. Mindkét okot figyelembe véve ez év novemberétől kezdődően (a már önállósodott Gépkocsi üzem keretében) megindult a gépkocsis szénszállítás 12 tonnás (részben pótkocsis) Tátra tehergépkocsikkal.

1966

Az első jövesztő-rakodógép...

Igen jelentős műszaki előrelépést jelentett az első jövesztő-rakodógép munkába állítása a XV/c akna egyik omlasztásos frontfejtésében. A sikeresen működő gép nem

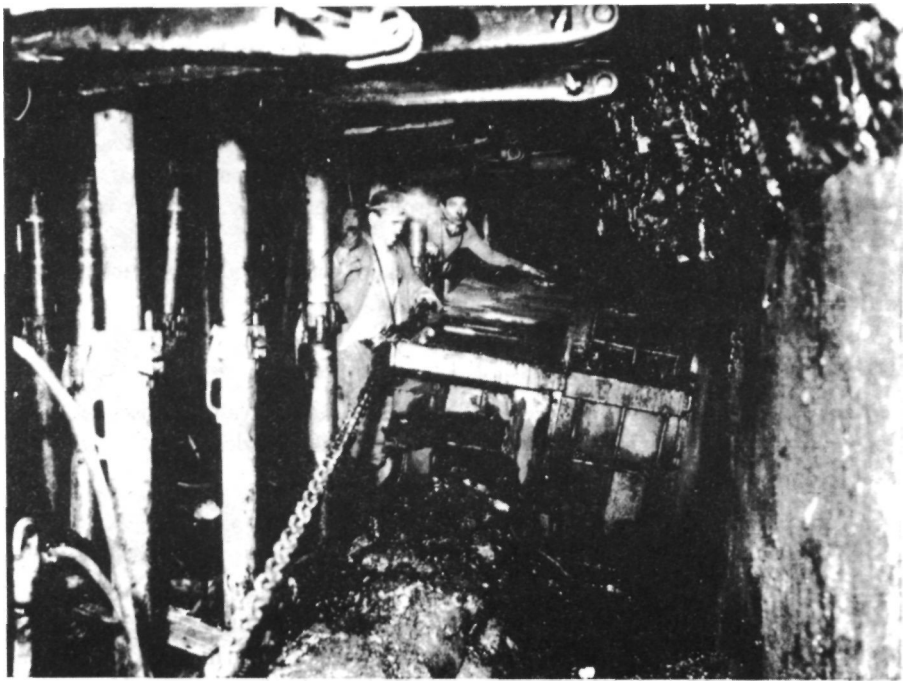

Működésben a maróhengeres jövesztő-rakodógép

csak a fejtési teljesítmény jelentékeny növekedését eredményezte, hanem megmutatta a jövőbeli fejlődés útját is. Ez az út a termelési koncentráció fokozása, vagyis hogy a kívánt termelés minél kevesebb számú, de nagy termelékenységű munkahelyekről kerüljön ki.

A műszaki fejlesztés további eredményei...

Még mindig jelentős volt az iszaptömedékeléses fejtések száma. A jó minőségű, tehát gyorsan ülepedő homok azonban egyre jobban fogyott és sor került a magasabb lösz és agyagtartalmú, gyengébben ülepedő homokokra is. Emiatt azonban meghosszabbodott a tömedékelési idő, lelassult a fejtések előrehaladása és csak hosszabb idő után lehetett a beiszapolt területek fölé vagy mellé menni.

Ezen a hátrányon egy Sedosan nevű vegyianyag segített, amely a tömedékzagyhoz adagolva (először a külszínen, majd később a bányában közvetlen az iszapolásra kerülő hely előtt) meggyorsította az ülepedés sebességét és javította a leülepedett tömedék szilárdságát is.

Az eredményes kísérleteket a XII/a aknánál végezték. Az eljárást később a többi iszaptömedékeléssel dolgozó üzem is átvette.

A VII-es aknán egymásfajta tömedékelési módszert próbáltak ki. Talán emlékeznek rá, hogy a század elején — hátrányos tulajdonságai miatt — a száraz tömedékelést abba kellett hagyni. Mostani formájában azonban már nem kézi berakással került a fejtési üregekbe, hanem egy nagyteljesítményű gép fújta be a megfelelő szemnagyságú anyagot. Az eljárás sikeresnek bizonyult, de szélesebb körben nem terjedt el.

Egyre jobban terjedtek viszont azok a kisebb berendezések, amelyek a szállítógépek és szivattyúk automatikus ki- és bekapcsolását, a csillék mozgatását végezték.

A felsőgallai osztályozón elkészült egy tárolóbunker, amely az osztályozás folyamatosságát biztosította.

A központi anyagraktárnál üzembe állított két gyorsrakodó és egy daru pedig az anyagmozgatás gépesítésének kezdetét jelentette.

BMR...

A feltárási munkák gyorsítására és a külső kivitelezőktől való függőség csökkentésére létrejött egy új szervezet a Bányászati Mélyépítő Részleg, egyelőre az Építészeti Üzem szervezetén belül.

1967

Megalakult az EMSZ...

A fejlesztés, értékesítés és más egyéb szénbányászatot érintő kérdések koordinálására, valamint a közös érdekképviselet ellátására július 1-jén megalakult az Egyesült Magyar Szénbányák (EMSZ) szervezete. Ettől kezdődően az egyesülés tagságát

képező szénbányászti trösztök tevékenységüket vállalati formában folytatták. Az új elvenezés így "Tatabányai Szénbányák". A változás különösebb belső szervezeti módosítást nem igényelt. Mindössze annyi történt, hogy az 1951 -ben leszerelt, majd 1955-től újra működő brikettgyár — amely eddig az országos szintű Brikett-termelő és Széndúsító Vállalat tatabányai részlegeként működött, — visszakerült a vállalathoz.

Az első szabadszombatok...

Az év jelentős eseménye volt az eddigi heti 48 órás munkaidő fokozatos csökkentése. Júliustól próbaképpen három üzem, majd október 1-jétől valamennyi bányaüzem és a hozzájuk tartozó részlegek áttértek a 44 órás munkahétre, vagyis minden második szombat szabadszombat lett.

Ez természetesen nem járt együtt a termelési tervek csökkenésével, ezért még inkább szükség volt a termelékenységet növekvő műszaki intézkedésekre.

Hogy ez jól sikerült az is bizonyítja, hogy a vállalat ebben az évben is elnyerte a Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját.

A "VIDUS"...

A vállalat gazdasági helyzetének javítását szolgálta (amire a MÁK ugyancsak jó példa) a széntermeléshez is kapcsolódó egyéb ipari tevékenység kialakítása.

A bányából kiemelt — és az iszaptömedékelés miatt jórészt szennyezett — vizek környezetrontó hatása, magától értetődően hozta a víz- és szennyvíztisztítás felada-

"VIDUS" technológia alapján épült városi szennyvíztisztító telep

tát, s a szakmához ugyancsak közel álltak a szén és egyéb ásványok minőségét javító ún. dúsító eljárások is (lényegében ide tartozik a Haldex is). A témaválasztást indokolta még, hogy ha lassan is, de hazánkban is nőtt a környezetvédelem iránti igény.

Mivel az induláshoz szükséges szellemi források és eszközök rendelkezésre álltak, létrejött a Víztisztító és Dúsító Berendezések Gyára — vagy hamar közismertté vált nevén a "VIDUS".

Nem titkolt célja volt a vállalkozásnak az is, hogy újabb munkalehetőséget teremtsen. Mert ha kimondatlanul is, de azért élt az a régi hagyomány, hogy a bányászcsaládok felnövekvő gyermekeinek lehetőleg a vállalat adjon munkát.

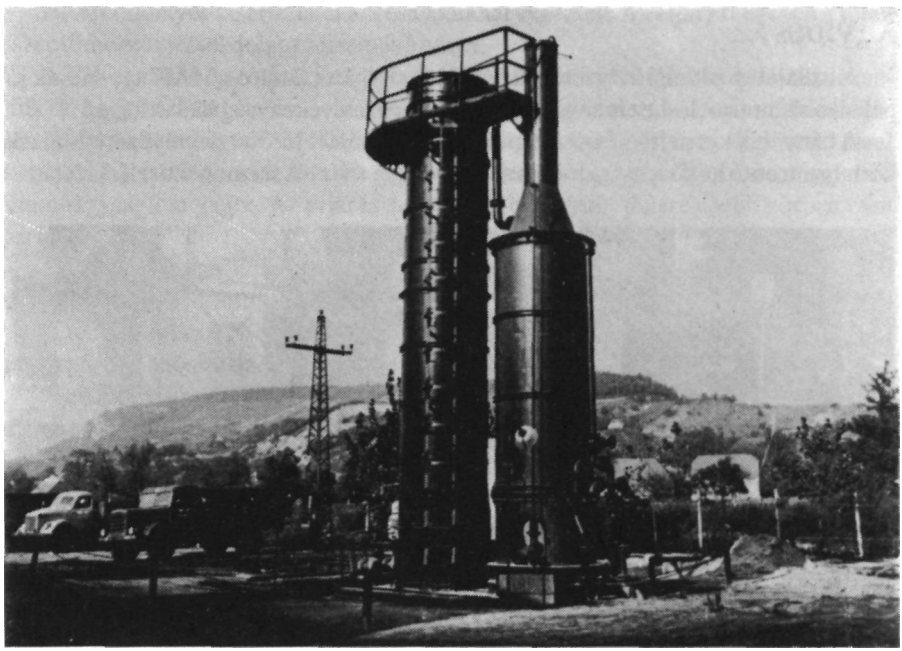

Mosóvíz-tisztító a tatabányai VOLÁN-telepen

A TÖBBOLDALÚ NAGYVÁLLALAT FELÉ 1968—1980

1968

A gazdaságirányítás új rendszere...

Az 1968. január 1-jén bevezetett új gazdaságirányítási rendszer — vagy gyakrabban használt nevén az "új mechanizmus" — célja a szigorú központi tervutasítások feloldása, a nagyobb vállalati önállóság megteremtése, a piaci igényekhez való jobb alkalmazkodás volt. Működését az állam ármechanizmussal, pénzügyi és adórendszerrel kívánta szabályozni. Ez az elképzelés — amely végül is nem bontakozott ki teljes egészében — a vállalat számára is fontos feladatokat jelentett. Röviden összefoglalva: a termelési költségek csökkentését, a termelékenység növelését, a minőség javítását.

Komplex front a XV/c aknában...

A műszaki fejlesztés újabb — igen fontos — állomása volt az első komplex frontfejtés. A Dobson (majd később Gullick) típusú önjáró biztosító szerkezetek, a jövesztő-rakodógép, az áttolással működő folyamatos szállító berendezés már a legmagasabb szintű technikát testesítette meg. Az önjáró biztosítóberendezések hidraulikus tárnokból, acélsüvegekből és hidraulikusan működtethető mozgató szerkezetekből állnak, mindezek egységes keretbe foglalva. Ezeket a berendezéseket csak a frontfejtés megindulásakor kell emberi erővel összeszerelni. A fejtés előrehaladásakor emberi irányítással, de gépi mozgatással már önmaguk követik a szénhomlokot. Megvalósult az ideális termelési koncentráció, vagyis az egyidejűleg két elővájással és egy frontfejtéssel művelő, napi 1200—1500 tonnát termelő gazdaságos bányaüzem. A gépesített frontokon kialakultak a korszerű technikát jól kezelő kiváló frontbrigádok is.

Saját külkereskedelmi jog ...

A nagyobb önállóság jegyében a vállalat saját külkereskedelmi jogot kapott. A sikeresnek bizonyuló vízkezelési és ásványelőkészítési eljárások révén igen hamar kapcsolatok és tényleges eredmények születtek mindhárom (tőkés, fejlődő és szocialista) piacon.

Kazánprogram...

A szén felhasználását — és ezzel eladhatóságát — nagymértékben növeli, ha minőségének megfelelő kazánokban égetik el. Ennek felismerése hozta létre a kazánprogramot. Először a Tervező iroda, majd a VIDUS keretében működő szakértő csoport az ország számos részén hozott létre jó hatásfokú, füstmentes, korszerű

Frontfejtés önjáró biztosító szerkezettel

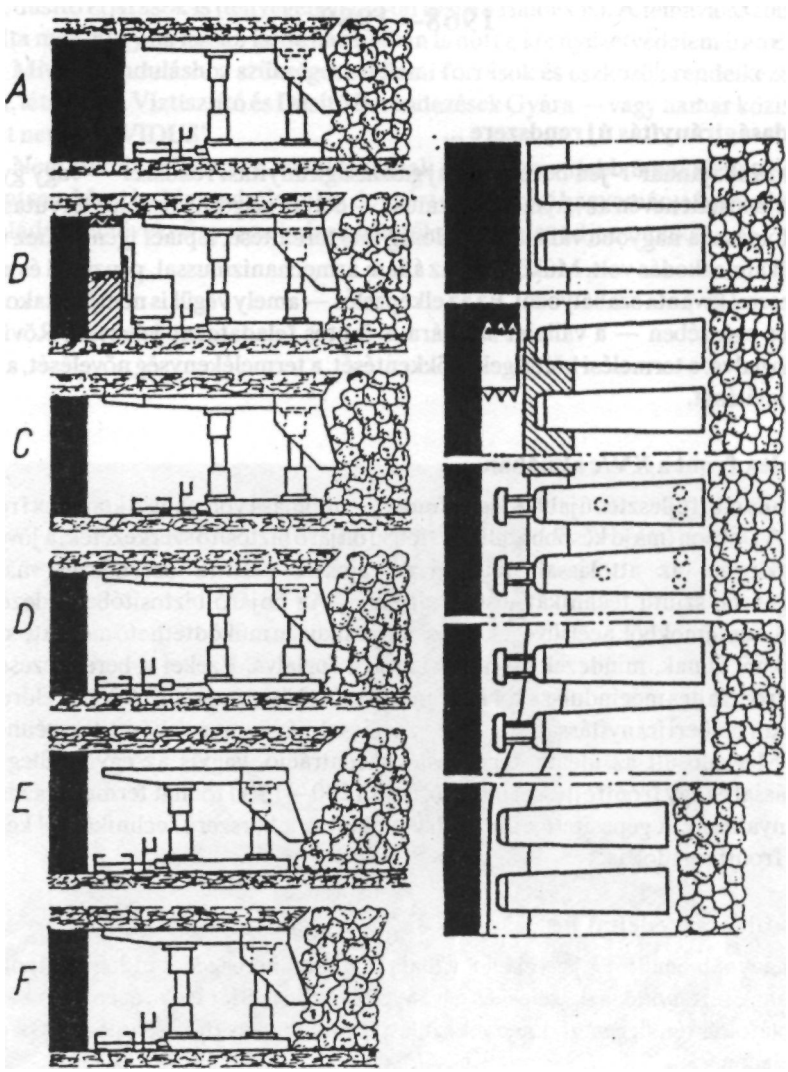

A. induló állás
B. a fejtőgép leszedi a következő fogást
C. lefejtés után a süveggerenda hosszabbító előrenyújtása
D. a szállítóberendezés (kétláncos páncélkaparó) előretolása
E. az önjáró szerkezet előrelépése, leengedett süvegrésszel
F a süvegrész újbóli felemelése (új induló állás)
Az alaprajzon látható, hogy a hajlékony (flexibilis) szerkezetű kaparó kígyózva mozog előre

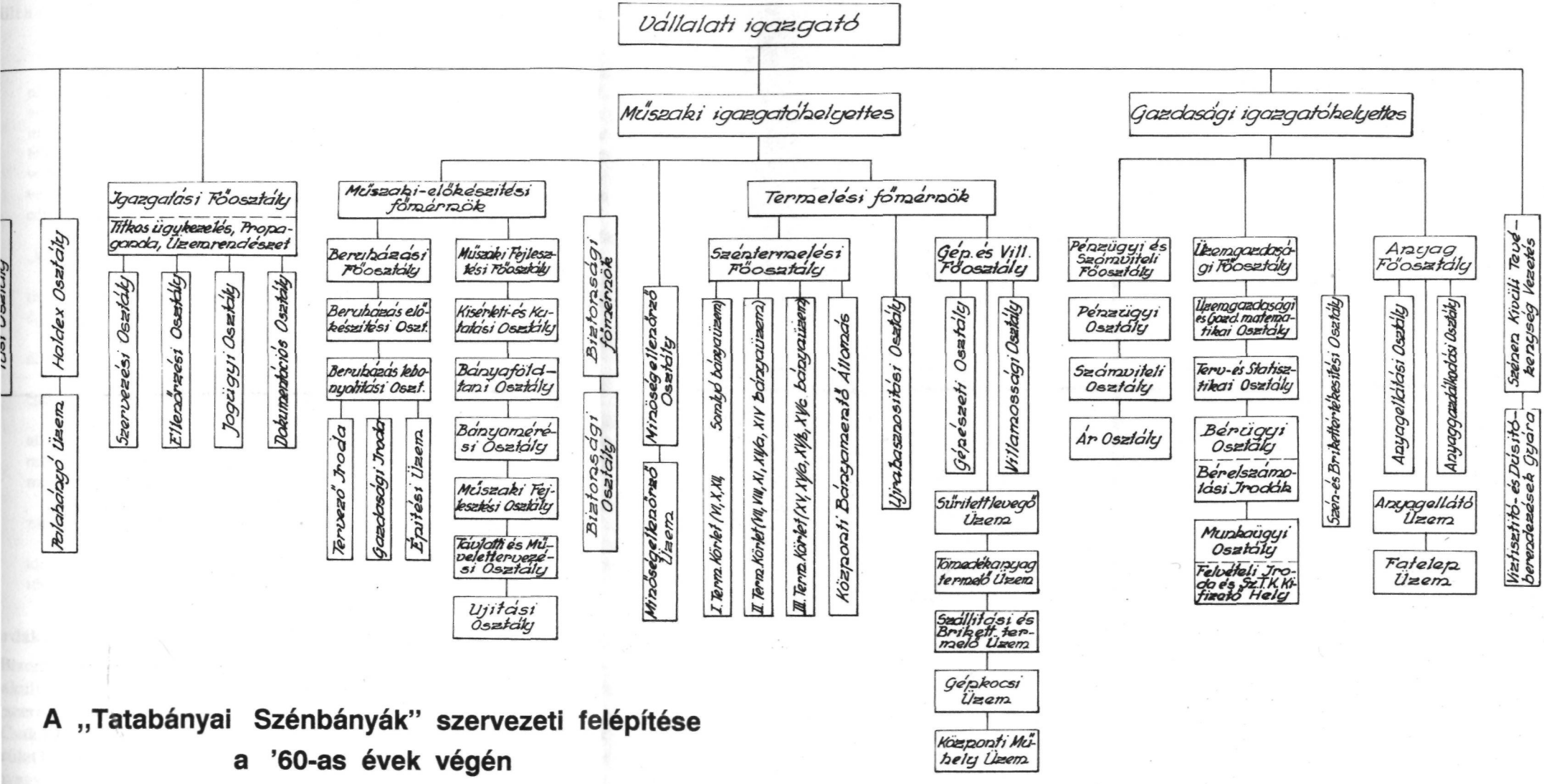

A „Tatabányai Szénbányák" szervezeti felépítése a '60-as évek végén

kazántelepeket. Ez már csak azért is nagyon fontos volt, mert az olaj és a földgáz egyre erősebb versenytárs lett.

Teljes körű a 4 4 órás munkahét...

Az év során a vállalat valamennyi üzemében és szervezeti egységében bevezetésre került a 44 órás munkahét, vagyis minden második hétvége "szabadszombat" volt.

A csordakúti szénmedence földtani leírása...

A medence Csordakút puszta alatt, Csabdi község irányában, egy mindjobban elkeskenyedő sávban terül el. Alaphegységet felsőtriászkorú dolomitok alkotják, amelyek felsőbb részében bauxit beágyazások is találhatók. A széntelepes üledékek itt is az eocénkorban rakódtak le. Az ezt követő oligocénkor elején a medence felemelkedett és itt megkezdődött az eocénkorú üledékek lepusztulása. Az oligocén végén lévő nagyobb mozgások hozták létre azt a mintegy 400 m elvetési magasságú vetőt, amely a medencét elválasztja a vele korábban egységes nagyegyházi medencétől. A csordakúti medence fekszik magasabban.

Az eocénkorú széntelepes összlet két telepből és az őket elválasztó édesvízi "közkőből" áll.

Az alsó telep nem mindenütt fejlődött ki és általában 1—4 szénpadból áll. A tiszta szénre számított vastagsága 0,8—9,7 m között változik. Általában jó minőségű égőpalából áll, 13—17 MJ közötti fűtőértékkel.

A két telepet elválasztó "közkő" zömében mészmárgából, illetve agyagmárgából áll.

A felette lévő felső telep is több pados. A tiszta szénre számított nettó vastagsága csak 0,7—2,9 m, fűtőértéke azonban 17—19 MJ vagyis jobb, mint az alsó telep.

Karsztvíz-veszély ebben a medencében is fennáll. Az alsó telep és a dolomit alaphegység között csak meglehetősen vékony agyagos védőréteg van, ezért annak művelése vízveszélyesnek nyilvánított. A vízveszély ebben a medencében is a vetők mentén a legnagyobb.

A széntelep fedüjében lévő, középsőeocénkorú mészkövek is tartalmaznak vízzárványokat, ezek azonban nagyobb veszélyt nem jelentenek.

A karsztvíz nyugalmi szintje a +125 m szinten volt, ami az intenzív művelés idején a +50 m-re csökkent, majd a bányászat és azzal együtt a vízemelés megszűntével kb. a + 96-os szintre emelkedett vissza.

Csordakút...

Bizonyára emlékeznek a csordakúti szénmedence körül — a '20-as években — kialakult MÁK—Salgó huzavonára. Miután a MÁK a terület jogát végül is újból megszerezte, további kutatásokat már nem végzett.

Csak 1951 —52-ben mélyült 10 újabb fúrás, de mert ezekmeddőnek bizonyultak, a terület hosszú évekig szóba sem került. A tatabányai medence egyre jobban fogyó szénvagyona azonban mégiscsak arra kényszerítette a vállalatot, hogy újból próbálkozzék. Ezért 1962-ben — a Salgó által már korábban megfúrt területen — újabb négy fúrás mélyült, amelyek már eredményesek voltak. Ezt követte 1967-ben újabb

18, majd ebben az évben még 31 fúrás és ezzel a részletes kutatási fázis be is fejeződött. A megismert adatok már elégségesek voltak a tényleges szénvagyon megállapításához és a feltárási tervek elkészítéséhez.

1969

Rekonstrukciós munkák...

Az év elején megvalósult az első rekonstrukciós program és a VIII—X—Xl-es aknák XI/a akna néven egyesültek. A X-es függőakna még használható volt, ezért egy ideig önállóan is termelhetett. A VIII. és Xl-es függőleges aknák azonban a pillérekben folyó fejtések következtében személyszállításra már alkalmatlanná váltak, ezért az egyesített bányák személyzete az új XI/a függőleges aknán át jutott le munkahelyére. Az összevont üzem kiemelkedő létesítménye volt az új rendszerű fürdő és a mosoda. A dolgozók mindennap frissen mosott munkaruhában szállhattak le a bányába.

Megindult a következő rekonstrukciós munka is. AVI—VII-es aknák összevonásának előkészítésére megkezdődött a VI/a lejtős akna kihajtása.

Mezőbekapcsolások...

Mostanra már világossá vált, hogy a nagy szénvagyonú Síkvölgy II. területén — beruházási pénz hiányában — új bányát nyitni nem lehet. A szénmezőt ezért három részre osztották és egy-egy részét a szénmezőt körülvevő XII—XII/a és a XV/a aknákhoz csatolták. A mezők feltárása még ebben az évben megkezdődött.

1970

Változó siker a frontok gépesítésében...

A bíztató kezdetek után újabb komplex frontfejtési kísérletre került sor a Xll/a aknán. (Komplexnek azt a frontot nevezzük, ahol a teljes termelési munkafolyamat — vagyis a szén fejtése és felrakása, elszállítása, valamint a munkahely biztosítása majd az omlasztás — gépesítve van.) Ennél a frontnál ezeket a feltételeket Eickhoff-féle maróhengeres fejtőgép, Slask típusú nehéz, kétláncos kaparó és Gullick rendszerű hidraulikus önjáró biztosítóberendezés elégítette ki.

A kezdetben sikeresen működő frontot az omladékba került szén öngyulladása és a szokatlanul nagy metánkiáramlás miatt sajnos feladni és a berendezéseket kiszerelni kényszerültek.

Nagyobb siker volt a XV/a aknai front, ahol a maróhengeres fejtőgépet egy ugyancsak jó teljesítményt nyújtó széngyaluval váltották fel.

Építkezések a külszínen...

A kötet első részében, a "MÁK korszak" ismertetésénél rendszeresen szó esett a lakótelepi és egyben közcélú építkezésekről. Az államosítás utáni időszak más típusú gazdasági rendjében ezek az építkezések már állami beruházási keretekből folytak,

de természetesen igen szoros összefüggésben a medence bányászatával. A még az ötvenes évek elején meghirdetett bányászlakás építési akció keretében már közel 6 ezer lakás készült el a hozzá tartozó kommunális létesítményekkel. Az állami építkezés mellett a vállalat igazgatójának kezdeményezésére Kertvárosban, majd a bánhidai "Paradicsomkert"-ben indult lakásépítési akció kertes, illetve társas házak formájában. Az építkezést a vállalat a bányából visszanyert anyagokkal, a dolgozók jelentős társadalmi munkával támogatták.

A lakásépítkezés mellett gondot fordított a vállalat a közcélú intézmények megőrzésére és fejlesztésére is.

Az építkezési munkákból kivette részét a vállalat Építészeti Üzeme, a tervezési munkákból pedig az ebben az évben új épületbe költözött Tervező Iroda.

Hitelfelvétel, távlati gondok...

Az új gazdaságirányítási rendben mód volt hitelfelvételre is. A vállalat 70—71 -ben több, mint 200 millió forintot vett fel tevékenységeinek fejlesztésére. Ez azonban csak a legégetőbb napi problémában segíthetett valamit. A távlati gondok egyre jobban sűrűsödtek. A termelést az elvárt szinten éppen hogy csak tartani lehetett. Az az állami szintű elképzelés, amely a széntermelés visszafejlesztését és a szénhidrogének nagyobb mértékű felhasználását tűzte ki célul (a szerény hazai források mellett főleg behozatalból) lassan-lassan kezdett ugyan megdőlni, a szénhidrogének nagyarányú propagálása azonban a szakma iránti társadalmi megbecsülés érezhető visszaeséséhez vezetett. Lanyhult a bányászat iránti érdeklődés, munkaerő eláramlás és hiány állt elő. Vájártanulónak már szinte alig jelentkeztek. Még a több nemzedékes bányászacsaládok gyermekei sem.

1971

Új és "régi" új bányák...

A napi termelési feladatok teljesítéséhez egy újabb kis szükségbánya nyitása indult meg, — a Somlyó II. — a bezárt Síkvölgyi akna karsztvíznívó feletti (tehát vízveszélymentes) kevés szénvagyonának kitermelésére. A kis üzemecske mindössze két évet élt.

Az év folyamán létrejött a rekonstrukciós — vagyis a bányák összevonására irányuló — program második üzeme a VI-os, VII-es aknák összevonásával. A "régi" új üzem VI/a akna néven működött tovább. Termelését a következő évben befejezett új lejtős aknán szállították ki. A VII. sz. függőleges akna felújítási munkái miatt a teljes létszám a régi VI-os aknára települt át.

Víz és tűz a "Vadorzón"...

A nyár folyamán a XII/a aknában egy iszaptömedékelésre szolgáló fúrólyuk béléscsöve — feltehetően kőzetmozgás következtében — eltörött és a törés helyénél

vízbetörést kaptak. A betört víz — amely kezdetben 20 m /perc volt — nem karszt-, hanem a fedőkőzet üregeiben felgyülemlett ún. rétegvíz volt és nemsokára el is apadt.

Novemberben az egyik főkihúzó légvágatban működő szállító gumiszalag mellett kábelrobbanás történt. A robbanástól először a gumiszalag gyulladt ki, majd az ácsolatok. A tűz rohamosan terjedt és miután metánt is észleltek, az esetleges sújtólégrobbanás megelőzésére az érintett bányamezőt vízzel elárasztották. Később a levegő teljes kizárására mindkét függőleges aknaszáj nyílását be kellett fedni. Az elhárítási és újranyitási munkák több hónapig tartottak.

Érdekességként megemlíthető, hogy ebben az időben már a bányászatban is lehetett kárbiztosítást kötni, így az üzemben keletkezett — nem jelentéktelen — károk nagy részét az Állami Biztosító fedezte.

A bánhidai "falupillér" lefejtése...

A XV. akna rohamosan fogyó szénvagyonának pótlására művelésre került az üzem Bánhida alatt lévő szénmezeje is. Miután ez a rész meglehetősen mélyen feküdt remélhető volt, hogy a műveléssel járó süllyedések csak jelentéktelen mértékben jelentkeznek a külszínen. Természetesen omlasztásos fejtések szóba sem jöhettek. Az alkalmazott fejtésmód egyedi acéltámmal biztosított frontfejtés volt, befúvott száraz tömedékeléssel. Az iszaptömedékelés azért nem felelt meg, mert a széntelep alatti fekü agyagrétegek, víz hatására megduzzadtak volna.

1972

A vágathajtás első gépei....

A frontfejtések gépesítése után újabb műszaki előrelépés volt a vágathajtó gépek megjelenése. Elsőként a XV/a aknában egy német (NSZK) gyármányú Demag típusú vágathajtógép kezdte meg a munkáját, amelyet külön, a puhább szerkezetű barnaszenekhez alakított át a gyártó cég.

Csakhamar F típusú hazai gyártmányú vágathajtó gépek is munkába álltak.

Víznívó-süllyesztés...

Az év vége felé mind a XIV/a, mind a XV/c vízaknában csapoló fúrások segítségével, illetve a megcsapolt víz kiemelésével megkezdődött az aktív víznívó-süllyesztés, a XIV. akna, illetve a XV/c akna vízveszélyesebb teleprészeinek kevésbé veszélyes lefejtése érdekében.

"Fűtsön ön is tatai brikettel!" ...

Ebben az évben tűntek fel a hatalmas hőszigetelt tartálykocsik — oldalukon a fenti felírással. Az új brikettgyártási eljáráshoz szállították Százhalombattáról a kötőanyagul szolgáló folyékony bitument.

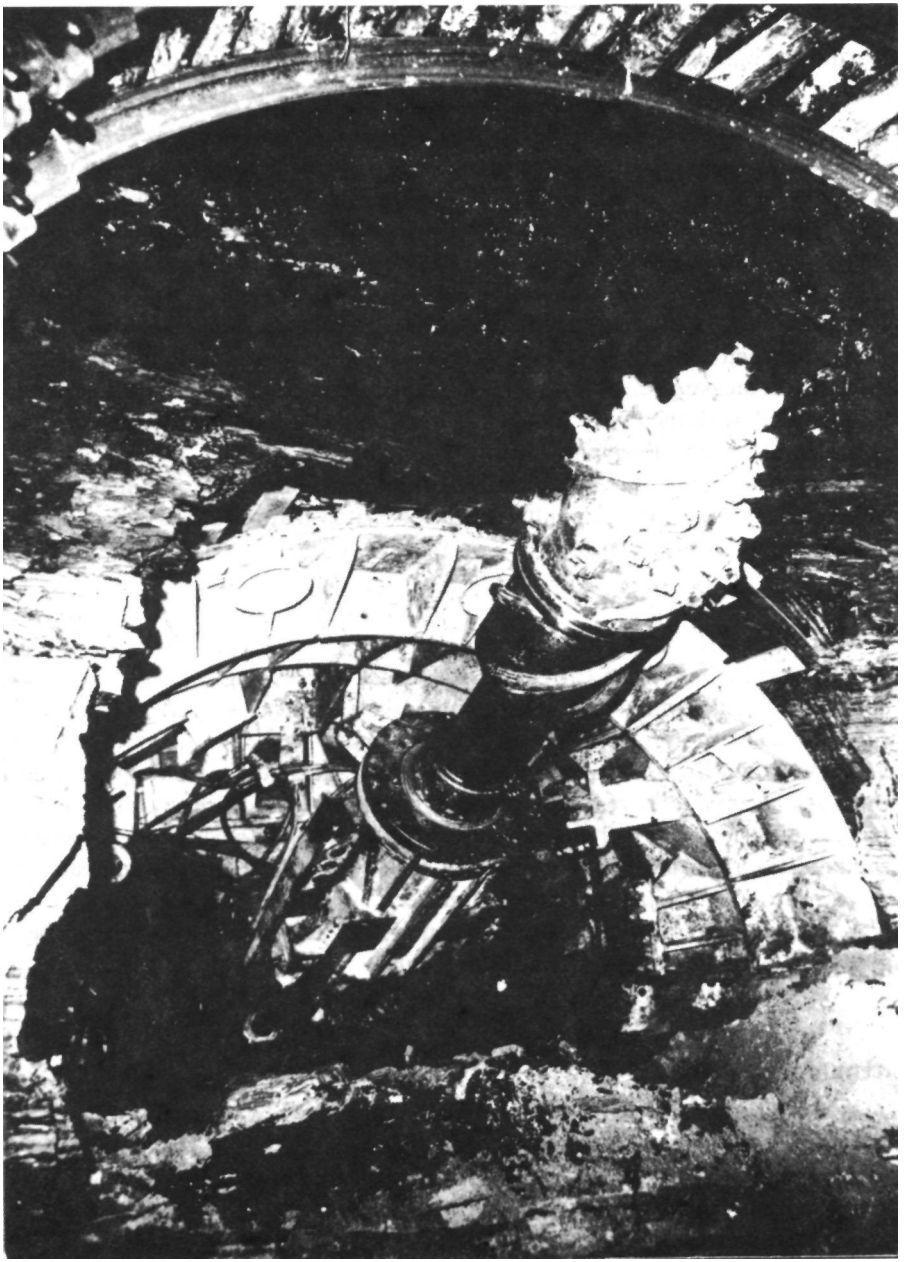

"Lyukaszt" a DEMAG vágathajtógép a XV/a aknában

1973

Csordakúti bányaüzem...

Az év nagy eseménye a csordakúti bánya indítása. Az az elszántság és töretlen akarat, amellyel a vállalat minden lehetséges fórumon bizonyítani igyekezett, hogy a szénmedence és az itt dolgozó emberek jövője, további új bányák nyitása nélkül nem képzelhető el, végre meghozta gyümölcsét. Engedélyezéséhez minden bizonynyal hozzájárult a szénhidrogének árának világszerte bekövetkezett emelkedése, amelyre a korabeli híradásokból "olajárrobbanás" címszó alatt emlékezhetünk és amelynek tükrében a hazai szén újból gazdaságosnak bizonyult. A történeti hűséghez azért hozzátartozik, hogy az előkészítő és tereprendezési munkákat a vállalat — a bánya feltétlen szükségességét és saját igazát érezve — még a hivatalos engedélyek kiadása előtt megkezdte. A bánya terveit a vállalat saját Tervező Irodája készítette. Hogy a vállalatnak mennyire fontos és sürgős volt ez a bánya mi sem bizonyítja jobban, mint a tempó ahogyan készült.

A márciusi tereprendezés után áprilisban indult bányanyitó tárópár, már májusban szénbe ért. Azonnal megindult a fejtéselőkészítő vágatok hajtása és decemberben már termelt az első frontfejtés.

Egyéb bányászati munkák...

A XI/a és a XII/a üzemek összevonására megkezdődött a két bányát összekötő vágat hajtása Demag vágathajtó géppel. Rövidesen utána pedig egy új — XI/a elnevezésű — lejtős akna mélyítése is megindult. (A két év múlva elkészült lejtős akna az összevont üzemek termelésének kiszállítását szolgálta).

A XV/c akna É-i bányamezeje igen vízveszélyesnek ígérkezett. Hogy az itteni műveletek a bánya többi részét ne veszélyeztessék, erre a mezőre egy külön — faácsolatú — lejtős akna mélyítése indult meg. Az így külön megnyitott É-i mezőt összekötötték ugyan a bánya többi részével, ebbe az összekötő vágatba azonban egy ajtóval ellátott vízzáró betongátat építettek be.

A víznívó-süllyesztés eredményeképpen a XIV. akna DK-i II-es lépcsőjében egyedi acéltámos omlasztásos frontfejtés indult.

1974

Üzemösszevonások...

Az egyre jobban szűkülő szénvagyon újabb szervezeti módosítást tett szükségessé. A még meglévő bányák februártól kezdődően vezetés, műszaki irányítás és természetesen gazdálkodás szempontjából, öt egységben működtek tovább:

Keleti I. bányaüzem (VI/a — XII — XIV. aknák)
Keleti II. bányaüzem (XI/a — XII/a aknák)
Nyugati I. bányaüzem (XV—XV/a aknák)
Nyugati II. bányaüzem (XV/b — XV/c aknák)
Csordakúti bányaüzem

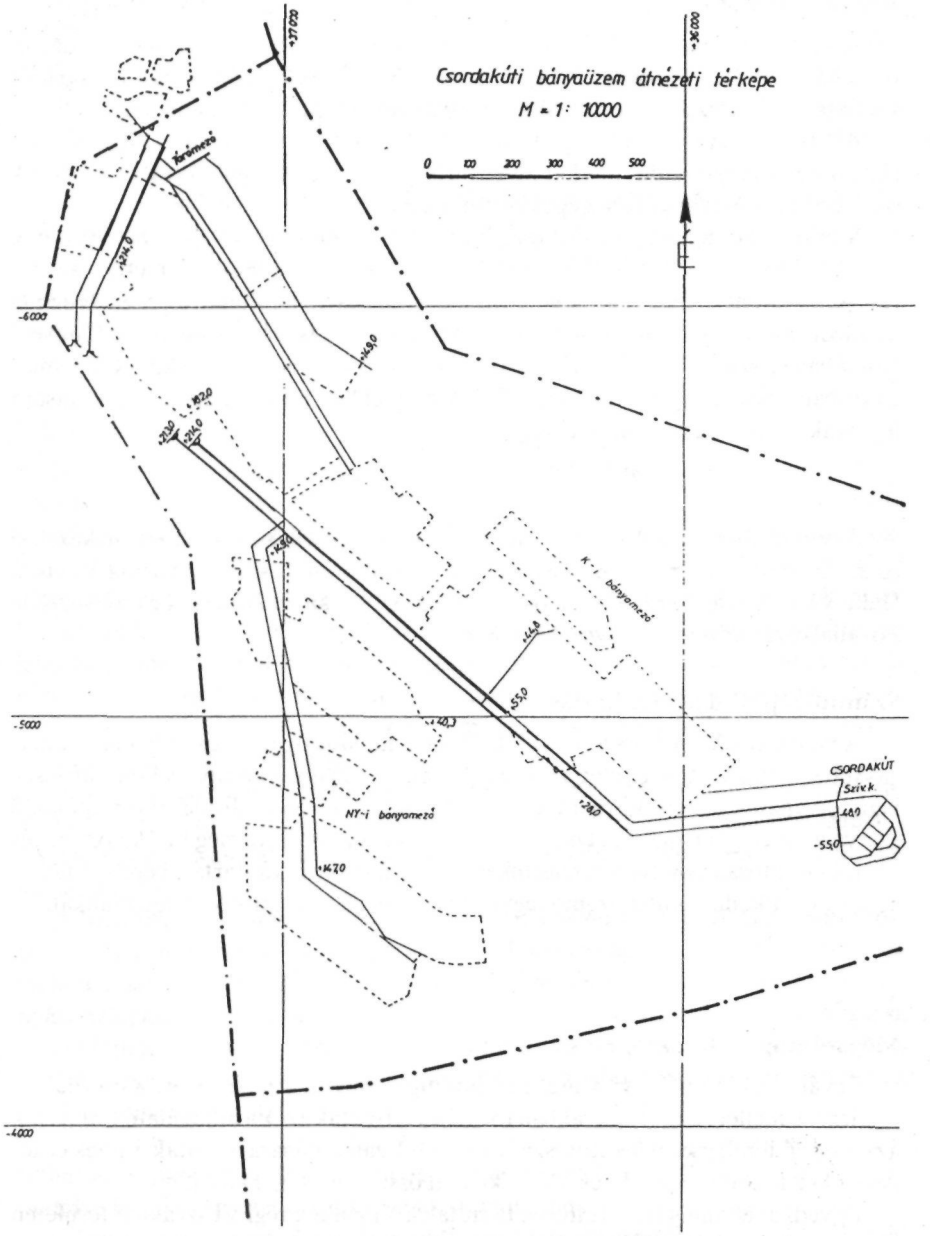
Csordakúti bányaüzem átnézeti térképe
M = 1: 10000
0 100 200 300 400 500
+37 020
+36 000
-6000
-5000
-4000
Térmező
+24,0
+44,0
+32,0
+24,0
+44,0
+44,0
+55,0
+40,3
+28,0
+47,0
K-i bányamező
NY-i bányamező
CSORDAKÚT
Szivk
+44,0
-55,0

Bányászati munkák...

A kényszerű rekonstrukciós munkák tovább folytatódtak. Ennek keretében befejeződtek a **VII.** függőakna felújítási munkái és ettől kezdődően a VI/a aknáról visszatelepült létszám már itt szállt le az összevont (VI/a — VII) bányákba.

A XII. aknában — a Síkvölgy II. területből átkapcsolt mezőben — elkészültek a fejtési vágatok és egyidejűleg két telepben is (piros — kék) megindultak a frontfejtések, természetesen már fejtőgépekkel felszerelve.

Szervezetileg a XI/a aknához tartozó X. aknán a műveletek végleg befejeződtek és ezzel ismét egy nagy múltú bánya tűnt el az üzemek sorából. A XI/a bányaüzem régi XI-es aknai részlegében omlasztásos frontfejtések indultak, ami azért érdemel említést, mert egy több, mint 50 éve kizárólag csak iszaptömedékeléssel művelő bányában ez szinte forradalmi lépés volt. A Csordakúti bányaüzem tárópárja a magasabban fekvő teleprészeket tárta fel. A mélyebben fekvő telepek megnyitására lejtős aknapár kihajtása indult meg.

ÁVF...

Az egyre kiterjedtebben — itthon és számos más országban — végzett vízkezelési és ásványelőkészítési vállalkozások összefogottabb intézése érdekében a Vidus, a Haldex Iroda és a Tervező Iroda összevonásával, Ásványelőkészítési és Vízkezelési Fővállalkozás néven új szervezet jött létre.

Számítógépes adatfeldolgozás...

A vállalati adatok korszerű feldolgozása, a műszaki-gazdasági folyamatok magasabb szintű követése és elemzése érdekében — a magyar szénbányászatban elsőként — önálló számítóközpont alakult. Az Adatfeldolgozó Iroda néven működő szervezet svéd gyártmányú, Data-Saab számítógéppel kezdte meg tevékenységét és azt folyamatosan bővítve a szénértékesítés, személyi nyilvántartás, bérelszámolás, anyaggazdálkodás és még számos egyéb területen végzett úttörő jellegű munkát.

1975

Még mindig csak kis lépések...

További új bányák nyitására még mindig nem volt kilátás, ezért a csordakúti feltárások mellett, a régi bányákban továbbra is folytak azok a munkálatok, amelyek az eddig védőpillérként lekötött szénvagyon felszabadítására indultak. Ennek érdekében kezdődött meg a XV. és XV/a aknákat összekötő vágat kihajtása.

Egyedi acéltámos frontfejtések indultak a VI/a akna régi VI-os aknai területén is, ami a több, mint 60 éves iszaptömedékeléses fejtésmód után, ugyancsak figyelemreméltó áttörés volt.

Egy kis áttekintés...

Ha az elmúlt néhány esztendő eseményeire visszatekintünk, talán érzékelhetővé válik, hogy új bányák hiányában (hiszen Csordakút még épphogy termelni kezdett) a vállalat meglehetősen nehéz helyzetben volt, amelyen csak kényszerintézkedések sorozatával tudott segíteni. Ezzel együtt a műszaki fejlesztés és a szervezeti átalakítások segítségével, megtörtént az átállás a tömegtermelő munkahelyekre, kialakult ezeknek a munkahelyeknek egy igen korszerű komplex gépesítésű modellje, előrelépés történt a vágathajtás gépesítésében is. A Központi Műhely új csarnokaiban a bányagépek igen magas színvonalú karbantartására nyílt lehetőség és az aknaüzemek összevonásával létrejött a helyzethez alkalmazkodó, nagyüzemi típusú szervezeti rendszer. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy az új bányákat mindez igazából nem pótolhatta.

Városnézőben...

Négy évtized telt el azóta, hogy egy sétát tettünk az akkori bányatelepen. Nézzünk hát körül a mostani városban is.

Még állnak az ótelepi "hatajtósok" és legfeljebb annyit változtak, hogy a lakásokhoz egy kiskonyhát ragasztottak, így azok kétszobássá válhattak. És persze majd minden lakás felett ott a televízióantenna. A kis híján 80 éves telepnek már nincs hátra sok ideje, mert rövidesen elkészül Kertvárosban a "Mandinkának" becézett új lakótelep, hogy otthont nyújtson a régi házak lakóinak. Lebontásuk után egy új városrésznek adnak majd helyet, melyet később Gál István lakótelepnek hívnak.

Lassan-lassan fogyatkoznak az Újtelep házai is és a város képét mindinkább sokemeletes panelházak uralják.

A bányászlakás építési akcióban tevékenyen résztvesz a vállalat Építészeti Üzeme is, többek között felépítve sokszáz olyan lakást, — elsősorban fiatalok számára — amelyekhez a vállalat jelentős anyagi támogatással és kedvező feltételű kölcsönnel járul hozzá.

A bányavállalat jelentős támogatását élvező korszerűen felújított Népház most is a város kulturális életének a központja. Falai között a nagy hagyományú zenekarok mellett a háború után alakult néptánc és képzőművészeti csoport valamint a "Bányász Színpad" is helyet kap és jól felszerelt könyvtára is a közművelődést szolgálja.

Az Újtelepi Munkáskaszinó — amely időközben a Sztahanovista Klub nevet is viselte — már nem működik, de szerepét több, ugyancsak a bánya által fenntartott kisebb kultúrotthon tölti be.

A jelentősen kibővült sporttelepen nem csak az NB I-es labdarúgócsapatot biztathatják a lelkes szurkolók, hanem a Bányász Sport Klub (TBSC) számos más szakosztálya hazai és nemzetközi sikereinek is örülhetnek.

Környezetéhez méltó formában újult meg a strandfürdő és a legfelső (a hajdani tisztviselői) medence felett megjelent a fűthető műanyag sátor, vagy közismert nevén a "buborék".

A szociális létesítmények kezelését külön szervezet, a Gazdasági Iroda végzi és van munkájuk bőven.

Vízalatti masszázs, a vállalat kezelésében lévő felújított gőzfürdőben

A régi gőzfürdő — jelentős külső és belső átalakítás után a mozgásszervi betegségek valóságos gyógyintézetévé vált.

De gyógyulást és pihenést nyújt a vállalat Hévízi gyógyháza is, a nyári hónapokban pedig a kibővített Balatongyöröki Üdülő nyújt kellemes kikapcsolódást. A hozzá tartozó gyermektáborban nyaranta többszáz gyerek élvezheti a szünidőt.

Az Iroda működteti a valóban szállodai színvonalú legényszállókat egy modern mosószalont és egy hatalmas kertészetet is.

A vállalatnak ebben az időben 13.126 alkalmazottja van, amiből 10.279 fő munkás. Műszakváltások idején a VII. akna melletti bányaforgalmi téren — melyet a bányászhumor csak "bohóctér"-nek hív — még tucatszám nyüzsögnek az üzemekhez induló és érkező autóbuszok.

1976

Az eocén programról...

A '70-es évek második és a '80-as évek első felében újságban, rádióban, televízióban igen gyakran esett szó az „eocén" programról. Szenvedélyes viták forrásává vált, egyetértők és ellenzők széles tábora alakult ki körülötte.

Dehát mi is az az eocén program?

Az 1973-as első olajárrobbanás után a figyelem ismét a hazai energiaforrások, főleg a szén felé fordult, elsődlegesen villamos energia termelésre. Az év közepe táján Minisztertanácsi döntés született egy 1930 MW-os teljesítményű hőerőmű felépítésére Bicske térségében. A felépítendő "Dunántúli gyűjtőerőmű" szénellátását volt hivatott biztosítani az "eocén program," amelynek keretében a dunántúli eocénkorú szénmedencében, vagyis Oroszlányon Márkushegyen, Dorogon Lencsehegyen, a tatabányai szénbányászathoz tartozóan pedig Nagyegyháza—Mány térségében terveztek új bányákat nyitni. Ez a döntés kedvező volt a tatabányai szénbányászat részére, hiszen a vállalat már évek óta következetesen harcolt új bányák nyitásáért. Sokezer bányász és családjuk megélhetése függött attól, hogy a folyamatos termelőmunka fennmaradjon. Régebbi és újabb fúrások alapján már közel tíz éve olyan mértékben volt ismeretes a nagyegyházi szénmedence, hogy az elégséges volt bányanyitási tervek elkészítéséhez. Noha annak engedélyezése még csak távoli remény volt, a vállalat már a '70-es évek elején megkezdte a tervezési munkákat részben saját erőből, részben országos szintű tervező intézetek megbízásával. Az már az elején is látható volt, hogy az eocén program pusztán hazai erőforrásokkal nem valósítható meg. Különösen állt ez a fúrási tevékenységre, mert az előző évek leépítési politikája következtében ilyen volumenű munkákra már nem volt megfelelően felszerelt magyar vállalat.

Felgyorsította az eseményeket a szovjet bányászati miniszter márciusi látogatása, melynek nyomán már júliusban kormányközi egyezmény született az eocén bányák és az erőmű építésében való együttműködésre. Az eocén programban számításba vett mányi szénmedence részletes megkutatására Kievből érkezett egy 120 fős fúrós expedíció, 6 nagy teljesítményű fúrógarnitúrával felszerelve.

A tereprendezési munkák Nagyegyházán még ebben az évben megkezdődtek.

A nagyegyházi bányaüzem földtani leírása

Az eocénkorú szénmedence Nagyegyháza, Kisegyháza és Mesterberek puszták területén a Hajagos, a Sátor és a Hársashegy triászkorú rögei között terül el. A csodakúti medencétől egy 400 m elvetési magasságú vető választja el.

A medence alaphegységét triászkorú dolomit képezi. A dolomitra települt törmelékes összlet ipari minőségű bauxittelepeket foglal magában, amelyek helyenként a 15—18 m vastagságot is elérik.

Az alsó eocénkorú széntelepes összlet egy aránylag egynemű alsó telepből és egy tagoltabb felső telepből áll. A két telepet mintegy 25—26 m vastag édesvízi mészkő—mészmárgából, illetve szürke agyagmárgából álló "közkő" réteg választja el egymástól.

A felső telep felett édesvízi homokos agyag és csökkent sósvízi agyagmárgák helyezkednek el. Ez utóbbi a benne lévő kövületmaradványok alapján megegyezik a tatabányai medence hasonló fedü anyagával. Az ezt követő márga rétegsorok a tatabányai, dorogi, illetve az oroszlányi medence fedü agyagmárgáihoz hasonlatosak.

A még magasabban fekvő mész és agyagmárga rétegsorok helyenként igen vékony nem műrevaló széntelepecskéket is tartalmaznak.

Az eocénkorú rétegsorok felett változatos anyagú oligocén kőzetrétegek következnek ugyancsak vékony, nem műrevaló szénzsinórokkal.

Erre a medencére is a töréses hegyszerkezet jellemző. Hosszanti és harántirányú vetők rögökre, táblákra tagolják. Sasbércek éppen úgy találhatók, mint tektonikai árkok, sőt egymás mellett fűrészfogszerűen elhelyezkedő táblák. A vetők elvetési magassága helyenként meghaladja a 100 m-t is.

Az alsó telep mintegy 13—14 m vastag, amely a medence Ny-i és É-i pereme felé elvékonyodik. A legtöbb helyen a medence közepe táján 3—4 padra oszlik. Jó minőségű, átlag 19 MJ fűtőértékű.

A felső telep lényegesen vékonyabb és tagoltabb. Édesvízi mészkő és homokos agyag beágyazások a telepet 2—3, a medence DK-i részén 4—6 padra osztják. A szénpadok együttes vastagsága 3—4 m, ugyancsak jó minőségű barnakőszén.

A dolomitos alaphegység itt is karsztvizet tárol. Az alsó telep és a dolomit alaphegység között csak igen vékony agyagos védőréteg van, ezért művelését igen gondosan kell végezni.

A szétdarabolt medencében a nagyobb vetők mentén a széntelepek közvetlen érintkezésbe kerülhetnek a vizet tároló dolomitokkal, ezért az ilyen helyeken a vetők mentén is ajánlatos védőpillért hagyni.

1977

Bányaépítés Nagyegyházán...

A Nagyegyházi bányaüzem különleges helyet foglalt el a hazai bányaépítés történetében. Ahogyan a medence földtani leírásából is emlékezhetünk rá, a széntelepek alatt jelentős mennyiségű, igen jó minőségű bauxittelep is kifejlődött és így a bánya nem csak a széntermelés, hanem az alumíniumipar szempontjából is fontos létesítménynek ígérkezett.

A "kéttermékes" bánya meghatározta a bányanyitás módját. Figyelembe kellett azt is venni, hogy a bányamező meglehetősen nagy kiterjedésű, ezért a nyitás két ponton történt.

Még májusban megkezdődött a bauxit kiszállítására tervezett "Nyugati" lejtős akna hajtása. Talán már itt megjegyezhetjük, hogy 200 méter elérése után az aknahajtás — az időközben megalakult Bányászati Feltáró Üzem kivitelezésében — teljesen gépesítve folyt tovább. A gépsor egy Dosco típusú vágathajtó gépből, a kitermelt anyagot elszállító gumiszalagsorból, a személy- valamint az építéshez szükséges anyagok szállítására szolgáló Scharf típusú függősínes szállítóberendezésből állt.

A lejtős akna közelében ugyanebben az időben indult az F—1 nevet viselő 8 m átmérőjű (minden eddiginél nagyobb) függőleges akna is, mint a bányaüzem kihúzó és egyúttal anyag- és személyszállító aknája is. Nagyjából egyidőben, a terület keleti oldalán egy szintén 8 m átmérőjű, V—1 jelzésű, függőleges akna is indult, amely egyrészt a bányaüzem főbehúzó, másrészt a vízkiemelő akna feladatát kapta. A szén

kiszállítására szolgáló "Keleti" lejtős akna hajtása csak néhány hónappal később kezdődött.

Mány...

A program szerint következő eocén bánya további kutatását a szovjet fúró expedíció megkezdte. A korábbi fúrási adatokra támaszkodva elkészült a bánya első beruházási javaslata is.

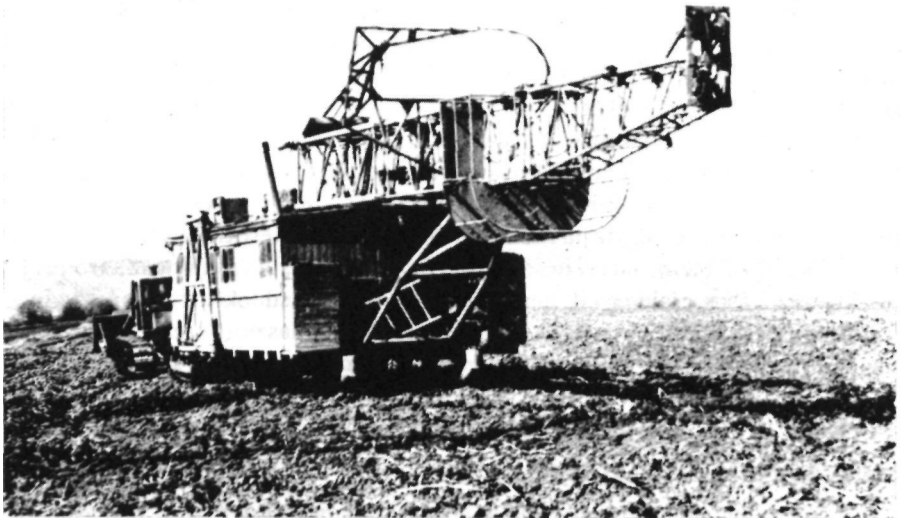

Felvonul a kievi fúró expedíció

Munkák a régi bányáknál...

A XV. és XV/a aknákat összekötő vágat befejezése után lényegében a XV. akna is megszűnt. Függőleges aknájának pillérében nem volt jelentősebb szénvagyon, a lejtős akna pillérében azonban igen. Ugyancsak nagy szénvagyonnal rendelkezett a XV/a függőaknák pillére is. Miután a fejtések következtében ezeknek az aknáknak a megrongálódása várható volt, — a kifejtendő szén kiszállítására egy új — XV/a — lejtős akna kihajtása kezdődött meg.

Csordakúton elkészült a mélyebben fekvő telepek elérésére indult nyugati lejtős aknapár, és vágathajtógépek segítségével megindult a szénmező feltáró vágatainak hajtása. A kihúzó lejtős aknában újszerű, személyszállító gumiszalagot építettek be

és megkezdődött a Scharf típusú ugyancsak igen újszerű függősínes anyagszállítópálya beépítése is. A Keleti II-es bányaüzemben (amely a XII. és Xll/a aknákat foglalta magában) megkezdődött a XII/a függőleges aknapár pillérében lévő szénvagyon feltárása, illetve a lefejtés előkészítése.

A Budapest—Hegyeshalom vasútvonal egy szakaszának áthelyezésével felszabadult pillérben V/c vagy "Hármashídi külfejtés" elnevezéssel új kis termelőegység indult. Megvalósításához fel kellett számolni a régi központi anyagraktárt és el kellett terelni a 80-as út egy szakaszát is. A 9—35 m vastagságú takaróréteg alatt 6—9 m-es széntelep feküdt.

Szénomlasztásos fejtésmód...

Ez a fejtésmód azoknak a felszabaduló pilléreknek a leművelésére alakult ki, amelyekben vastag széntelepek álltak ugyan rendelkezésre, kiterjedésük azonban nem volt elég ahhoz, hogy nagyobb frontfejtéseket lehessen bennük kialakítani. Tömedékeléses kamrafejtések pedig nem biztosították volna az akkor már igen szükséges nagyobb teljesítményeket.

Ennek a fejtésmódnak az volt a lényege, hogy az átlag 60—80 m hosszú fejtési táblákat vágatokkal 15—20 m széles sávokra osztották és ezeket a vágatokat homokvíz zaggyal betömedékelték. Két betömedékelt vágat között indultak a fejtések amelyeket tulajdonképpen egyfajta keskenyhomlokú frontfejtéseknek is tekinthetünk. Az acéltámokkal biztosított fejtésekben ugyanúgy omlasztottak mint az a frontfejtésekben szokásos, csakhogy itt nem a széntelep feletti meddőkőzetet, hanem a fejtési üreg felett lévő több méter vastag szenet. A leomlasztott szén rakodógépek segítségével került a beépített szállítóberendezésekre.

1978

Módosított program Nagyegyházán...

A nyugati oldalon kedvezően alakultak a dolgok. A bauxitszállító akna elérte a széntelepek szintjét (a bauxit még lejjebb lesz) és az F—1 beszálló akna is leért a tervezett szintre. A két aknát rövidesen vágattal kötötték össze és így a bányatérségekben létrejött az áthúzó légáram, ami a további munkálatokhoz már kedvezőbb szellőztetési helyzetet teremtett.

Rosszabbul álltak a dolgok a keleti oldalon. Geológiai nehézségek miatt alig haladt a keleti lejtős akna és nehezen ment a V— 1 vízakna hajtása is. Ez utóbbi pedig a termelés megindítása szempontjából igen fontos volt.

Az köztudott volt, hogy a nagyegyházi medence karsztvízveszélyes, a bányaműveletek során az átlagosnál több vízfakadásra kell számítani. A tervek szerint ezért a V—1 akna alatt egy nagy teljesítményű vízmentesítő telep (zsompok — szivattyúkamra) készül majd el, amely a vizet a V—1 aknán keresztül nyomja ki a szabadba. Amíg azonban az akna a tervezett szintre nem ér le, addig ezt kiépíteni nem lehet.

Hogy a termelés mégis minél előbb megindulhasson, egy gyorsító program kidolgozására került sor. E szerint a bányamező közepe táján — amely hely a már megfelelő szintre leért nyugati lejtős, illetve F—1 aknától elég hamar elérhető volt — egy másik vízmentestő telepet kell építeni, amely egészen addig míg a fővízmentesítő telep el nem készülhet (kb. 1984-ig) biztosítja a fakasztott vizek kiemelését. Később sem válik feleslegessé, mert a bauxittelep alatt később kihajtandó vízvágatból emelheti — az ivóvízminőségű — fakasztott vizeket. A másik módosítás a K-i lejtős akna feladása és helyette egy második (szénszállító) nyugati lejtős akna kihajtása volt. Ez utóbbi módosításban szerepe volt egy nem túlságosan kedvező központi döntésnek is. Mint tudjuk az eredeti tervek szerint a gyengébb minőségű szén az erőműbe került volna, a jobb minőségű pedig lakossági felhasználásra. A döntés az erőmű építésének átütemezését (később az építkezés leállítását) mondta ki, tehát csak a jobb minőségű szén lefejtésére nyílt lehetőség. Nem kell hozzá nagy közgazdasági tudomány, hogy ugyanannyi alaplétesítmény (akna, vízmentesítő telepek, külszíni épületek, stb.) felépítése árán, kevesebb szenet termelni mindenképpen gazdaságtalanabb.

A K-i lejtős akna szája a leendő erőmű felé irányult volna, a tatabányai szénelőkészítő berendezések nyugat felé estek, ezért is indokolt volt a második nyugati lejtős akna.

A bányászati mélyépítéssel párhuzamosan a külszínen is jól haladt a — fürdőket, lámpakamrát, telefonközpontot, bányamentő állomást, orvosi rendelőt, felolvasót, irodahelyiségeket és 200 fős melegítőkonyhát magába foglaló — főépület építése.

Tereprendezés Mányon...

Ősz folyamán Mányon is megkezdődött a következő eocén bányát előkészítő tereprendezési munka.

Rekonstrukciós munkák...

Elkészült a VI/a. és a XII-es aknákat összekötő szállító és légvágatpár. A VI/a aknával már korábban összevont Vll-es akna lejtős aknájának felújítása után (a Vll-es függőleges akna felújítása már korábban megtörtént) megnyílt a lehetőség a Xll-es függőleges lejtős akna pillérének lefejtésére is. Így a VI/a és a XII-es akna VII/a akna néven egyesült. (Kicsit bonyolultnak tűnnek ezek az összevonások, de hát a kényszer hozta őket.)

Sújtólégrobbanás, vízbetörés...

Az év folyamán — sajnos — két súlyos természeti csapás is érte a vállalatot.

Február 16-án a XII/a akna egyik frontfejtésében sújtólégrobbanás történt, amelynek — kísérteties hasonlósággal a 15 évvel azelőtti XV/a aknai robbanáshoz— 26 halálos áldozata volt.

Szeptember 7-én a XV/b aknai vízbetörés, amely ez idáig legnagyobb volt a szénmedencében (kb. 60 m /perc) a bányaüzem életének végét jelentette.

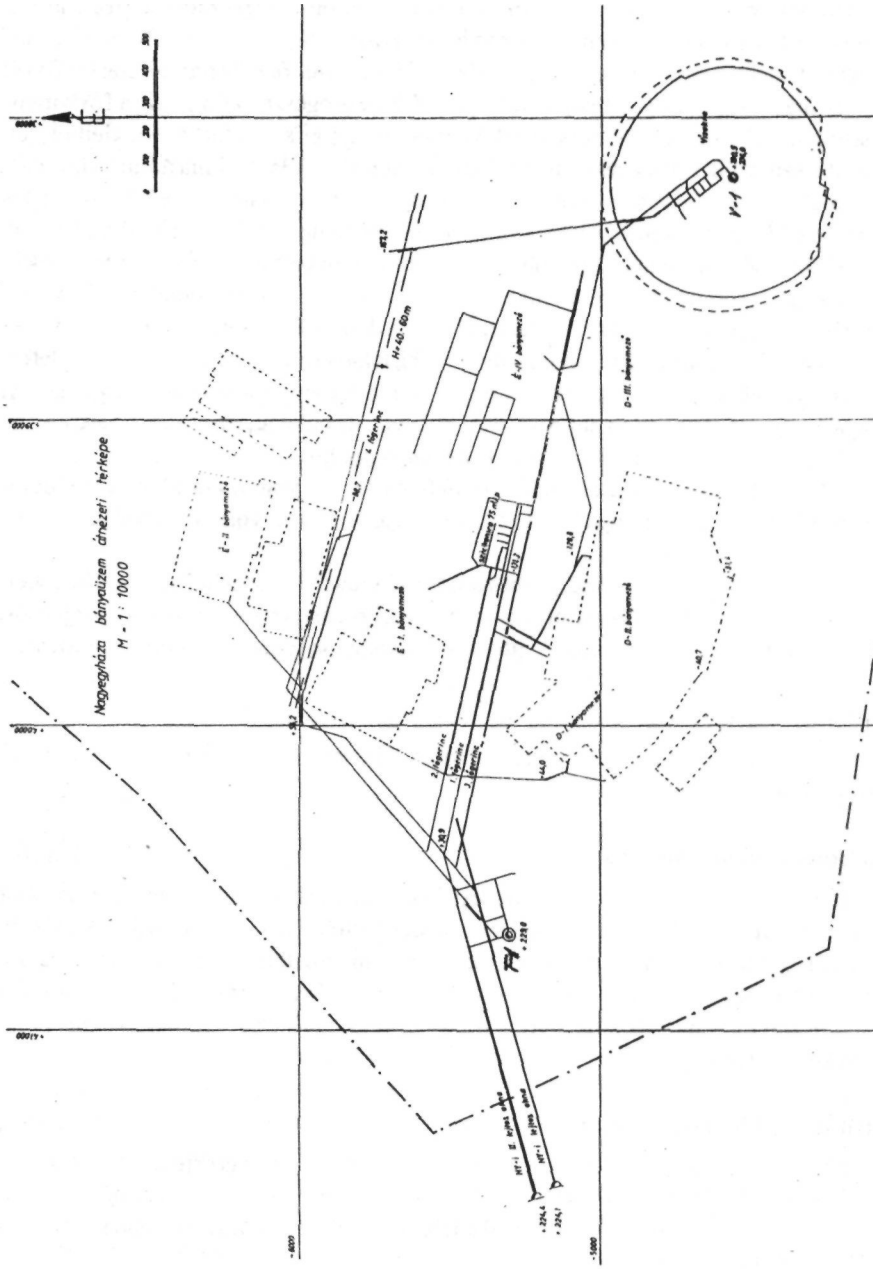
Nagyegyháza bányaüzem ünnepélyi térképe
M - 1 : 10000
É-II bányamező
É-I bányamező
É-IV bányamező
D-III bányamező
D-II bányamező
D-I bányamező
H=45-60m
Víztorony
V-1
TV

A Mányi szénmedence földtani leírása

A Mány—Csabdi—Vasztély háromszögben fekvő szénmedencét egy tektonikai árok választja el a csordakúli medencétől.

Az alaphegység a triász középső szakaszába tartozó dolomit. Az eocén rétegek, ezen belül a széntelepes összlet közvetlen fekükőzete vékony agyag és homokos agyag rétegekből áll.

A kőszéntelepek fediijét csökkent sósvízi márgás agyagok, agyagmárgák képezik.

Érdekességként kell megemlíteni, hogy a széntelepek feletti fedükőzet összletben, helyenként eocénkorú (tehát nem az alaphegységhez tartozó) dolomit beágyazások találhatók. Ez a jelenség a kutatások kezdeti időszakában igen félrevezető volt, mert amikor a fúrások ebbe a dolomitrétegbe értek, azt az alaphegységnek vélték és leálltak. Csak később derült ki, hogy ez a dolomit nem az alaphegység és alatta az eocén rétegek folytatódnak, benne széntelepekkel.

A medence a csordakúti, illetve nagyegyházi medencékhez hasonlatosan vetők által táblákra darabolt.

A medencében 3 — művelésre érdemes — széntelep fejlődött ki. Legjelentősebb az alsó telep, amely a medence közepén a 30 m-t is meghaladja, a perem felé viszont 1,5—3 m-re elvékonyodik. A középső részen a telep egységét egy édesvízi mészkő beágyazás bontja meg, amely helyenként 10—12 m-re is kivastagszik.

Az alsó telep felett egy 3—30 m közötti agyag, márga "közkő" helyezkedik el, majd e fölött a középső telep.

Ez a medence középrészén 3—5 m vastag és a peremek felé ugyancsak elvékonyodik.

A középső telep felett, újabb 5—15 m közötti meddőréteg után kivetkezik a felső telep, 1—2,5 m közötti váltakozó vastagsággal.

A telepek fűtőértéke 13—20 MJ között van. A medence vízföldtani viszonyai a nagyegyházihoz hasonlóak.

A Mány-Kelet — Zsámbék elnevezésű kisebb méretű medence a mányi produktív terület folytatása. A vetők által felszabdalt terület három tektonikai egységre oszlik, a mélyszintire, a középszintire és a zsámbékira. A tektonikai egységeket elválasztó vetők 150—300 m elvetési magasságúak. A középső szint területén itt is egy édesvízi mészkő beágyazás szakítja meg a széntelep homogenitását. A jó minőségű 18—20 MJ fűtőértékű szén 2—5 m vastag. Ehhez hasonló a zsámbéki egységben is.

Vízföldtani helyzete kedvezőbb a nagyegyházi és mányi medencénél, mert a kevésbé karsztosodott dolomit alaphegység felett egy elég vastag, jó vízzáró márgaréteg helyezkedik el.

1979

Folytatódik Nagyegyháza, kezdődik Mány...

Az előző évben elhatározott módosításoknak megfelelően folyt tovább a Nagyegyházi bányaüzem építése. Nyár végére elkészült a 35 m /perc teljesítményű kisegítő vízmentesítő telep és jól haladt az F—1 akna szállítóberendezéseinek felszerelése is. A mielőbbi termelésbe lépés miatt igen fontos volt, hogy a teljes bányame-

zőn áthaladó ún. főgerincvágatok (szállító és szellőztető), illetve a szénszállító nyugati lejtős akna gyorsan elkészüljenek. A nagy teljesítményű vágathajtógépekkel ez a munka sikeresen folyt és év végére már 6,5 km vágat állt készen.

A külszínen befejeződött az étterem építése és megkezdődött az F—1 akna szállítógépének szerelése.

Az üzem hivatalosan július 1 -jével alakult meg és néhány hónap múlva az üzemvezetés — még barakk épületekbe — oda is költözött.

A Mányi bányaüzem építése a Csabdi község közelében telepített két lejtős akna hajtásával megkezdődött, de már csak az év vége felé.

Eredetileg két függőleges akna is indult, de tervmódosítás miatt, röviddel megkezdésük után, leálltak.

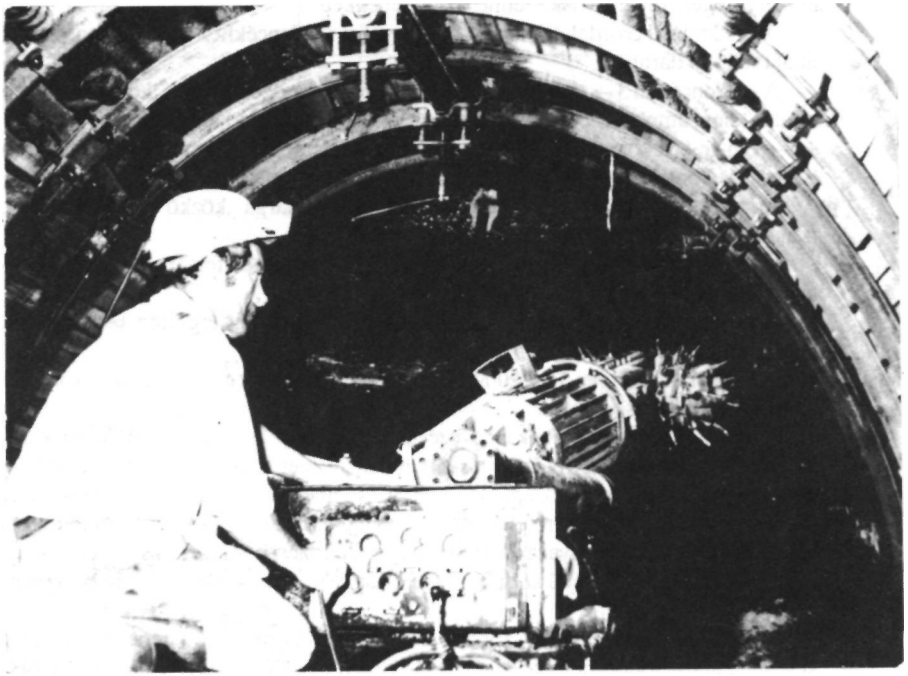

A mányi lejtősakna mélyítése F-8 típusú vágathajtógéppel

Frontfejtés, omladékszilárdítással...

Sikeres kísérletek után egy újfajta frontfejtési módszer alakult ki és terjedt el.

Már szó volt róla, hogy a vastagabb telepeket omlasztásos frontfejtések esetén, felülről lefelé haladó szeletekben fejtik. A lefejtett szelet omladéka alá menni pedig — annak tömörödésétől függően — több hónap, esetleg egy vagy két év eltelte után

lehet. Az egyre jobban szűkülő bányákban azonban már nem volt mód ilyen hosszú várakozásra. Ezen segített az omladékszilárdításos eljárás, amelynek az a lényege, hogy az omlasztásra kerülő területen lukacsos falú csőrendszert helyeznek el és a ráomlasztott kőzetanyagba ezeken a csöveken át egy speciális vegyi anyagot préselnek be. Ez az anyag — átjárva az omladékot rendkívüli módon meggyorsítja annak megszilárdulását, így az alatta lévő szénszelet lefejtése igen rövid időn belül megkezdhető.

Jelentős változások a szénszállításban...

A gépkocsis szállítás egyre szélesebb körű elterjedése és a bányák fokozatos megszűnése alapvetően megváltoztatta a szénszállítás képét. Egymás után feleslegessé váltak a közép- és szögállomások, a függőpályák. Ez év októberétől már csak egyetlen rövid függősínpálya működött a tatabányai hőerőmű ellátására.

Az évtizedek óta megszokott, a fülünknek olyan ismerős csillecsattogás elhalkult, csak az. üres pályák, a magányos tartóoszlopok emlékeztetnek még a "régi szép időkre".

Búcsú dr. Gál Istvántól...

Év végén fájdalmas veszteség érte a vállalatot. Rövid, de súlyos betegség után, december 28-án elhunyt dr. Gál István vezérigazgató

1917. április 24-én a Borsod megyei Szirmabesenyőn született. Középiskolai tanulmányait Miskolcon végezte. A kor kizáró törvényei miatt az érettségi után tanulmányait nem folytathatta. 1951—54. között végezte el a Gazdasági Műszaki

dr. Gál István
1917—1979

Akadémiát. 1959-ben a Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett mérnök-közgazdász diplomát. 1962-ben pedig a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen védte meg doktori értekezését.

A Tatabányai Szénbányászati Tröszt irányítását 1953 márciusában vette át.

Kiváló szervező és kapcsolatteremtő képessége — melyet mindenkor a vállalat és az itt élő emberek javára kamatoztatott — csakhamar érezhetővé vált.

Az új gazdaságirányítási rend viszonylag szerény lehetősége mellett is kitűnően ismerte fel, hogy a vállalat gazdasági erejének növelésére és nem utolsósorban újabb munkalehetőségek teremtésére, a szénbányászat mellett egyéb jól jövedelmező tevékenységre is szükség van. Az államosítás során "egy profilúvá" vált vállalat csakhamar igen jelentős vállalkozásokkal, gép- és építőipari tevékenységgel gazdagodott.

Nem csak a bányászat sorsa érdekelte, de a városé is — amelynek fejlesztéséért lehetőségein belül — vagy talán azon túl is — mindent megtett. A vállalat a város egészségügyi, kulturális és sport életében is mindig jelen volt.

Munkásságát magas kitüntetésekkel, közöttük Kossuth-díjjal ismerték el.

Korát megelőző kitűnő vállalat- és gazdaságszervező, a szó igazi és jó értelmében vett "menedzser" volt.

Méltó emlékét őrzi a nevét viselő "Gál István lakótelep" és annak egyik háza falán elhelyezett emléktáblája.

Az Ótelepi kolónia lebontásra érett házai helyén épülő új lakótelep
(később Gál Istvánról elnevezve)

1980

Fontos munkák Nagyegyházán...

A nyár folyamán a főgerincvágatokat hajtó csapatok már annyira előre jutottak, hogy megkezdődhetett a kulcsfontosságú, 75 m^3/perc teljesítményű fővízmentesítő telep kiépítése.

Ugyanebben az időben lett kész a két irányból is hajtott szénszállító lejtős akna és megkezdődhetett az aknarakodó építése. Miután az üzem a következő évben már termelni akart, elkezdték az első frontfejtések előkészítését is.

A külszínen az F— 1 akna fölé beemelték a végleges aknatornyot és megindult az aknaház építése. Közben elkészült az aknaszállító gépház is és az év végén már megindulhatott a rendszeres személyszállítás.

Az évi beruházási teljesítést talán jól jellemzi, hogy egymilliárd Ft értékű munka készült el, ami akkoriban még igen jelentős összeg volt.

Visszafogott munka Mányon...

Az év elejétől folyamatosan és jól haladt a lejtős aknapár mélyítése, mindkettő teljes gépesítéssel. Márciusban már kész volt a két lejtős akna közötti első összekötő vágat is. Felsőbb szervek utasítására azonban — a bicskei gyűjtőerőmű építésének szüneteltetése mellett — a mányi bánya építését is lassítani kellett.

Változás a szénelőkészítésben...

A vékonyabb meddőbeágyazásos telepekben a nagyfokú gépesítés miatt szelektív termelésre már nem volt mód, ezért a több évtizedes száraz osztályozás után újfajta eljárás indult meg a szénelőkészítésnél is. Felépült egy nehézszuszpenziós ún. durva mosómű a 8—200 mm-es szemnagyságú szén mosására és — egyelőre kísérleti jelleggel — meg is kezdte működését. Ez a fajta előkészítés egy nehéz fajsúlyú anyagból készült iszapjellegű anyag segítségével, fajsúly szerint választja el egymástól a szenet és a meddőanyagot. A száraz előkészítésnél jobb hatásfokú mosással már jobban ki lehetett elégíteni a szénfogyasztók megnövekedett minőségi igényeit.

Igen jó fejtési eredmények...

A megkülönböztetett figyelemmel épülő eocén bányák mellett azért a régi bányáknál is tovább folyt a lehetőségek szerinti korszerűsítés.

Miután az új XV/c lejtős akna az előző év vége felé elkészült, a XV/a függőleges akna pilléreiben is megindulhattak az omladékszilárdításos frontfejtések. A fejtési munkák miatt mindkét függőakna leállt és a beszállás a bányába a XV-ös függőleges aknán át történt.

A korabeli statisztikai adatok szerint ebben az évben a fejtésnek már 96 %-a korszerűen biztosított volt (egyedi acéltám, önjáró biztosítószerkezetek). A fejtések

Az új szenmosó

61 %-ában gépekkel történt a szén lefejtése és 45 % volt a komplex, vagyis teljesen gépesített fejtések aránya. Csak ilyen mértékű műszaki fejlettség mellett lehetett a rendkívül beszűkült bányákban a termelési előirányzatokat teljesíteni és gazdaságilag is talpon maradni.

A gépesített vágathajtásra a régi bányák maradék kis területein már nem sok lehetőség volt, annál inkább az új eocén bányák építésénél.

NAGYEGYHÁZÁTÓL AZ INTEGRÁCIÓIG 1981—1994

1981

Újabb üzemösszevonások...

A régi bányák folyamatos szűkülése újabb összevonásokat eredményezett.

Először a Ny-i I. és Ny-i II. bányaüzemek összevonásával a Nyugati bányaüzem (XV/a—XV/c), majd a K-i I. és K-i II. bányaüzemek összevonásából a Keleti bányaüzem (VII/a—XII/a—XIV—V/c) alakult meg. Az V/c lejtős akna egy mindössze másfél évig élő kis bányácska volt, amely a Hámashídi külfejtés mélyebben fekvő teleprészeit fejtette le.

A rekonstrukciós munkákkal összefüggő bányaösszevonások folyamatát talán világosabbá teszi a következő kis vázlat. A Palahányó üzemet a Szénszállító és Brikett-termelő üzemhez csatolták. Az 1939. óta önálló tömedéktermelő Homoküzemet a Bányászati Mélyépítő Részlegbe olvasztották be, majd miután az is megszűnt, mindkét üzem az időközben hivatalosan is megalakult Mányi Bányaüzembe olvadt be.

Nagyegyháza termel...

Az építési munkák ebben az időszakban a júniusra tervezett termelésbe lépéshez feltételen szükséges létesítmények befejezésére koncentrálódtak.

A külszínen elkészült a kazánház és a fürdő. A bányában megkezdődött a központi vízmentesítő telep gépészeti és villamos szerelése.

Az első frontfejtés nyitóvágatának kihajtása május elején befejeződött és azonnal hozzáfogtak a komplex gépesítésű frontfejtés beszereléséhez. Jól haladt a termeivényt kiszállító gumiszalagok szerelése mind a főszállító vágatban, mind a szénszállító lejtős aknában. A megfeszített munka meghozta az eredményét és az üzem alig több, mint négy évvel a bányanyitás megkezdése és egy évvel a tervezett határidő előtt — júniusban — megkezdte a termelést.

Nehézségek Mányon...

Az előző év visszafogottabb üteme után ebben az évben az eredeti terveknek megfelelően folyt volna mindkét lejtős akna mélyítése. A munkálatokat azonban a kedvezőtlen természeti körülmények eléggé lelassították. Az E-i (vagyis a szénszállító) lejtős akna vizes homokrétegbe került, majd augusztus elején egy mintegy 14 m^3/perces vízbetörést kaptak amely a másik, vagyis a személyszállító és kihúzó déli lejtős aknát is elöntötte.

A betört vizet ún. tamponálással zárták el. Ennek az eljárásnak az a lényege, hogy a megfelelő helyre irányított fúrólyukon keresztül nagy nyomással cement-agyag, vízüveg és vízből álló iszapjellegű anyagot préselnek be a vízjáratokba, amely megszilárdulva elzárja azokat. A tamponálás sikerrel járt, októberben már le lehetett

A REKONSTRUKCIÓS PROGRAM
(bányaösszevonások)

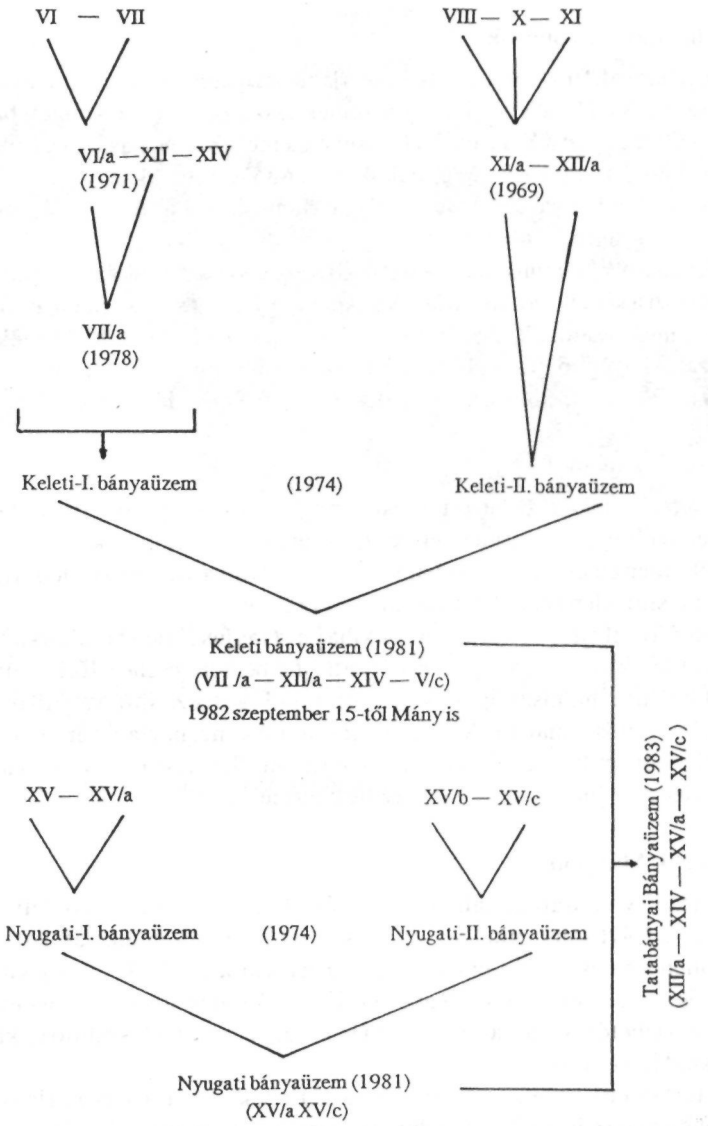

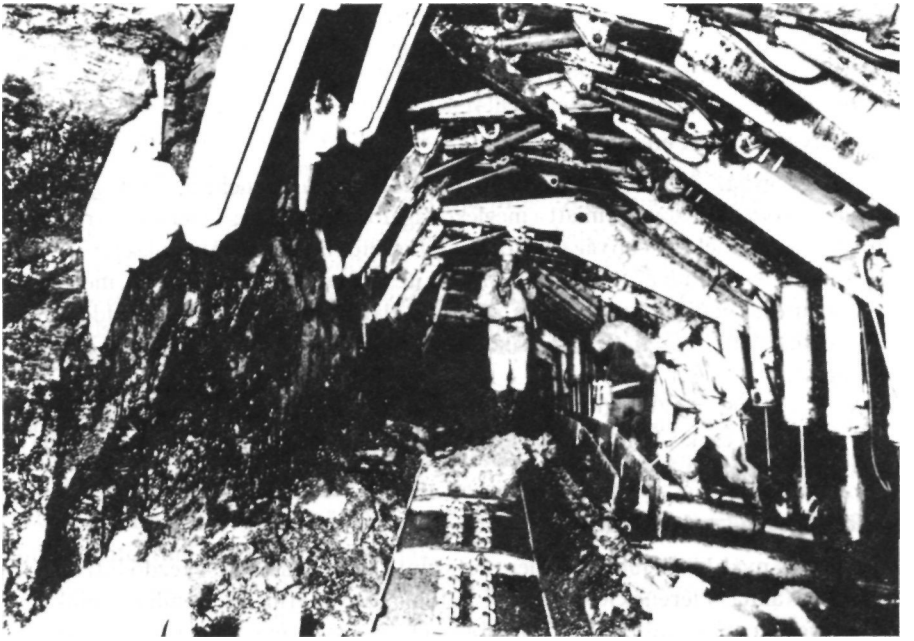

Komplex gépesítésű frontfejtés a nagyegyházi bányában

szívatni az aknában felgyülemlett vizet és megindulhattak a további munkálatok. A nyilvánvaló vízveszélyre tekintettel elsőként egy 20 m^3/perc teljesítményű szivattyúkamra és egy 1800 m^3 befogadóképességű zsomprendszer készült el.

A vízbetörés következtében az É-i lejtős akna nyomvonalát meg kellett változtatni és felcserélődött a két lejtős akna eredetileg tervezett szerepe is. A szénszállításra tervezett É-i lejtős akna lett a bánya behúzó aknája, benne két függősínes szállítópálya a termeléshez szükséges anyagok leadására, a D-i lejtős akna lett a szénszállító és kihúzó lejtős akna, benne a szén- és személyszállításra is szolgáló gumiszalagpályával és egy mozdonyos függősínpályával.

Különleges front Csordakúton...

A bánya alsótelepi mezejében — hosszabb előkészületek és kísérletek után, az év vége felé — meginduló frontfejtés eltért minden eddigitől. Amíg ugyanis a széntelepek feletti, omlasztásra kerülő fedőkőzet a többi bányában márgából vagy agyagmárgából állt, itt a széntelep felett egy kemény, rideg mintegy 20 m vastag édesvízi mészkőréteg helyezkedett el. Ilyen fajta kőzet omlasztására semmiféle tapasztalat nem volt. Nagy tömegben való leomlása akár rengésszerű, igen erős mozgást is előidézhetett volna.

Ezért különösen erős, nagy teherbírású pajzsszerkezet került beépítésre. Az itt szerezhető tapasztalatok azért is nagyon fontosak voltak, mert hasonló körülmé-

nyekre a nagyegyházi és a mányi bányában is számítani lehetett. A front egyébként sikeresen működött és kialakult a vastag mészkőpad alatti frontművelés technológiája.

1982

Kemény munka az eocén bányákban...

A nagyegyházi üzem további feltárási munkáit nagyon megnehezítette, hogy a kedvezőtlen nyomási viszonyok miatt a meglévő vágatok állapota nagy mértékben romlott. Emiatt az eddiginél erősebb vágatbiztosító szerkezetek beépítése vált szükségessé.

A majdnem mindenütt jelenlévő víz a fejtésekben is gondot okozott, mert egyrészt bejutott a gépi berendezésekbe, másrészt eláztatta a kitermelt — meddőkőzettel is keveredett — szenet és az átázott nedves anyagot csak nehezebben lehetett feldolgozni.

Mányon először az előző évi vízbetörés okozta károkat kellett helyreállítani, így az év folyamán csak a kihúzó lejtős akna készült el, a szénszállító lejtős akna kihajtását még folytatni kellett.

Különleges személyszállítás...

A régi bányák közül június elsején megszűnt a VII/a akna és megkezdődött a XV/c függőleges akna pillérének lefejtése is. Ez utóbbi bányánál meg kell emlékeznünk egy különleges személyszállítási módról. Mivel a fejtések következtében előállt mozgások miatt a függőleges aknát személyszállításra használni már nem lehetett, azt a szén kiszállítására újonnan hajtott lejtős aknán át kellett megoldani, mégpedig egy "csúszkapálya" segítségével. Ez pedig nem volt más, mint egy — a lejtős akna talpára fektetett — párnafákon csúszó kb. 25 m-es gumiszalag darab, amelyet egy végtelenköteles szállítóberendezés segítségével hol felfelé húztak, hol lefelé eresztettek, és a ki- és beszállók erre a hevederdarabra ültek rá.

Teljes körű 5 napos munkahét...

Az előző évi részleges bevezetés után teljes körűre vált az 5 napos, avagy 40 órás munkahét.

Vgmk...

Az évről évre növekvő munkaerőhiány miatt, a vállalat bizonyos tevékenységi köreiben megjelent egy új kisvállalkozási forma, a vállalati gazdasági munkaközösség. Ezeknek tagjai az elvállalt feladatot rendes munkaidejükön kívül végezték cl, megállapodás szerinti javadalmazással.

1983

Kedvezőtlen tendenciák...

A vállalati gazdálkodás külső és belső feltételei egyre inkább romlottak. A bevételek folyamatosan alatta maradtak a kiadásoknak, a vállalat időbeni fizetési köte-

lezettségeit nem tudta teljesíteni, a hitelezők — ahogy ezt mondani szokás — a banknál "sorban álltak" a pénzükért.

Az egyensúly helyreállítása érdekében szigorú belső intézkedéseket kellett tenni (eredményterv emelés, korlátozott anyagfelhasználás, a belső érdekeltségi rendszerek módosítása, személyi változások, stb.).

A régi szénmedenee bányái már kimerítették végső tartalékaikat is, szinte mindenütt már csak a pillérek visszafejtése folyt. Mindezek ellenére a vállalati termelésnek több, mint 60 %-át még mindig a régi medence bányái adták.

Az új medencékben sem volt kedvezőbb a helyzet. Csordakúton gyakori tüzek akadályozták a müveleteket és az egyébként sikeres omladékszilárdításos frontfejtési módszert sem lehetett alkalmazni, mert a már említett édesvízi mészkő omladékanyagban a vegyszer hatástalan volt.

Nagyegyházán a vágatok állapota tovább romlott. A kijavításukhoz szükséges munkaerőt az előkészítési és fejtési munkáktól kellett elvonni. A kiesett termelés némi pótlására egy kisebb külfejtés nyílt, amely eredetileg ugyan a felszínhez közel eső bauxitlencsék kitermelésére készült, de a bauxit felett egy vékonyabb szénréteg is volt. A bauxitot a Ny-i lejtős akna melletti rakodón vasúti kocsikba rakták és az almásfüzitői timföldgyárba szállították.

Mányon a szénszállító lejtős akna is elérte a tervezett hosszat, és megkezdődött a vízmentesítő telep kiépítése is. A kedvezőtlennek mutatkozó nyomásviszonyok miatt itt is erősebb kivitelű acélgyűrűk alkalmazására kellett áttérni.

Mindezen kedvezőtlen körülmények hatására 1948. óta először termelt a vállalat 2 millió tonna alatt és nem is emelkedett többé e fölé.

Dinamikusan fejlődő "egyéb" tevékenység...

A vállalat talponmaradásában igen nagy szerepe volt az ún. egyéb tevékenységeknek, melyeknek az összes bevételből való részesedése ebben az évben már elérte az 52%-ot.

A térképvázlaton is látható, hogy már milyen kiterjedtek voltak a vállalat nemzetközi kapcsolatai. A megjelölt országok mindegyikében épült már valamilyen — a vállalatnál kifejlesztett és jórészt itt is gyártott — berendezés, legyen az szén-, ércvagy ásványelőkészítő üzem, víz- és szennyvíztisztító mű, vagy a Haldex eljáráson alapuló meddőhányó feldolgozó. A térképre nem fért rá, de már az Amerikai Egyesült Államokban is megkezdődött egy Haldex típusú üzem építése.

A külföldön felépített berendezések mellett idehaza is számos hasonló jellegű mű épült a Tatabányai Szénbányák vállalkozásában.

A kivitelezési munkákban igen jelentős szerepe volt a már modern gépgyár szintjén dolgozó Központi Műhelynek. Korszerű felszerelése tette lehetővé, hogy a bányákban mindinkább használatos önjáró biztosító berendezések — a gyártó nyugati cégekkel kooperálva — részben vagy esetenként már teljesen is, — itt készülhettek.

A kivitelezési munkákban, ahol mód volt, az Építészeti üzem is kivette részét.

A vállalat nemzetközi kapcsolatai

1984

Fokozott erőfeszítések...

Nagyegyházán a feszített ütemű karbantartási munka, az erősebb biztosítószerkezetek alkalmazása a bányavágatok állapotának javulását eredményezte. A fejtéselőkészítő vágatok hajtása azonban még elmaradt a tervezettől.

A mányi bányában elkészült a fővízmentesítő telep bányászati munkáinak egy része, és folytatódott a lejtős aknák alatti bányatérségek (rakodó, tároló bunkerek) kiépítése. Amint a szivattyúkamrába beszerelték a nagy teljesítményű búvárszivattyúkat, megindulhatott az első termelő mező előkészítése is. Csordakúton továbbra is nehéz körülmények között folyt a termelés, elsősorban a folyamatos, kisebb majd egy nagyobb (10 m^3 /perc) vízbetörés miatt.

Befejez a XV/c akna...

Közel 20 éves működése után megszűnt a termelés a XV/c aknában is. A jó felszereltségű és már korszerű művelési rendszerekkel dolgozó üzem a vállalat egyik erőssége volt.

A vállalkozási munkák koncentrálása...

Az év első negyedében az Ásványelőkészítési és Vízkezelési Fővállalkozást (ÁVF) a Központi Műhelyt és a Tervező Irodát egy szervezeti egységbe vonták össze Fővállalkozás és Gépgyár (FŐGEP) elnevezéssel. Az összevonás célja az egységes piaci fellépés biztosítása, a tervező és gyártó kapacitás jobb kihasználása és az érdekkülönbségek megszüntetése volt.

Átmeneti javulás...

A vállalat pénzügyi helyzete az előző évhez képest valamelyes javult, a fizetésképtelenség csak rövid időre állt fenn és év végére kialakult a pénzügyi egyensúly is.

1985

Ismételt rosszabbodás...

A vállalat gazdasági helyzete ebben az évben ismét rosszabbodott. A saját gondok mellett ez. szoros összefüggésben volt a tágabb gazdasági környezettel, az energiapolitika módosulásaival és ebben a szén szerepének változó megítélésével.

Már csak egy régi bánya...

A tatabányai — régi — szénmedencében a XIV., majd a XV/a akna is bezárta kapuit és már csak egyetlen termelő üzem maradt, a XII/a akna.

Az eocén bányákban továbbra is nehéz a helyzet...

Nagyegyházán ugyan már három gépesített frontfejtés működött, de a termelés még mindig nem érte el a tervezett évi egymillió tonnát. Év végére a már működő és az F—1 aknához kapcsolódó bányarész összelyukasztott a V—1 akna körüli vágatrendszerrel és miután az összeköttetés megteremtődött, már kialakítható volt a végleges szellőztetési és vízemelési rendszer. A két szivattyúkamra kiemelő kapacitása együttesen 135 m^3/perc volt és a legkorszerűbb, egyenként 15 m^3/perc teljesítményű Ritz búvárszivattyúk kerültek beépítésre. (A búvárszivattyú nem a hagyományos módon működik, vagyis nem szívókosáron, illetve szívócsövön át veszi fel a vizet, hanem az egész, szivattyútest a vízbe merül.)

A bánya összes fakasztott vize ebben az időben 35 m^3/perc volt, de a mennyiségnél nagyobb gondot okozott, hogy a vízfakadások hordalékanyagot mostak ki és ez igen megnehezítette a víz kezelését.

A mányi bányában folyó munkálatokat újabb 10 m^3/perces vízbetörés zavarta meg és a kimosott — ugyancsak nagy mennyiségű — hordalékanyag miatt a víz kezelését csak bonyolult gát- és csőrendszerekkel lehetett megoldani.

A bánya termelésbe lépéséhez szükséges legfontosabb objektumok, mint pl. a főszellőztető és a vízmentesítő telep, a személy- és szénszállító lejtős akna berendezései azért a nehézségek ellenére is elkészültek. Október közepe táján így megindul-

Mányi frontfejtés, Tatabánya Hemscheidt kooperációban készült önjáró biztosító szerkezettel

hatott az első, komplexen gépesített frontfejtés, de a vetőkkel alaposan felszabdalt meredek dőlésű széntelepben a vártnál gyengébb eredménnyel üzemelt. Ebbe a frontba már a Hemscheidt céggel kooperációban tervezett és gyártott önjáró pajzsok kerültek beépítésre.

Felépült a finom mosó…

A már 4 éve működő durva mosó kiegészítéseként felépült és megkezdte próbaüzemét a finommosó, amely az egészen apró szemnagyságú szénből választotta ki a meddőanyagot. A kimosott finom szén igen kiváló brikettgyártási alapanyagnak bizonyult. A próbaüzem során jelentkezett hibákat kijavítva a finn gyártmányú berendezésekkel ellátott mű végül is jól teljesítette feladatát. A durva és finom mosó együttesen — teljesen automatizálva — kocka, dió, rostált dara, por és iszapszén méretekben igen jó minőségű széntermékeket állított elő, növelve az értékesítési lehetőségeket, valamint az árbevételt.

Veszteséges év…

A bányákban kialakult nehéz helyzetet csak súlyosbította, hogy visszaesett a vállalkozási tevékenység is. A már korábban megkezdett munkák befejeződtek, s a romló gazdasági körülmények között újabb belföldi megrendelésekre már egyre ke-

vésbé lehetett számítani. Lanyhult a külföldi érdeklődés is, főleg a konvertibilis valutájú országokban.

Mindezek együttes hatására a vállalat pénzügyi egyensúlya megbomlott és az év jelentős veszteséggel zárult.

1986

Átfedéses munkarend...

Ahhoz, hogy a vállalat ne legyen veszteséges, legalább 1,9 millió tonna szén és mintegy 350 ezer tonna bauxit kitermelésére lett volna szükség. Ezt a célkitűzést a vezetés többféle intézkedéssel kívánta elérni.

Ezek között volt 4/4-es (négynegyedes) úgynevezett átfedéses munkarend bevezetése. A módszer lényege, hogy a hagyományos három műszakharmad helyett az emberek 2—2 órás átfedéssel négy műszakban dolgoztak. A munkanap egynegyedében — bányánként eltérően más időszakban — gépkarbantartást végeztek, anyagot készítettek elő — majd az ezt követő 3 műszakmegyedben folyamatos termelőmunkát végeztek. Ez a műszakrend nem csak a bányában dolgozókat, hanem a családokat is kizökkentette az évtizedek óta megszokott életrendből, a munkásszállítás jelentős átszervezésével járt és végül is a várt eredményt nem hozta meg.

Az éves célkitűzés nem sikerül...

A bányák továbbra is igen nehéz körülményei miatt az éves termelési programot nem sikerült teljesíteni sem szénben (csak 1,6 millió t volt a termelés), sem bauxitban, a szénen kívüli tevékenység eredménye pedig már nem tudta pótolni az ebből keletkezett veszteségeket.

Hiába volt a brikettgyár termelése fennállása óta a legmagasabb (641 ezer t) a vállalat ezt az évet súlyos veszteséggel zárta.

1987

Szanálási eljárás...

Az előző év sikertelensége után a vállalat ezt az évet olyan súlyos pénzügyi hiánnyal nyitotta, hogy a hitelezők követeléseit már nem tudta kielégíteni. Ezért a Magyar Kereskedelmi Kamara közvetítésével egyeztető tárgyalások kezdődtek, amelyek azonban nem vezettek eredményre.

A vállalat felszámolása súlyos foglalkoztatottsági gondokhoz vezetett volna, ezért — a fennálló rendelkezések értelmében — a pénzügyminiszter szanálási eljárás lefolytatása, vagyis a vállalat pénzügyi helyzetének rendezése mellett döntött.

További erőfeszítések...

A pénzügyi helyzet stabilizálására a vállalat természetesen továbbra is igen nagy erőfeszítéseket tett, amit azonban a sorozatos — nyugodtan nevezhetjük így is — természeti csapások rendre megakadályoztak.

Februárban Nagyegyházán egy fontos gerincvágat kihaj tása során nagy vízbetörést kaptak, amely kb. 10 m^3/perc-ről indulva, mintegy 20 m^3/perc-ben állapodott meg. A vízbetörés elzárása jelentős mennyiségű cementnek a vízjáratokba történő bepréselésével az év végére sikerült ugyan, de igen számottevő munka- és költségtöbbletet okozott.

Májusban újabb 20 m^3 /perces vízbetörés történt, ami később mintegy 2 m^3-re lecsökkent ugyan, de a vágat elúszása azon a területen a további feltárásokat megakadályozta.

Az átnedvesedett kőzetek miatt a bányavágatok állapotában újabb romlás következett be.

Csordakúton a vizek mellett tűz is nehezítette a munkát. Felszámolására a hagyományos módszerek már nem vezettek eredményre, ezért egy eddig még nem alkalmazott "inert" gáz alkalmazására került sor. Az égést nem tápláló, sőt elfojtó széndioxid tartalmú gázt csővezeték segítségével vezették be a tűzfészek helyére, a frontfejtési omladékba. Hosszadalmas, gondos munkával végül is sikerült a tüzet felszámolni.

Nem volt kedvezőbb a helyzet Mányon sem. Az egymás után jelentkező vetők, elmeddülés és vízfakadások miatt alig kéthónapos működés után az első front leállítására és kiszerelésére került sor. A széles homlokú, komplex gépesítésű frontok helyett a régi medencében már jól bevált keskenyebb homlokú, egyedi acéltám biztosítású főteomlasztásos fejtésekre tértek át.

Mány I/a akna indítása...

A mányi bányában a vízfakadások sajnos a vártnál sűrűbben jelentkeztek és az összes vízhozam már megközelítette a 40 m /perc mennyiséget. A sorozatosan kieső munkahelyek pótlására a mányi medence keleti részén Mány I/a akna elnevezéssel egy új üzem lejtős aknapárjának kihaj tása kezdődött meg. Ez a területrész magasabban — a karsztvízszint felett — feküdt, így leművelésénél vízveszéllyel nem kellett számolni.

Külfejtés Vértessomlón

Az állandóan szűkében lévő szénvagyon szerény pótlására egy kis külfejtés indult Vértessomló község keleti határában. A kb. egymillió tonnát képviselő külfejtést a község lakói kívánságainak legteljesebb tiszteletben tartásával művelték: a nagy szénszállító gépkocsik számára a községet elkerülő utat építettek, a műemlékvédelem alá eső katolikus templomot palánkkal védték és a vállalat arra is kötelezte magát, hogy a Somló-patak mentén lévő Szűz Mária szobrot megóvja, illetve a munkák befejeztével eredeti helyén visszaállítja.

Az utolsó csille a "tatai" medencéből...

Augusztus 14-én szomorúan ünnepélyes eseményre került sor. A XII/a aknából a felszínre került az utolsó csille szén és ezzel — 90 év után — a "tatai" medencében megszűnt a szénbányászat.

Búcsú a "tatai " szénmedencétől

1988

A szanálás kemény feltételei...

A szanálási eljárás során aláírt megállapodás igen kemény feltételeket tartalmazott. Ezek közül a legfontosabbak:

— a bányákból kiemel t víz mennyiségének a térségi limit (vagyis az engedélyezett legmagasabb érték) alá csökkentése

— Csordakút gyorsított lefejtése

— a nagyegyházi bánya gazdaságosabbá tétele

— Mányi I/a akna mielőbbi termelésbe állítása

— a jóléti és kulturális támogatások csökkentése

— új, korszerűbb vállalati szervezet felállítása.

A világosan megfogalmazott feltételek közül talán az első kíván némi magyarázatot.

Illetékes hatóságok az eocén bányák körüli földrajzi térség vízháztartásának egyensúlya érdekében megszabták, hogy mennyi lehet az eocén bányákból percenként kiemelt víz mennyiségének felső értéke (ezt 160 m^3/percben határozták meg). Az 1964-es XV/b aknai vízbetörésnél már láttuk, hogy földalatti járatokon keresztül összefüggés volt a bányában fakasztott víz és a tatai források között. Hasonlót feltételezve az eocén területeken is, attól tartottak, hogy ha túlságosan sok vizet emelnek ki a bányákból, az hátrányos lehet az egyéb víznyerő helyekre.

Súlyos döntések az eocén bányáknál...

A szanálási megállapodás feltételei és a vízemelési korlátozás előírásai következtében a mányi bányaüzem vízemelését 5 m^3/perc alá kellett volna csökkenteni. (Az összes vízfakadás ebben az időben kb. 40 m^3/perc volt.) Ezt a feltételt csak a termelő mező lezárásával lehetett teljesíteni, mert a vízf akadások döntő része erre a területre esett. Ezért a fejtésre már előkészített szénvagyon gyorsított ütemű lefejtése után — márciusban — a mezőt, illetve a hozzá vezető három fővágatot vízzáró vasbeton gátakkal lezárták.

A termelés nélkül maradt bánya fenntartása azonban olyan terhet jelentett volna, amit az adott pénzügyi helyzetben vállalni már nem lehetett, ezért olyan döntés született, hogy a berendezések kimentése után a bányát feladják és víz alá engedik.

Nem volt könnyebb a helyzet Nagyegyházán sem. A szanálási megállapodás szerint a feladat az volt, hogy a következő 3—4 évben a műveletek elsősorban a kevésbé vízveszélyes felső tejepekben folynak és a vízveszélyesebb alsó telepek lefejtésére csak a vízmentesítő telep bővítése után kerül sor. Időközben sikeres vízelzárásokkal sikerült az összes fakasztott víz mennyiségét 130-ról 105 m^3/percre csökkenteni és további reményt jelentett az is, hogy fejtésre megfelelően előkészített területek álltak rendelkezésre. A bánya négy működő frontja jó termelési eredményeivel bíztató évkezdetet mutatott.

Áprilisban azonban — egy már lefejtett területen — kezdetben 6, majd később 35—40 m^3/percre felnövekvő, minden eddiginél több hordalékot hozó vízbetörés eloszlatta a reményeket. Figyelembe véve a vízkiemelési korlátozás Nagyegyházára is vonatkozó előírásait a bánya üzemeltetése teljesen reménytelenné vált. Még ha a vizet ki is lehetett volna emelni (és ennek műszaki feltételei megteremthetők lettek volna) a magas vízemelési költségek és a szén akkori nyomott ára ezt nem engedte volna meg.

Mindezek figyelembevételével úgy kellett dönteni, hogy a következő év végén Nagyegyházán is megszűnik a termelés.

Csordakút jó éve...

Az előző évben megkezdett tűzfelszámolási munka csak ez év májusában fejeződött be, a bányamező azért lefejthető volt. A még élő másik fejtési mezőben (nyugati) a termelés nagy ütemben folyt. Egyszerre három frontfejtés is üzemelt és több, mint

485 ezer tonna tiszta szén termeléssel (a meddővel szennyezett nyerstermelés 600 ezer t volt) az üzem fennállása óta a legjobb eredményét érte el.

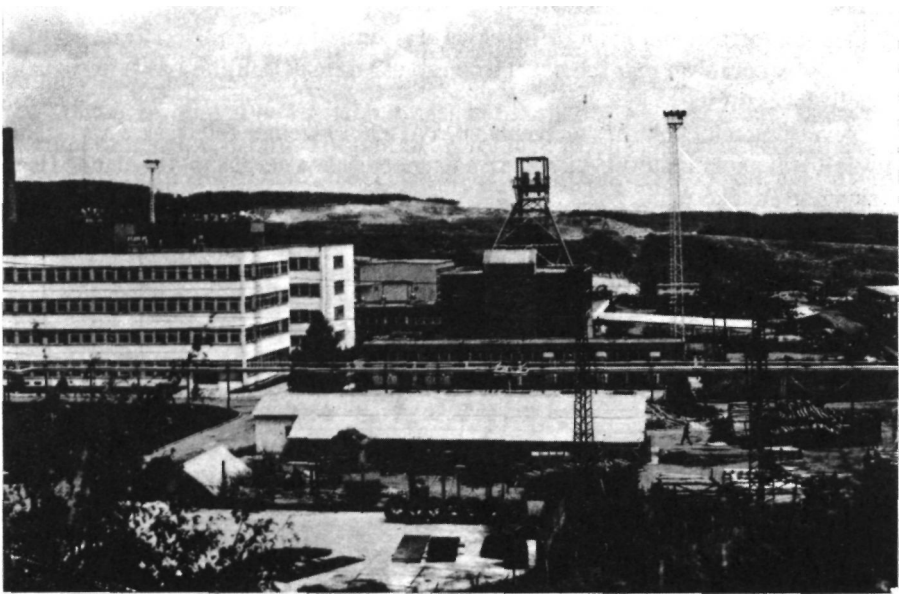

A Nagyegyházi bányaüzem látképe

Átalalkulások a külszíni üzemeknél...

Ugyancsak a szanálási megállapodás szellemében, a veszteségek csökkentése és pénzügyi hiányok rendezése érdekében néhány külszíni üzem értékesítésre került, illetve átalakult. Az eddigi Gépkocsi Üzem Gallakarbon Rt, az Építészeti Üzem Építőipari Rt., az Adatfeldolgozó Iroda Alfadat Kft. néven új vállalkozási formában folytatta működését.

Kivált a vállalatból a Haldex Nemzetközi Együttműködési Iroda és, önálló vállalattá alakult.

Abból kiindulva, hogy nem csak szén, hanem bauxit termelés is folyik, az új elnevezés "Tatabányai Bányák Vállalat".

1989

Befejező és kezdő munkák...

Nagyegyházán a már előkészített területek visszafejtése folyt és ezzel párhuzamosan a gépek és berendezések folyamatos leszerelése és kiszállítása. Év végével a bányászati munkák megszűntek.

Az újonnan megindított Mány I/a lejtős aknában jelentkező nagyobb nyomás miatt a nehéz TH-gyűrűk használatára kellett áttérni. Októberben a lejtős aknák leértek a tervezett szintre és megkezdődött a fővízmentesítő telep kiképzése. Csordakúton tavasszal megkezdődött egy, a lejtős aknák közelében lévő bauxitlencse feltárása és fejtésre való előkészítése.

Szeptemberben már kamrafejtésekkel el is kezdődött a termelés. Ezzel egyidőben folyt a korábban már feladott tárómező vágatainak felújítása és fejtésre való újbóli előkészítése.

A vértessomlói külfejtés mélyebben fekvő teleprészeinek feltárására áprilisban egy lejtős aknapár indult el. A kisüzem a Zsigmond akna nevet kapta az alapító Herz Zsigmond emlékére.

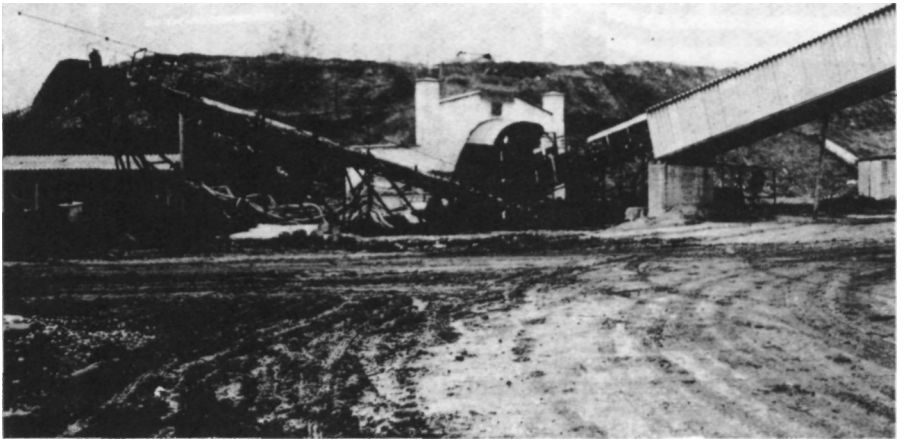

Zsigmond akna

Szerkezetváltozás ...

A szanálási feltételeknek megfelelően megkezdődött a vállalati szerkezet átalakítása. Október 1-jén megszűnt a Fővállalkozás és Gépgyár és helyébe létrejött a Fővállakozási Igazgatóság, a Gépgyártási Igazgatóság és az Acélszerkezeti és Gépjavítási Igazgatóság.

Ezt követően, de már a következő év első napjától alakult meg a Bányászati Igazgatóság, a Brikettgyártási Igazgatóság és a Vízbányászati és Szolgáltatási Igazgatóság. Valamennyi a nevükben foglalt feladatok ellátására, a tényleges eredményekhez kötött érdekeltségi rendszerrel.

Még 1989. végén megalakult egy magyar—szovjet közös vállalkozás is, amely a Tatabányán kidolgozott eljárások alapján víztisztító berendezések tervezését, építését végezte.

1990

Víz alatt a nagyegyházi bánya..

Januárban befejeződtek a Nagyegyházi bányaüzem még utolsó munkálatai és megkezdődött a víz felengedése.

A körülmények rendkívül szerencsétlen összejátszása következtében feladott bányából működése alatt 5 millió tonna szenet termeltek ki. A bányában még 46 millió tonna műrevaló szén és 15 millió tonna bauxitvagyon van.

Minden bizonnyal — legalább is szakmai körökben — még sokáig szóba fog kerülni az eocén program. Továbbra is maradnak hívei és ellenzői is fenntartják nézeteiket. Ez a vita itt nem dőlhet el. Annyit azonban el kell mondani, hogy a küzdelmes évek alatt mindenki aki ezekben a bányákban dolgozott — vagy e témával foglalkozott — tisztességes és becsületes munkát végzett. A megszokottól szinte teljesen eltérő körülmények szinte naponta állították bonyolult feladatok elé a műszakiakat, amit azok tudásuk legjavát adva igyekeztek megoldani, s a bánya fizikai munkásai mostoha viszonyok között, kitartóan és keményen végezték munkájukat.

Megváltozott gazdasági rend...

A májusi országgyűlési választások után jelentősen megváltozott a gazdasági környezet. Megszűnt a tervutasításos rendszer és helyét a piacgazdaságra való átállás foglalta el. A változás elég kedvezőtlen helyzetben érte a vállalatot. Az új Mány l/a bányában a nyár folyamán már megindultak a fejtések, részben komplex gépesítésű frontfejtéssel, részben egyedi acéltámos biztosítású, főteomlasztásos fejtésekben. Ez utóbbiban röviddel az indulása után a széntelep feletti kőzetekből iszapbetörést kaptak, feltehetően a magasabban fekvő vízzárványokat is tartalmazó, oligocénkorú homokrétegekből.

Ez a jelenség később még megismétlődött.

Csordakúton a lejtős akna mezőben a téli hónapokban folyt ugyan csekély széntermelés, de a bauxittermelés befejeztével a lejtős akna mező már a nyár elején feladásra került. Megindultak viszont a fejtések a már újból helyrehozott tárómezőben.

A Zsigmond akna gyorsított ütemű feltárása után és fontosabb létesítményeinek ugyancsak gyors elkészültével, már áprilisban megindulhatott az első komplex gépesítésű frontfejtés. A kis üzem valamennyi termelési mutatója igen kiváló volt. A megváltozott gazdasági helyzet nem egyformán érintette a nem régen alakult igazgatóságokat, de összességében mégis sikeresnek mondható évet zárt a vállalat. Évek óta először teljesíteni tudta tervét, csökkent a hitelállománya, sőt ez évi működését már hitel felvétele nélkül tudta megoldani.

Újabb gazdasági egységek alakulnak...

Az önállósulási folyamatban a Tervező Irodából Tervező Iroda Kft., a vállalati nyomdából (régebbi nevén "Villám" nyomda) Alfadat Press Kft., a Hévízi Gyógyü-

dülőből (ahol a vállalat résztulajdonos és üzemeltető volt) Bányász Gyógyüdülő Közös Vállalat lett. Kereskedelmi, valamint tanácsadási céllal az Audax Kft. és a Scharf Hungária Kft. alakult meg.

1991

Jó indulás, rossz folytatás ...

A sikeresnek mondható előző év után úgy látszott, hogy ez az év is kedvező lesz és remény volt rá, hogy a hitelezői sorbanállás már az év közepére megszűnhet. Az év közbeni nagymértékű áremelkedések és piaci zavarok miatt a várakozás nem teljesült. A vállalat jelentős veszteséggel zárta az évet és a megnövekedett adósságállomány a pénzügyi egyensúlyt teljesen felborította.

A legnagyobb veszteség a Bányászati Igazgatósághoz tartozó üzemeknél keletkezett. A csordakúti tárói bányamező kimerülése ellenére a széntermelést ugyan kismértékben növelni lehetett, de a megszűnt bauxitbányászat miatti árbevétel kiesést ez nem pótolhatta.

Kereslet hiánya miatt a brikettgyár időnként kénytelen volt termelését szüneteltetni.

Nem volt jobb a helyzet a nem bányászati tevékenységet folytató részlegeknél sem, melyek egyrészt a piacképes termékek hiánya, másrészt a gyenge kereskedelmi tevékenység miatt ugyancsak veszteségesek voltak.

Mindezeket már csak fokozni tudta, hogy az ígért állami szénáremelés is elmaradt.

1992

Csődjelentés...

A pénzügyi egyensúly helyreállítására tett intézkedések továbbra is eredménytelenek maradtak, ezért a vállalat március 20-án csődöt jelentett, melyről a híradás a közlönyben rövidesen meg is jelent. A lefolytatott csődeljárás a hitelezőkkel való egyezséggel zárult. Az egyezség feltételei szerint:

— a vállalati veszteséget évi 400 millió Ft alá kell szorítani

— a széntermelésen kívüli tevékenységeket le kell választani, illetve a nem ide tartozó vagyonrészeket értékesíteni kell,

— a létszámot szezonális igényekhez alkalmazkodó munkarend mellett a kereslethez kell igazítani.

A hitelezők némi kamat- és tőketörlesztés elengedése mellett 1994. év végéig hozzájárultak az adósságok átütemezéséhez.

Helyzetkép a csődeljárás után...

A bányaüzemek május és október között a kereslethez igazították termelésüket úgy, hogy a Zsigmond aknán folyamatosan, Mány I/a aknán azonban csak két műszakban termeltek.

A brikettgyár a krónikus kereslethiány miatt csak 50 %-os kihasználással működött.

Tovább csökkent a szénen kívüli tevékenység forgalma is. Egyébként februártól kezdődően a Fővállalkozási Igazgatóságból kivált a víztisztítási és ásványelőkészítési tevékenység és egy kanadai céggel együttműködve Zenon Environmental Környezetvédelmi Kft. néven önállóvá vált. Ezen kívül még egyéb kft-k is alakultak.

A nehéz helyzetből való kilábalásra felmerült az a gondolat is, hogy a tatabányai, az oroszlányi és a közép-dunántúli (Veszprém) szénbányászat közös bányatársasággá alakul, de ez csak terv maradt.

A vállalat felügyeletét az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumtól az Állami Vagyonügynökség vette át.

1993

A felszámolás...

Az év elején a vállalat még kidolgozott egy újabb átalakulási tervet, mely szerint megszűntek az igazgatóságok és módosult a vállalati központ szervezete is.

Még megalakult az ASG Kft. (Acélszerkezet és Gépgyártó Kft.) és dolgozói privatizálással levált a brikettgyár, de ezek a szervezeti módosulások már jelentős változást nem hozhattak. Alapvetően nem segített sem a szanálás, sem a csődeljárás, ezért a vállalat — az Állami Vagyonügynökség egyetértésével — a felszámolását kérte. Csekély vigasz, hogy a szénbányászati vállalatok közül utolsóként.

A vállalat bejelentésére a cégbíróság meghozta a felszámolási határozatot.

Ettől kezdődően a vállalat neve "Tatabányai Bányák F.A.", ahol is a két utolsó betű jelentése: felszámolás alatt.

1994

Egyetlen bányával az integrációba...

Január végén a szénvagyon kimerülésével a Zsigmond akna befejezte működését.

Kormányzati döntések alapján a még működő Mány I/a bányát a bánhidai erőművel és a tatabányai hőerőművel egy társaságba szervezték. A Tatabányai Energetikai Kft. elnevezésű új vállalkozás április 1-jén indult.

Az utolsó "Jó szerencsét!"

"Ha munka után egyikünk
Nem jönne fel megint,
Hát Jó szerencsét mondjatok
Bányász szokás szerint,
Bányász szokás szerint."
(Versszak egy régi bányászdalból)

"A felsőgallai szénbányában egy munkás meghalt. Lement a tárnába reggel, mint másszor, dolgozott — aztán rázuhant egy nagy tömeg szén, a mely agyonnyomta. S akik aggódva várták őt nap-nap után vissza, többé nem fognak aggódni. Zavislak Antal bányamunkást e hó 22-én munka közben a f.gallai szénbányában egy ráesett széntömeg agyonzúzta."

Ezekkel a sorokkal emlékezett meg a Tata-Tóvárosi Híradó 1898 decemberében az első bányabeli halálos balesetről. A tatabányai szénbányászat száz esztendeje alatt a bányákban és a külszíni üzemekben 320-an vesztették életüket baleset következtében.

Mindig megrendítő az a pillanat, amikor a bányászhimnusz ünnepélyes hangjaira a koporsó a sírba ereszkedik. Különösen tragikus ha egy-egy nagyobb szerencsétlenség után koporsók sora felett hangzik el az utolsó "Jó szerencsét!".

A bányamunka természetében — az ember minden tudása és előrelátása ellenére — mindig ott rejtőzik a veszély.

Akik ezt a hivatást választották, vállalták a veszélyt is. Legyen ez az oldal tiszteletteljes emlékező főhajtás azon társaink előtt, akik életüket adták hivatásukért.

"Utószó"

Kereken 100 évvel ezelőtt hangozhatott el ezen a tájon az ismert bányászköszöntés: Jó szerencsét!

Nemcsak azért, mert ez idő tájt érkeztek ide azok a szakemberek, akiknek hite, tehetsége és kitartó munkája nyomán, kenyeret adó, virágzó ipari élet kezdődött. Azért is, mert Péch Antalnak — a magyar bányászat egyik kiemelkedő alakjának — javaslatára ekkor fogadta el a magyar bányásztársadalom, hogy a német "Glück auf!" szolgai fordításából származó "Szerencse fel" helyett a magyar nyelvhez közelebb álló "Jó szerencsét!" legyen a bányászköszöntés.

E két szó nemzedékek életét kísérte végig és nem csak a bányában, de a településen is a leggyakoribb köszöntés volt.

Ma már egyre ritkábban és egyre halkabban hangzik el.

A környéken a föld mélye még sok tízmillió tonna szenet rejteget és jól is őrzi kincsét.

Hogy napfényre kerül-e még, az nem az újrakezdeni mindig kész műszakiakon, a bányába leszállni mindig kész munkásokon múlik.

És, hogy ők mit tehetnek, azt nagyon nehéz lenne megmondani. De, hogy mit éreznek, azt aligha lehetne jobban kifejezni, mint a halhatatlan költő, József Attila soraival:

"Ha beomlanak a bányát
vázazó oszlopok,
a kincset azért a tárnák
őrzik és az lobog.
Es mindig újra nyitnák
a bányászok az aknát,
amíg szívük dobog."

Mélyművelésű bánya- és külfejtési üzemek termelése		
Üzemek	Működési idő	Termelés, t
I. akna	1897-1923	4028 572
II. akna	1898-1930	3 976 189
III. akna	1898-1934	5 064 883
Régi külfejtés	1900-1907	724290
V. akna	1903-1907	436 350
VI. akna	1904-1970	16 025 424
VII. akna	1904-1970	10 333 176
I/a. akna	1907-1941	6 785 010
VIII. akna	1909-1968	15 544 513
IX. akna	1909-1954	10 451 839
X.akna	1912-1970	10 750 499
XI. akna	1920-1978	13 750 279
XII. akna	1929-1978	10 252 674
Síkvölgyi akna	1936-1964	3 408 588
XIV. akna	1942-1976	11934318
XV. akna	1942-1976	7 161 030
V/a. külfejtés	1951-1959	508 113
Keselő akna	1952-1955	199 604
V/a. akna	1953-1959	688 991
III/a. akna	1954-1956	80 329
XV/a akna	1955-1985	7 318 600
XV/b. akna	1955-1978	5 195 630
Xll/a. akna	1956-1987	8 292 377
Palahányó üzem	1956-1985	2 054 905
IV. lejtős akna	1959-1963	122 634
új V-ös akna	1960-1965	322 611
XV/b. külfejtés	1964-1968	444 815
XV/cakna	1965-1984	5 666 200
Somlyóbánya	1965-1973	888 145

Mélyművelésű bánya- és külfejtési üzemek termelése		
Üzemek	Működési idő	Termelés, t
XI/a. akna	1969-1979	4 328 463
Vl/a.akna	1971-1978	3 243 512
Csordakúti bánya	1973-1991	5 111 120
V/c. külfejtés	1982-1983	348 371
VII/a. akna	1979-1982	829 158
Nagyegyháza	1980-1991	4 985 252
V/c.akna	1982-1983	235 438
Nagyegyháza külf.	1983-1989	407 865
Mány I. akna	1985-1989	356 850
Somló II. külf.	1987-1991	987400
Mányi/a.	1988-	2 426 710
Zsigmond akna	1989-1994	1 140 208
Somló III. külf.	1993-1994	105 759
		186 916 694

A 100 év alatt kitermelt szén

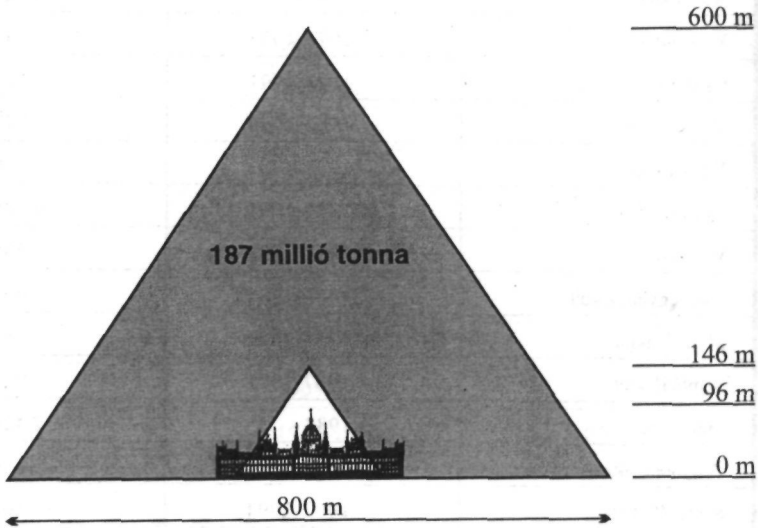

Összehasonlítva az Országházzal és az egyiptomi Kheopsz piramissal.

Kéttengelyes vasúti kocsikba rakva a szerelvény hossza több mint 66 ezer km lenne, és jó másfélszer érné körül a földet.

A szöveghez és ábrákhoz felhasznált anyagok jegyzéke

Könyvek:

A tatabányai szénbányászat története 1894—1994. Tatabánya, 1994
Faller Jenő: Jó szerencsét! Bp. Műszaki, 1975.
Martos Ferenc: Bányászati fejtésmódok Bp. Műszaki, 1963.
Németh László: Korszerű vágatbiztosítás Bp. Műszaki, 1953.
Vadász Elemér: Kőszénföldtan. Bp. Akadémiai, 1952.
Zámbó János: Bányaművelés. Bp. Műszaki, 1972.
Wolf—Burian: Az őskori ember Bp. Gondolat, 1981.
Képes szemléltető szótár Bp. Terra, 1959.

Tanulmányok:

A MÁK fejlődése 50 év alatt (Összeállítás a jubileumi közgyűlésre, 1941.)
Bán Imre: A magyar kőszénbányászat története az 1759—1918. években (MTA Közlemények VIII. kötet, 1953.)
Jeney Gyula: Tatabánya és Újtelep története (Kézirat 1936.)
Roznai I. — Szili J.: Vértessomló XVIII—XIX. századi szénbányászata (Vállalati kiadás, 1980.)

Cikkek:

Bányászati és Kohászati Lapok alább felsorolt cikkei:
Adalékok a kőszénbányászat történetéhez, a legrégibb időktől a XV. századig. (BKL 1902.)
Litschauer Lajos: A Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat Alsógalla—Bánhidai barnaszénműve (BKL 1902.)
Pauspertl Károly: A tatabányai vasút alatti szénpillér lefejtése (BKL 1914.)
Ranzinger Vince: Egy új tömedékelési módszerről (BKL 1903.)
Schwarcz István: Iszaptömedékelés Tatabányán (BKL 1905.)
Tiles János: A MÁK Rt. fejlődéstörténete (BKL 1935.)
Véssey Antal: A tatabányai MÁV pillér aláfejtési szakaszán beállott süllyedésekről (BKL 1926.)
Vida Jenő: A szénbányászat huszonöt esztendeje (BKL 1927.)
Vitális István: Néhány félreismert fosszilis szénelőfordulásról (BKL 1940.)
Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara (BKL 1897—1917.)
Ranzinger Vince nekrológja (BKL 1933.)

A "Tata-Tóvárosi Híradó" idézett számai

A fentieken kívül vállalati dokumentációk, jelentések, összeállítások.

Az Tatabányai Múzeum és a Tatabányai Bányák vállalat fotógyűjteménye.

Tartalomjegyzék

Előszó....5
Bevezetés....7
Földtani és szénbányászati ismeretek....9
A MÁKalapítása....25
A MÁK Rt. tatai bányászata (1894—1946)....26
A szénmedence megkutatásától Tatabánya-bányatelep kialakulásáig (1894—1902)....26
Út az európai szintű nagyvállalat felé (1903—1913)....62
Az első világháborútól Trianonig (1914—1920)....81
Lassú javulás (1921—1928)....90
A gazdasági válság évei (1929—1933)....97
Az újabb felemelkedéstől az államosításig (1934— 1946)....100
Az államosított tatabányai szénbányászat (1947—1994)....113
A Kerületi Bányaigazgatóságtól Oroszlány különválásáig (1947— 1956) 113
Szocialista típusú szénbánya vállalat épül (1957—1967)....126
A többoldalú nagyvállalat felé (1968—1980)....141
Nagyegyházától az integrációig (1981—1994)....165
Az utolsó, "Jó szerencsét"....182
Utószó....183